İNSAN HAKLARI AÇISINDAN ÖLÜM CEZASI:

EDEBİ ESERLERDEN ÖRNEKLERLE

Betül İşler
18 11 28 101
Orcid: 0000-0002-0604-4261

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İnsan Hakları Anabilim Dalı
İnsan Hakları Yüksek Lisans Programı
Danışman: Prof. Dr. Sevgi Şahintürk

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Ağustos, 2020

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI

maltepe üniversitesi	LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI	Doküman No	FR-178
		İlk Yayın Tarihi	01.03.2018
		Revizyon Tarihi	23.01.2020
		Revizyon No	01
		Sayfa	1

18/08/2020

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bulguların sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilmeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; çalışmanın Maltepe Üniversitesinde kullanılan "bilimsel intihal tespit programı" ile tarandığını ve öngörülen standartları karşıladığını beyan ederim.

Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Betül İşler

Hazırlayan: Enstitü Sekreterliği	Onaylayan: Kalite Yönetim Koordinatörlüğü

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın ortaya çıkışında bana özverili, anlayışlı ve yol gösterici yaklaşımıyla yolumu aydınlatan, dili doğru kullanmadaki hassasiyeti ile bana bilinç kazandıran, tecrübeleriyle sadece akademik anlamda değil hayatla ilgili de önemli katkılar sunan değerli danışman hocam Prof. Dr. Sevgi Şahintürk'e, insan hakları bilinci kazanmamı sağlayan, kişinin kendini tutmasının önemini kavratan, "insan"a olan yaklaşımıyla ve her davranışıyla bizlere örnek olan değerli hocam Prof. Dr. İoanna Kuçuradi'ye, derslerinde verdiği bilgilerle bizlere yeni bakışlar kazandıran kıymetli hocalarım Prof. Dr. Betül Çotuksöken'e ve Doç. Dr. Muttalip Özcan'a teşekkürü bir borç bilirim.

Beni hep destekleyen annem, babam ve kardeşlerime, bu çalışmayı oluştururken her aşamada yanımda olan ve benimle aynı heyecanı taşıyan yol arkadaşım sevgili eşime ve vaktinden aldığım henüz dokuz aydır aramızda olan sevgili oğlum Erdem'e teşekkür ederim.

Bu tezi oğlum Erdem İşler'e ithaf ediyorum.

Betül İşler

Ağustos, 2020

ÖZ

İNSAN HAKLARI AÇISINDAN ÖLÜM CEZASI: EDEBİ ESERLERDEN ÖRNEKLERLE

Betül İşler
Yüksek Lisans Tezi
İnsan Hakları Anabilim Dalı
İnsan Hakları Yüksek Lisans Programı
Danışman: Prof. Dr. Sevgi Şahintürk
Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2020

İnsan hakları fikri insanın "değer"ine dayanır. İnsanın değeri, insan türünün diğer varlıklar arasındaki özel yerini ifade eder. Olanaklar varlığı olan insanın, bu potansiyellerini ortaya çıkarabilmesi için temel haklarının korunması gerekir. Bu hakların başında ise yaşama hakkı gelir. Çünkü yaşama hakkı, bir insanın diğer haklarından yararlanabilmesi için korunması gereken ilk haktır. Kişiler için vazgeçilmez ve temel olan bu hakkın, kimse tarafından ihlal edilmemesi gerekir. Ölüm cezası ise, bu hakkın apaçık ihlalidir.

Ölüm cezası, birçok devlet tarafından yaşama hakkının ihlali olarak görülerek yasalardan ve/veya uygulamadan kaldırılmıştır. Bazı devletler ise bu cezayı vermeye/uygulamaya devam etmektedir. Bunun sebebi, oradaki yasaların insan haklarına değil de dinsel veya kültürel normlara dayanmasıdır.

İnsan haklarıyla bağdaşmayan ölüm cezasının sakıncalarının iyi kavranabilmesi için, iyi düzenlenmiş bir eğitim programı gereklidir. Bu eğitimde, edebi eserlerden örneklere yer vermek insan hakları bilincinin oluşmasında yardımcı olabilir. *Bir İdam Mahkûmunun Son Günü*, *İdamlıklar*, *Yedi Asılmışların Hikayesi* adlı eserler buna verilebilecek örneklerdendir.

Anahtar Sözcükler: İnsan Hakları, Ölüm Cezası, Değer, Edebiyat, Felsefe.

ABSTRACT

DEATH PENALTY FROM THE VIEWPOINT OF HUMAN RIGHTS: WITH EXAMPLES FROM LITERARY WORKS

Betül İşler
Master Thesis
Department of Human Rights
Human Rights Programme
Advisor: Prof. Dr. Sevgi Şahintürk
Maltepe University, Graduate School, 2020

The idea of human rights is based on the value of the human being. The value of human being expresses the special place of the human species among other species –a place which this being occupies due to his special potentialities. In order that these potentialities can be actualized the basic rights of the human being must be protected. The most basic of these rights is the right to life. This is why the right to life of every human being should be protected, so that he or she can benefit from the other rights. This is why no one should be deprived from this inalienable right. But the death penalty is an obvious violation of this basic right.

The death penalty considered as a violation of the right to life has been removed from law or practice in many States. Yet some States continue to apply this punishment, because their law are based either on religious or cultural norms, not on human rights.

A well-organized education program is necessary in order to comprehend the drawbacks of the death penalty that is incompatible with human rights. Using examples from literary works in this education program can help build human rights awareness. The works titled *Bir İdam Mahkumunun Son Günü*, *İdamlıklar*, *Yedi Asılmışların Hikayesi* are examples of works that can be used for this purpose.

Keywords: Human Rights, Death Penalty, Value, Literature, Philosophy.

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI ii
ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI iii
TEŞEKKÜR iv
ÖZ v
ABSTRACT vi
İÇİNDEKİLER vii
ÖZGEÇMİŞ viii
BÖLÜM 1. GİRİŞ 1
BÖLÜM 2. İNSAN HAKLARI AÇISINDAN ÖLÜM CEZASI 5
2.1. İnsan Hakları Kavramının Felsefi Temelleri 5
2.2. Bir İnsan Hakkı Olarak Yaşama Hakkı 9
2.3. Ölüm Cezası: Lehte ve Aleyhteki Görüşleri 15
2.4. Ölüm Cezası Verildikten Sonra Masum Olduğu Anlaşılan Kişiler 26
2.5. Bir İnsan Hakkı İhlali: Ölüm Sırası Sendromu 28
BÖLÜM 3. ÖLÜM CEZASININ DÜNYADAKİ YERİ 30
3.1. Geçmişten Günümüze Ölüm Cezası 30
3.1.1. Ölüm Cezasının İnfaz Şekilleri 31
3.2. Ölüm Cezasını Yasaklayan Uluslararası Belgeler 34
3.3. Dünyada Ölüm Cezasının Kaldırılma Süreci ve Son Durum 40
3.3.1. Ölüm Cezasını Kaldıran/ Kaldırmayan Ülkeler 44
BÖLÜM 4. EDEBİ ESERLERDEN ÖRNEKLERLE ÖLÜM CEZASI 50
4.1. İnsan Haklarını Anlamada Edebiyatın Rolü 50
4.2. Victor Hugo'nun "Bir İdam Mahkûmunun Son Günü" Kitabında Ölüm Cezası 52
4.2.1. Kitabın Özeti 53
4.2.2. Kitapta Yer Alan Ölüm Cezasının İnsan Hakları Açısından Değerlendirilmesi 54
4.3. Kerim Korcan'ın "İdamlıklar" Kitabının "Ayancıklı Ömer" Hikâyesinde Ölüm Cezası 59
4.3.1. Hikâyenin Özeti 61
4.3.2. "Ayancıklı Ömer" Hikâyesindeki Ölüm Cezasının İnsan Hakları Açısından Değerlendirilmesi 63
4.4. Leonid Andreyev'in "Yedi Asılmışların Hikâyesi" Kitabında Ölüm Cezası 67
4.4.1. Kitabın Özeti 68
4.4.2. Kitapta Yer Alan Ölüm Cezasının İnsan Hakları Açısından Değerlendirilmesi 71
4.5. İnsan Hakkı Bilincinin Oluşturulmasında ve İhlallerin Önlenmesinde Eğitimin Rolü 75
BÖLÜM 5. SONUÇ 83
KAYNAKÇA 87

ÖZGEÇMİŞ

Betül İşler

İnsan Hakları Anabilim Dalı

Eğitim

Derece/Yıl	*Üniversite, Enstitü, Anabilim/Anasanat Dalı*
Ls. 2013	*Dokuz Eylül Üniversitesi*, Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği Anabilim Dalı
Lise 2009	Şevkiye Özel Anadolu Öğretmen Lisesi

İş/İstihdam

Yıl	*Görev*
2020 -	Öğretmen. Sultanbeyli Şehit Erdem Diker İHO

Kişisel Bilgiler

Doğum yeri ve yılı : Manisa, 1993 Cinsiyet: K

e-posta : betulkesginisler@hotmail.com

BÖLÜM 1. GİRİŞ

İnsan hakları, geçmişten günümüze kadar birçok değişikliğe uğramış, her zaman insanın birtakım gerçekleşmesi/gelişmesi mümkün olanaklarını korumayı hedeflemiştir. Günümüze yaklaştıkça önemi daha iyi anlaşılan ve korumak için uğraşılan insan hakları kavramı, insan dünyasında var olan ve öznesi de nesnesi de insan olan önemli bir kavramdır.

İnsanın değeri bilgisinden hareketle oluşturulan insan hakları kavramı, bölgeden bölgeye, kültürden kültüre ya da kişiden kişiye göre değişmeyecek kadar önemli bir kavramdır. Bu kavramın gruptan gruba farklı anlaşılmaması gerekir. Çünkü insanın değeri derken kastedilen "insan", belirli bir grubu değil, bütün insanları, insan türünü içine alır. Bu yüzden, insan hakları da bütün insanlar için vardır.

Dünyanın birçok yerinde insan hakları ihlalleri yapılmaktadır. Hatta yasalarında insan hakları normlarına yer verilen ülkelerde bile ihlallerin oldukça yaygın olduğu görülmektedir. Bu ihlaller orada insan hakları normları yerine tercih edilen başka normlar olduğu ihtimalini akla getirir. Bunun temelinde, insan haklarının iyi anlaşılamaması, diğer bir deyişle insanın hakları bilgisi eksikliği yatmaktadır. İnsanın değeri bilgisinden yoksun kişiler, bu bilgiden hareketle oluşturulan insan hakları normlarını anlayamazlar. Bazen de kasıtlı olarak anlamak istemezler. Her ikisi de o yerde insan hakkı ihlallerinin olmasına, değer harcamalara sebep olur.

Örneğin, insan haklarıyla açık bir şekilde çelişen ölüm cezası, birçok devletin yasasında hâlâ var olmaya ve uygulanmaya devam etmektedir. Bunun sebebi, insan hakları bilgisi eksikliğidir. İnsan hakları bilgisini gelişigüzel değil, doğru biçimde edinmek gerekir. Yani bu kavramın açık ve seçik olması, içeriğinin bulanık olmaması gerekir. İhlallerin büyük bir kısmı da bundan kaynaklanmaktadır. Yani kişiler, insan hakları diye yanlış ve/veya eksik şeyler bildiğinden, doğru değerlendirme yapamamaktadır. Bu da ihlalin görüldüğü yerde tanınmamasına, ihlalin önlenememesine hatta ihlale sebep olunmasına yol açar. Bunun içinse gereken çözüm, insan hakları kavramlarının felsefe yoluyla incelenmesidir. Birçok yerde, birçok kişi tarafından ölüm cezasının sakıncalarının anlatılmasına ve bu devletlerin yasalarında

insan haklarına yer verilmesine rağmen hâlâ bu ceza verilebiliyorsa, orada insan hakları kavramlarının içeriği açık değil demektir. Kavramların ne olduğunu bilgisel temele dayandırarak onların içeriğini açık hale getirme işini felsefe üstlenir. Hukuk kuralları insan haklarına dayalı şekilde oluşturulmak isteniyorsa, öncelikle yapılması gereken şey, o kavramların ne olduğunu iyi bilmektir.

İnsan haklarını korumak için, hayatın her alanında hareket noktasına insan haklarını koyacak kişinin, öncelikle bu bilgiyi edinmeyi istemesi gerekir. Çünkü birer etik ilke olan insan hakları bilgisi kimseye zorla öğretilemez. Bunun için kişinin bu konuda istekli olması ve o bilgileri edinmeye hazır olması gerekir. Böyle kişilerin edindiği insan ve değer bilgisi, o kişiyi değer harcamamaya hatta değer korumaya yöneltir. Bu yüzden bu bilgilerin doğru edinilmesi oldukça önemlidir. Bunun için içeriği iyi hazırlanmış, eğiticileri iyi bir eğitimden geçmiş insan hakları eğitimi programları düzenlenmelidir. Bu eğitim elbette felsefe temelli etik bir eğitim olmalıdır. Çünkü insan haklarının korunması ve bu konuda bilinç edinilmesi için gereken şeyler, insan hakları kavramlarının açık olması ve kişinin günlük hayatında bile hak ihlali olduğunda tanıması ve bunu önleyecek donanıma sahip olması gerektiğidir. Kişilerin, kendi dünyasını insan hakları bilgisiyle oluşturarak, insan haklarının hayatın her alanında, her anında ve herkes için gerekli olduğunu bilmesi gerekir.

İnsan hakları, birçok potansiyel barındıran insanı her açıdan korumaya çalışan haklarsa, "doğrudan doğruya insanın olanaklarının gerçekleştirebilmesiyle"(Kuçuradi, 2016, s.4) ilgili olan yaşama hakkı, oldukça önemli bir haktır. Kişinin diğer haklarından faydalanabilmesi için ilk olarak hayatta olması gerekir. Bu hakkı, doğrudan engelleyen ve bizzat devlet kurumları tarafından karar verilip uygulanan ölüm cezası, insan haklarıyla asla bağdaştırılamayacak olan bir uygulamadır. "Bir yok etme ve yok edilme üzerine kuruludur"(Ekinci, 2019, s.66). Bu cezanın, dünyanın bazı yerlerinde hâlâ veriliyor olması, insan hakları açısından alınacak daha çok yolun olduğunu gösterir. Çünkü intikam duygusuyla verilen ölüm cezası kararı, insan haklarıyla hiçbir zaman uyuşmayacaktır. Bu intikam duygusunu besleyen bazı normlar, hukuk kurallarını belirlerse ya da toplum düzeninde etkili olursa, insan hakkı ihlallerinin gerçekleşmesi kaçınılmaz olur.

Bir kişinin günlük hayattaki ilişkilerini de bir devletin yasalarını düzenleyen ilkeler de, insan haklarına değil de başka normlara dayanıyorsa, orada değer harcamalara sıklıkla rastlanır. Ölüm cezası gibi insanın yaşama hakkını doğrudan elinden alan bir yaptırımın, insan haklarıyla taban tabana zıt olmasına rağmen günümüzde bile uygulanması, bilgi eksikliği sonucunda oradaki yasaların insan hakları normlarına dayandırılmadığını gösterir. Oradaki yasalar, başka türlü normlara, örneğin dinsel normlara dayanıyor olabilir ya da kültürlerini korumak bahanesiyle gelenek ve göreneklerinin peşinden gitmekten ve yasalarını da buna uygun hazırlamaktan kaynaklanabilmektedir. Yasaların ve toplum kurallarının bu şekilde oluşturulduğu bir yerde, insan haklarıyla çelişen ama dinsel veya kültürel bir normla çelişmeyen bir durum veya olayla karşılaşıldığında rahatlıkla dinsel veya kültürel normun gerektirdiği şekilde davranılır. Bu da ihlallere neden olur.

Bu tezin asıl amacı, ölüm cezasının sakıncalarının bir kez daha anlatılmasıyla, bu cezanın insan haklarıyla asla bağdaşmayan bir uygulama olduğunu göstermektir. Ölüm cezasının tüm dünyada kaldırılmasının ön şartı olan, bu kavramların iyice anlaşılma gerekliliği, ancak felsefe yoluyla açıklığa kavuşturularak yapılır. Çünkü kavramların ne olduğunu açıklamak ve içeriğini bulanıklıktan kurtarmak felsefenin görevidir. İnsan haklarıyla felsefenin bağı kurularak başlanacak olan bu tezde, ölüm cezasının çeşitli açılardan yanlışlığı anlatılmaya çalışılacaktır. Bunun için, yani ölüm cezasının yanlışlığını anlatmak için de edebi eserlerden yararlanılacaktır.

Tezin birinci bölümünde, insan haklarının felsefeyle olan sıkı ilişkisi ve felsefenin insan haklarını anlamada üstlendiği rolden bahsedilerek, ölüm cezası ve onunla ilişkili bazı kavramlar açıklanmaya çalışılacak ve ölüm cezasının neden sakıncalı bir uygulama olduğu anlatılacaktır. Bu kısım, kavramların yolun aydınlatılmasındaki önemini göstermek açısından da önemli bir yere sahip olacaktır.

Tezin ikinci bölümünde, ölüm cezasının geçmişten günümüze dek nasıl uygulandığı, insanın yaşama hakkının önemine yer veren bazı evrensel, bölgesel, ulusal belgeler belirlenecek ve ölüm cezalarının önlenmesinde dünyanın ne kadar yol aldığı ve şu an ne durumda olduğu gösterilmeye çalışılacaktır.

Tezin üçüncü kısmında ise, önceki bölümde anlatılan kavram ve görüşlerin daha belirgin olmasını sağlamak için edebi eserlerden yararlanılacaktır. Edebi eserler,

bilimsel yazılara göre daha çok kişinin ulaşabildiği/ulaştığı ve daha çok dikkat çeken yazılardır. Geniş kitleler ve genellikle her düzeyden insan tarafından okunabilen bazı eserler, anlatılmaya çalışılan, savunulan görüşler için oldukça yardımcı olacaktır. Çünkü bir olay örgüsü içinde verilen ve okuyucunun, kitabın kahraman(lar)ının yerine kendini koyabildiği hikâyeler, okuyucuya ulaşmada ve problemin anlaşılmasında, bilimsel yazılara göre daha etkili olabilir. Bu amaçla, içinde ölüm cezasının bazı sakıncalarını gösteren üç edebi eser seçilerek, barındırdığı örneklerle ölüm cezasının insan haklarıyla bağdaşmayan bir ceza olduğu bir kez daha gösterilecektir.

Ölüm cezasıyla ilgili tüm bu açıklamalar yapıldıktan sonra, bütün dünyada insan hakları ihlallerinin en aza indirilmesi için gereken şeyin aslında eğitim olduğu savunulacaktır. İnsan haklarının bütün insanlar tarafından anlaşılması ve korunması için küçük yaştan itibaren verilmesi gereken insan hakları eğitimi, kişilerin bilinçlenmesinde, dolayısıyla toplum düzeninin ve devletin temel taşının insan hakları olmasında en önemli rolü oynar. Kişiler ve onların oluşturduğu devlet, asıl o zaman insan hakları normlarına göre hareket edecek ve insan hakları ihlalleri en aza inecektir.

BÖLÜM 2. İNSAN HAKLARI AÇISINDAN ÖLÜM CEZASI

2.1. İnsan Hakları Kavramının Felsefi Temelleri

İnsan haklarının ne olduğu konusundaki belirsizlik, insan haklarını korumanın önündeki en büyük engeldir. Bu engel de ancak "insan hakları" kavramının açıklığa kavuşturulması ile ortadan kalkar. O zaman, yapılacak ilk iş, insan haklarının ne olduğunu belirlemek, bu kavramı açıklığa kavuşturmak olmalıdır.

İnsan hakları ifadesi, somut bir varlığın adı değildir, bir kavramdır. Yani doğada işte bunlar insan haklarıdır diye gösterilecek bir karşılığı yoktur. Bu yüzden, ne olduğu konusunda belirsizlikler ve/veya aykırılıklar yaşanabilir. İnsan hakları ancak kendimizle, diğer insanlarla veya diğer canlılarla, nesnelerle olan ilişkimizde var olur (Çotuksöken, 2012, s.23). Yani, sadece insanın olduğu her yerde insan haklarından söz edebiliriz, çünkü insan hakları, insan dünyasında var olan bir kavramdır.

Zihinlerde oldukça eksik veya yanlış şeyler insan hakları kavramı ile özdeşleştirilmiş durumdadır. Bu da insan hakları konusundaki bilgi kirliliğinden, yanlışlıklardan, bazen kasıttan ama en önemlisi kavramların açıkça bilinmemesinden yani bilgi eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Yani Sokrates'in dediği gibi "Bütün kötülükler bilgisizlikten kaynaklanıyor" (https://www.fikir.gen.tr/sokrates-ve-sofistlerin-bilgi-ve-ahlak-anlayislari/, erişim tarihi 17.06.2019). Böyle önemli bir konudaki bilgi eksikliği, kavramların aydınlatılmasındaki yolu tıkamış olur. O halde, "insan haklarına ilişkin bilincin istenilen seviyede olmamasının temel nedeni insan hakları konusundaki bilgi seviyesinin ve bu bilgiyi kazandıracak eğitimin oldukça yetersiz olmasıdır" (Yeşilçayır, 2018, s. 243).

Her insan, her birey kavramlarla iş görür; ancak bu kavramların hesabını verme konusunda tüm insanların aynı titizliği gösterdiğini söylemek olanaksızdır. İşte kavramların hesabını verme sürecinin başlamasıyla birlikte, insanın, bireyin özne olma süreci de başlamış ve felsefe de doğmuştur denebilir. Felsefe insan hakları kavramını yaratan ve yarattığı kavramları sürekli gözden geçiren bir varlık olması gerçeğine dayalı olarak kendini var eder (Çotuksöken, 2012, s.110). Yanlış ad konulan kavramları açıklığa kavuşturacak, içeriği açık olamayan kavramların içeriğini netleştirecek tek alan felsefedir. Çünkü felsefe, kavramlar üzerinde düşünmek, kavramların içeriğini incelemek ve bunları açıklığa kavuşturmak işini üstlenir. Kavramların içeriği, yanlışlığı,

belirsizliğini dert edinen tek alan felsefedir ve buna çözüm bulacak tek alan da yine felsefedir.

Kuçuradi'ye göre, insan haklarının içeriğinin bilgisel olarak belirlemesi işini felsefe üstlenir. "İnsan haklarının felsefi kavramlaştırılması yapılmadan ya da kavramlar açıklığa kavuşturulmadan iş görüldüğü zaman, onlara ilişkin yaygın anlayışlar -kimisi uygun, kimisi uygunsuz olan anlayışlar- yapılanı- edileni belirliyor" (Kuçuradi, 2016, s.114).

İnsan hakları kavramlarının açık olması, insan haklarını korumak isteyen kişiler için de oldukça önemlidir. Öyle ki, insanlar savunduğu şeyin tam olarak ne olduğunu bilmezlerse, onu korumak da tesadüflere kalır. İnsan haklarının hangi durumlarda tehlikeye düştüğünü, hangi durumlarda korunması gerektiğini bilmek isteyen insan için bu kavramların ne olduğu iyi bilinmelidir. "İnsan haklarını korumak ancak bu yönde bir istemin olmasıyla mümkündür." Bunun için de öncelikle, insan haklarının ne olduğunu bilmek ve içeriğini açıklığa kavuşturmak gerekir (Tepe, 2018, s.60). Nelerin insan hakkı olduğu, nelerin olmadığı açıklığa kavuşturulması gereken bir konudur. Çünkü açık duruma gelmemiş kavram, tehlikelidir.

Son yıllarda, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra devletler, yasalarını insan haklarına göre düzenleme gereği duymuşlar, bunun önemini anlamışlar ve uygulamaya çalışmışlardır. Buna rağmen yasaları veya insan hakları belgelerini incelediğimizde insan hakları normları ile çelişen ifadeleri görebiliyoruz. Bunun sebebi de yeterince sorgulanmamış, açık hale gelmemiş insan hakları bilgisidir. Bunu yapacak olan da felsefedir, felsefi bilgidir (Kuçuradi, 1999, s.25). Ayrıca felsefe sadece kavramları açıklığa kavuşturmakla kalmaz, yeri geldiğinde yeni kavramlar da türetir. Bu yüzden "insan hakları"nın doğru anlaşılması, korunması, yeni durumlarla doğru şekilde mücadele edebilmesi için felsefe, felsefi bakış şarttır.

Açıklığa kavuşmamış, içeriği net olmayan, üzerinde düşünülüp tartışılmamış kavram, tehlike yaratır. "Bir kavram ne zaman tehlikeli olur? İçeriği bulanık olduğu halde, herkes bu kavramı bildiğini sanınca. Korkarım, insan hakları tehlikeli bir kavram olmuştur bile" (Kuçuradi, 2016, s.1). İnsan hakları gibi "insan" için temel olan bir kavramın, içeriğinin bulanık olması, insan haklarının korunmasındaki en büyük engeldir. Çünkü insanlar, insan haklarını bilmediği veya yanlış bildiği için onun içini

farklı tanımlarla ve açıklamalarla dolduracaktır. Bu da insan hakları ihlallerinin olmasına, kargaşaya neden olacaktır.

"İnsan haklarını korumanın önündeki olası engelleri belli bir insan, varlık, bilgi yaklaşımıyla aşmayı amaçlamak yapılacak en önemli iştir" (Çotuksöken, 2012, s.75). Bu da felsefenin işidir. Kuçuradi, insan haklarını koruma sorununun felsefi bir sorun olduğunu söyler. "Çünkü insan hakları kavramının açıklığa kavuşturulmasına -bu hakların gerektirdikleri konusunda daha sağlam sonuçlar çıkarmamızı sağlayabilecek bir açıklığa kavuşturulmasına- şiddetle ihtiyaç vardır" (Kuçuradi, 2009, s.79). Yani, "İnsan dünyasına, insan haklarıyla bakılmalıdır ve bu ancak felsefeyle yapılabilir" (Çotuksöken, 2012, s.109).

İnsan hakları, kavram açısından felsefenin incelemesi gereken bir alan olsa da günlük hayatta, insan dünyasında, toplumda uygulamasını sağlayan; bu konuda bir düzen, kural oluşturan alan hukuktur. Hukuk günlük işleri, adaletsizlikleri düzenleyen, insanların özgürlüklerini ve haklarını koruyan, koruması gereken bir alandır. Hukuk, var olan kurallardan yola çıkarak, var olan durum ve olaylar hakkında karar verir. Peki, bu kuralları besleyen, oluşturan "şey" nedir? Eğer içeriği belirsiz veya yanlış bir kural varsa, ona göre verilen her karar da hatalı olur. Ekinci, bir hukuk devleti için şunu söyler: "Devlet koyduğu kurallara uymalıdır ancak o kuralların kaynağını insan haklarından alması gerekir. İnsan haysiyetinin korunması bakımından ölüm cezasının yasaklanması da temelini başta buradan alır" (Ekinci, 2019, s.71). Bunun için gereken şey öncelikle felsefenin, kavramları açıklığa kavuşturması, bu kavramların içeriğindeki bulanıklığı gidermesi, sonra bu kavram ve ilkelere göre hukuk kuralları oluşturmasıdır. Bu şekilde işleyen bir hukuk sisteminde, ihlaller en aza iner, en az değer harcanır hatta değer korunur.

Tepe'ye göre insan haklarından söz edilmesi için belli bir insan anlayışı varsayılmalıdır. İnsan türünde ortak olan bazı özellikler, yatkınlıklar, potansiyeller varsa ancak bu yapıdan türeyen insan haklarından bahsedilebilir (Tepe, 2018, s.85). İnsan hakları, insanların var olan imkânlarının, insan olmanın verdiği birtakım farklılıkların, yerinde ve iyiye kullanması için korunması gereken birtakım haklardır. Bu farklılıklar, imkânlar insanın değerini oluşturur. Kuçuradi, insanın değeri derken, bundan insanın diğer canlılar arasındaki özel yerini anlıyor. İnsanı, diğer canlılardan ayıran olanakları.

İşte bu olanaklar, imkânlar insanın değerini, onurunu oluşturuyor (Kuçuradi, 2016, s.2). Kişinin öyle hakları olmalı ve bu haklar sıkı sıkıya korunmalı ki insan var olan potansiyelini kullanabilsin. İnsan hakları, aslında bu koşulların bütünüdür. "Yalnızca insana özgü olanakları, kişilerde koruma istemleri temel insan haklarını oluşturuyor" (Kuçuradi, 2016, s.2). İnsanların ilk olarak yaşaması, yeni bilgi getirebileceği özgür ortam yaratılması, eğitim alabilmesi, sağlıklı yaşayabilmesi gibi haklar, insanın insanca yaşayabilmesi için gereken koşullardır. Kişi, ancak bu hakları korunursa insanca yaşamış olur ve diğer canlılarla kıyaslandığında sahip olduğu birtakım özelliklerini yani olanaklarını gerçekleştirme, geliştirme imkânı bulur. Bu özellikler, insan türüne has, her insanda farklı düzeylerde de olsa bulunan ve korunması gereken, bunun için de birtakım ödev ve hakları gerektiren özelliklerdir. İnsanın değeri derken kastedilen insan, tek bir insan veya belli bir grup ya da ülkenin yurttaşları değil, insan türüdür. Bu yüzden insan hakları evrenseldir. Yani, insan olan herkes için geçerlidir.

> İnsan hakları her şeyden önce bir fikirdir, insan aklının ürettiği bir düşünce. Şu düşünce: insanlar insan oldukları için –yediğimiz yemeği yapmış, her an kullandığımız elektriği bulmuş, bazılarımızın dokunduğu *Küçük Prens*i yazmış, hakkaniyet düşüncesini getirip *ombutsman* kurumunu kurmuş bir türün üyeleri oldukları için- belirli bir şekilde: insanın bir tür yapısal olanaklarının gerçekleştirilmesini olanaklı kılan bir şekilde muamele görmeli. İnsanlar, böyle olanaklarını gerçekleştirebilecek şekilde muamele görmelidir (Kuçuradi, 2016, 70).

Bir hukukçu olan Erdoğan'a göre "İnsan haklarının, bireylere asgarî derecede iyi bir hayat sürdürmek için zorunlu olan şartları sağlamayı amaçladığı genel olarak kabul edilir" (Erdoğan, 2016, s.29). Kuçuradi ise, insan haklarının, insanla ilgili bazı gerekleri dile getirdiğini ve insanları yalnızca insan oldukları için koruma istemleri olduğunu söyler (Kuçuradi, 2016, s.3). Alan Buchanan, insan haklarının, insanların insana yaraşır bir hayat fırsatına sahip olmalarını sağlayacak normatif ilişkiler olduğunu belirtir (Buchanan, 2005, s.71; akt. Erdoğan, 2016, s.28). Tepe'ye göre, "İnsan hakları, kimi zaman neyin yapılmasın gerektiğini belirten pozitif normlar, kimi zamansa kişi ne gibi bir davranışa maruz kalırsa ne gibi bir hak ihlali olacağını belirten negatif normlardır" (Tepe, 2018, s.86). "İster bir fikir isterse buna dair hazırlanan belgeler açısından olsun insan haklarının temelinde insanın yaşamı, değeri, onuru, özgürlüğü ve eşitliği gibi elzem bileşenler bulunmaktadır (Bingöl, 2018, s.74). Bingöl'e göre, bu bileşenlerle

insanın diğer türlere göre farklı özellikleridir. Bingöl, insan haklarını, evrensel bildirgenin ilk maddesinde de dendiği gibi insanın akıllı ve vicdanlı –Bingöl burada ahlaklı kelimesini kullanmıştır- oluşuyla ilişkilendirir. Ona göre, insan aklıyla insan haklarını üretmiştir ve koruyucusu olmak durumundadır (Bingöl, 2018, ss.74-75). İnsanların sırf insan oluşundan dolayı sahip olduğu haklar olan insan hakları "ırk, din, milliyet, cinsiyet, ekonomik veya sosyal statü ayrımı gözetmeksizin, insan onurunun gereği olarak bütün kişilerin sahip olduğu vazgeçilmez/devredilmez hakların tümü" insan hakları olarak tanımlanır (Tezcan, Erdem, Sancaktar, Önok, 2011 s. 35; akt. Yeşilçayır, 2018, s.243).

Görüldüğü üzere, insan hakları, temelini ve gerekliliğini insanın değerinden yani diğer canlıların sahip olmadığı ve yalnız insan türüne ait olan birtakım özelliklerden alır. Bu özellikleri ortaya koymak/koyabilmek, geliştirmek için gereken bazı koşullar da insan haklarını oluşturmaktadır.

2.2. Bir İnsan Hakkı Olarak Yaşama Hakkı

Yaşama hakkı, kişilerin en temel hakkıdır. Çünkü kişinin, diğer haklarından yararlanabilmesi için, birtakım eylem ve etkinliklerde bulunabilmesi, dürüst olması, çalışması, düşünmesi… için yaşıyor olması gerekir. İnsan hakları, kişilerin var olan potansiyellerini ortaya çıkarmak, geliştirmek için gereken şartları oluşturur. Bu yüzden bütün temel haklar oldukça önemli bir yere sahiptir. Ama kişinin diğer haklarından yararlanması, onlarla ilgili taleplerde bulunabilmesi için en temelde hayatta olması gereklidir. Hayatta olmayan bir kişi için diğer hakların da bir önemi yoktur. Yani ölmüş bir kişinin eğitim hakkından söz edilemez. Bunun için yaşama hakkının, diğer haklardan daha önemli olduğu söylenilmese de o kişi için diğer haklardan bahsetmek isteniyorsa, en temelde korunması gereken hakkın yaşama hakkı olduğu görülüyor.

> Düzen kurucu ilkeler -hukukun türetildiği öncüller- olarak insan haklarına bakıldığında, temel haklar arasında bir hierarşi yoktur. Bir ülkede, bütün insan haklarının aynı anda korunması gerekir. Kişiyle ilgilerinde bakıldığında ise, insan hakları arasında en temel hak, yaşama hakkıdır (Kuçuradi, 2016, s.116).

Yaşama hakkını doğru anlamak için öncelikle hak kavramının açıklanması gerekir. Kuçuradi, hak kavramını şöyle tanımlar: "İnsan olan herkese borçlu olunan bir muameleye– kişilerin görmesi gereken bir muameleye olduğu kadar, kişilerin başka

kişilere göstermesi gereken bir muameleye- ilişkin bir talep dile getiriyor" (Kuçuradi, 2016, s.116). Kuçuradi'nin üstünde durduğu "muamele etme" ilkesi olarak insan haklarına ilerleyen yerlerde yer vereceğiz.

Yaşama hakkı, kişinin sırf insan oluşu, insanın bir değeri oluşundan dolayı, her insanın –kim olursa olsun- yaşamının değerli olduğunu ve bu yaşamın korunması gerektiğini gösteren bir temel haktır. Kişi bakımından ele alındığında, en temel hak olan yaşama hakkını birinci hak olarak ele almak yanlış olmaz.

> "Yaşam hakkı" bir temel (fondemental) özgürlüktür, haktır. Buradaki fondemental sözcüğünü "birinci" anlamında kullanıyorum. "Yaşam Hakkı" , "Birinci Hak" tır demek istiyorum. Gerçekten de önce "yaşam" vardır. Önce, insansal varlığın (etre humain'in) kendisi vardır: onun bu yeryüzü yuvarlağında (globe'da) fiziksel olarak var oluşu (naissance'ı) vardır, insansal varlık olarak yeryüzüne gelmek ve orada, kendini idame etmek (se maintenir) "yaşam"dır, ilk özgürlüktür; hiç kimsenin, başka herhangi bir varlığın önleyemeyeceği, engel olamayacağı, sınırlayamayacağı bir özgürlüktür bu. Bu yeryüzü yuvarlağında, bir insansal varlık olarak var olmak, ilk özgürlüğü oluşturur. Bu ilk özgürlüğün somutlaşması da, ilk hakkı, temeldeki ilk hakkı oluşturur. Ve biz buna "yaşam hakkı" deriz (Savcı, *Yaşama Hakkı, Felsefe Açısından Pratiğe Doğru,*2009, s.83).

Yaşama hakkının ne olduğu konusunda bir açıklık, bir fikir birliği sağlanması gerekir. Birçok kişilerce yaşama hakkının veya diğer önemli kavramların, içeriğinin eksik veya yanlış olması, başka kişiler tarafından yanlış veya eksik anlaşılması birçok yaşama hakkı ihlaline sebep olmuştur. Bunun için gereken şey ise, felsefenin bu kavramları ele alıp, içeriğini netleştirmesidir. Bu şekilde kafalardaki soru işaretleri ve yanlış anlaşılmalar giderilecek ve ihlaller en aza indirilecektir.

Yaşama hakkı, insanların diğer haklarından da yararlanabilmesi için en temelde korunması gereken haktır. Yaşama hakkı, insanların sırf insan olduklarından dolayı sahip oldukları ve kimsenin elinden alamayacağı, hiçbir koşulda engellenmemesi gereken, insanların doğuştan sahip oldukları haklardır. "Yaygın anlayışa göre yaşama hakkı: Kişinin biyopsişik (bedensel ve ruhsal) bütünlüğüne dokunmamayı talep ediyor. Hiç şüphe yok ki bu doğru bir taleptir." Kuçuradi, kişinin gerçekten yaşaması için gereken diğer koşulların da uygun olması gerektiğini söyler. Ona göre, yukarıdaki tanım tek başına yaşama hakkının kapsamını oluşturmaya yetmez. Sadece hayatta olmak, nefes alıyor olmak yeterli değildir. Kuçuradi, açlığın da insanın yaşamını tehdit edip

etmediği sorusunu yöneltir (Kuçuradi, 2016, s.117). Burada Kuçuradi'nin söz ettiği konu oldukça önemlidir. Bu yüzden, "Yaşama hakkı nedir?" sorusu çok iyi cevaplanmalıdır. Yukarıdaki yaşama hakkının neyi talep ettiğini anlatan ifade doğru bir taleptir. Yani, kişinin bir başkası tarafından yaşamına son verilmesi elbette yaşam hakkının ihlalidir. Peki, bu kadar mı? Kişinin salgın hastalıklarla dolu, sağlıksız bir çevrede "yaşamaya" çalışması, yaşam hakkı ihlali olmaz mı? Burada devlete büyük görevler düşmektedir. Sadece kişiye ölüm cezası vermemek ya da ihlal gerçekleştiğinde cezalandırmak yetmez, ihlal gerçekleşmeden riskleri en aza indirmeye çalışmak, kamu görevlilerini ve vatandaşları insan hakları konusunda bilinçlendirmek, kişilerin insan onuruna yakışır şekilde hayatlarını sürdürmeleri için gerekli koşulları sağlamak da devletin temel sorumluluklarındandır. Kuçuradi'ye göre, herkesin yaşamını sürdürebilmesi için sağlanması gereken bu koşullar, devletin ve bütün insanlığın ödevidir (Kuçuradi, 2016, s.123). Bahri Savcı'ya göre, yaşama hakkı, topluma ve devlete önemli görevler yükler. Devlet, hem hukuksal olarak yaşama hakkı ihlali gerçekleştiğinde gereken cezaları verir, bu konuda yasalar oluşturur, hem de "yaşama hakkının tam olarak gerçeklemesi için, toplumda var olan ekonomik, sosyal tüm zayıflıkları gidererek, insanı, gerçekten "yaşar kılma" önlemlerini alır. Yaşam hakkı öyle önemlidir ki, devlete böyle çift bir yük yükler" (Savcı, *Yaşam Hakkı, Felsefe Açısından Pratiğe Doğru,* 2009, s.86).

Thomas More, *Utopia* adlı eserinde ölüm cezasına karşı çıkarak devlete düşen sorumluklara şu şekilde vurgu yapar:

> Yaşamak için çalmaktan başka şansı olmayan kişi, cezası ne kadar ağır olursa olsun çalardı. Bu konuda sadece İngiltere'nin değil dünyanın büyük bir bölümündeki hükümetlerin, hasta ruhlu okul müdürleri gibi davrandıklarını söyledim ve "Öğrencilerini eğitecekleri yerde cezalandırıyorlar. Hırsızlara bu tür korkunç cezalar verileceğine, onlara geçimlerini sağlayacak iş olanaklar sağlansa ve insanlar kelleleri pahasına çalmaya muhtaç edilmese çok daha iyi olur." diye ekledim (More, çev. Necmiye Uçansoy, 2010, s.32).

Kanada'da yaşayan yaşlı bir adam, parası olmadığı için ve açlıktan ölmemek için ekmek çalar, yakalanır. Mahkeme karşısına çıkarılan adama, hâkim 10 dolar para cezası verir ve bu parayı veremeyeceği için kendisinin onun yerine ödeyeceğini söyler. Hâkim, duruşmayı izleyen kişilere: "Hepiniz suçlusunuz ve her biriniz on dolar ceza

ödemelisiniz. Zira sizler öyle bir şehirde yaşıyorsunuz ki, ihtiyar bir adam açlıktan hırsızlık yapmak zorunda kalıyor" der ve toplanan bütün parayı adama verir (http://kentgazetesi.com/yazarlar/turkan-genc/baskanlarin-vizyonu-bursa-ya-yon-verecek-2-temmuz-2019/950/, erişim tarihi: 27.08.2019). Burada, adamın parasızlıktan ve açlıktan dolayı bu hallere düşmesinin asıl sorumlusu devlettir. Çünkü halk, ihtiyaç sahibi kişilere yaptığı yardımlarla ancak geçici bir süreliğine o kişinin hayatını sürdürmesini sağlar. Devlet, hiçbir yurttaşın aç bir şekilde hayatını sürdürmek zorunda kalmamasını sağlamalıdır. Çünkü her insanın, yaşamını insana yakışır bir şekilde devam ettirme hakkı vardır. Bu örneklerden, Kuçuradi'nin ve Savcı'nın söylediklerinden yola çıkılarak devletin pozitif yükümlülükleri denen, devlete düşen görevlerin yerine getirilmesinin, ihlallerin önlenmesi konusunda ne denli önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Yaşama hakkıyla ilişkili olarak tartışmalı başka konular da vardır. Bu tartışmaların temelindeki sorun, "insan hakları" kavramın içinin açık olmaması ve herkesin kendi hukukunda bunu farklı yorumlayıp uygulamasıdır. İnsan hakları kavramının tanımını yaparken, o suçu işleyen kişiye göre bir değerlendirme yapılırsa, yani öldürme eylemine değil de suçu işleyene göre insan hakkı ihlali veya değil adı değerlendirmesi yapılırsa, o zaman her öldürme insan hakları ihlali olmayacaktır (Kuçuradi, 2016, s.117). Ki bu da ihlal gibi görünmeyen ama aslında insan hakkı ihlali olan birçok örnekle karşılaşılmaya götürecektir. Görüldüğü gibi bir kavramın ne olduğu açık olarak ortaya konmazsa her tek durumda kafa karışıklığına, bu yüzden de ciddi hatalar yapılmasına neden olabilir. Çünkü ihlaller, böylesine önemli kavramların dini-kültürel normların dayandırıldığı yerlerde daha çok gerçekleşmektedir. "İnsan hakları, etik ilkeler olarak görülürse, öldürmek amacıyla gerçekleştirilen ya da insanı hedef alarak silah çekmenin sonucu olan her öldürme, yaşama hakkının ihlali olur" (Kuçuradi, 2016, s.117).

Bir insanın yaşamını ölüm cezası yoluyla elinden almak, hangi nedenle olursa olsun insan hakkı ihlalidir. Çünkü her insan, insanlığın temsilidir ve sırf insan olduğundan dolayı birtakım olanakları vardır. Kişinin yaşamının elinden alınması, bu yaşamın kim tarafından sona erdirildiğine bakılmaksızın değerlendirilmeyi gerektirmektedir. Bazı ülkelerde hâlâ uygulanan ölüm cezası, çeşitli gerekçelerle "haklı" gösterilmeye çalışılsa da bunun haklı ve mantıklı bir gerekçesi yoktur. Hiçbir

insanın yaşamı, öldürme işleminin devlet yetkilileri tarafından yapılmasıyla önemsizleşip değersizleşmemektedir.

Olanaklar varlığı olan insanın yaşamının korunması oldukça önemlidir. İnsanlardan belli sebeplerden dolayı ümidi kesmek, o kişiyi ortadan kaldırmak asla çözüm değildir. Kişinin değerlerin üreticisi olması, sanat ortaya koyması, felsefe üretmesi, edebiyatı yaratması gibi potansiyelleri barındırması, hiç kimse tarafından hayatının sona erdirilmemesi için yeterli bir gerekçedir. İnsanın olanaklarını nasıl ortaya çıkardığıyla ilgili önemli örnekler bulunmaktadır. Bunlardan biri, 1939 yılında Erzincan depremi sonrası gerçekleşmiştir. Şehirdeki birçok bina, hapishane zarar görmüştür. Bunun üzerine, kış günü açıkta kalan mahkûmlardan, dönemin savcısı kaçmamalarını ve enkaz altında kalan depremzedeleri kurtarma çalışmaları için yardımlarını istemiştir. Civar köylerde oturanların iki günlüğüne gidip ailelerini görebileceklerini ama iki gün sonra herkesin toplanması gerektiğini, kimsenin kaçmaması gerektiğini duyurmuştur. Bunun üzerine mahkûmlar, depremde enkaz altında kalan vatandaşlara canla başla yardım etmiş, hiçbiri kaçmaya çalışmamıştır (Yavuz, 2015, s.88). Toplanma zamanında eksiksiz bir şekilde hapishaneye geri dönen mahkûmların yoklamasıyla ilgili şunlar söylenir:

> Akşam karanlığı çöküyor. Az ileride toplanarak, sıraya girmiş adamlar gördük: Erzincan hapishanesinden sağ çıkan mahkûmlar! Hepsi açıktalar, sabahtan akşama kadar enkaz arasından insan kurtarmaya çalışıyorlardı. Bugünkü işlerini bitirerek, tam saatinde Savcının karşısında toplanmışlar. Birer birer sayıldı : "Tamam!" Bir mahkûm : "Tamam tabii" dedi. Böyle günde eksilen yalnız hapishaneden değil, millet hizmetinden, kardeşine yardımdan, insanlıktan kaçmış olur. Bu ise alçaklıkların en büyüğüdür ve katil de olsa, hiçbirimizin suçu böyle bir cinayetten daha ağır olamaz (Mekki Said Esen, Cumhuriyet Gazetesi, 06.1.1940, aktaran Abdullah Bozdemir, "1939 Erzincan Depremi").

Olay sonrasında bölgeyi ziyaret etmek için yola çıkan İsmet İnönü, özel bir trenle Erzincan'a giderken Erzincan'ın köylerinden birinde yaşayan ve ailesini kontrol etmek için köye giden, sonra Erzincan'a geri dönmek isteyen bir mahkûmun bu trene binmek istediğini öğrenir. Askerler bindirmek istemezler. Bunun üzerine İsmet İnönü mahkûmun yanına gider. Mahkûm şunları söyler: ''Efendim, ben Savcı Bey'e kaçmama sözü verdim. Erzincan'a dönüp, kurtarma çalışmalarına katılmak istiyorum. Beni de

trene alın'' der. Bunun üzerine İsmet İnönü mahkûmu trenle Erzincan'a götürür (http://www.hurriyet.com.tr/gundem/insanlik-dersi-39096900, erişim tarihi 24.08.2019).

Söz konusu mahkûmlar, cinayet, gasp, tecavüz, hırsızlık, kaçakçılık gibi oldukça ciddi suçlardan dolayı ceza alan kişilerdir (Yavuz, 2005, s.88). Buna rağmen, başkalarının hayatını kurtarmada tereddüt etmeyerek, kaçma fırsatı varken kaçmayarak önemli bir şeyin ispatı olurlar: İnsan, her zaman belli potansiyelleri içinde taşır. Bu olanaklar bazen ortaya çıkar, bazen çıkmaz. Ama bu insanlardan, insanlıktan ümit kesilerek bu kişiler yok edilseydi, deprem sonrası yüzlerce kişinin hayatını kurtaramayacaklardı. Buradan anlaşılacağı üzere hiçbir insana, ne yapmış olursa olsun, ölüm cezası verilmemelidir.

Amerika'da, yakınları cinayete kurban gitmiş veya ölüm cezasıyla hayata gözlerini yuman kişilerin çeşitli derecelerdeki yakınlarının bir araya gelerek kurdukları *Murder Victims' Families for Human Rights (MVFHR)* uluslararası sivil toplum örgütü, insanın olanaklarının bir kanıtıdır. Bu sivil toplum örgütü, intikam duygusundan arınmış insanların hikâyeleriyle doludur. Bu örgütteki kişiler, yalnızca ölüm cezası almış kişilerin yakınlarından oluşmamaktadır. Bir yakını öldürülen kişiler de olayın failinin ölüm cezasına çarptırılmasına karşı çıkmaktadır. Her iki duruma da cinayet adını takmaktadırlar. Yani yaygın anlayışın aksine bu örgütün üyeleri intikamcı bakıştan uzaktır. Bu birliktelik, insanın değerinin bilincinde kişilerin oluşturduğu oldukça önemli bir örnektir. İnternet üzerinden de çalışmalarını tanıtan bu sivil toplum örgütünün internet sitesinde yer alan mağdurların hikâyeleri de oldukça dikkate değerdir (http://www.mvfhr.org/, erişim tarihi 01.09.2019). Örneğin, üç aylık hamileyken eşiyle birlikte evlerinde öldürülen Nancy ve Richard Lingard'ın ölüm cezasına karşı olduklarını bildikleri ve öldürüldükleri ana kadar ölüm cezasına karşı çıkan bu çiftten Nancy'nin kardeşleri Jennifer and Jane, kardeşlerinin katilinin ölüm cezası almaması gerektiğini söylemişlerdir. Kardeşlerinin hatırası üzerine bir başkasının ölümünü düşünemeyeceklerini belirtmişlerdir (http://www.mvfhr.org/victims-stories, erişim tarihi 01.09.2019). Bu örnek, insanın intikamcı yönünün insan haklarıyla bağdaşmadığının ve insan haklarının herkes için olduğunun önemli bir kanıtıdır.

İnsan hakkı ihlallerin önlenmesi için her devletin hukukunun neye dayandığını, neyle beslendiğini bulmak gerekir. Eğer bir devletin hukuk kuralları, yasaları insan

haklarına göre değil de kültürel normlara göre belirleniyorsa orada ihlallerin olması kaçınılmazdır. Bunun için önce o devletin yasa koyucularının, yasaları insan haklarına göre düzenlemeyi istemesi gerekir. Ardından yasa koyucuların iyi bir insan hakları eğitimi alması, sonra bu gözle tüm hukuk kurallarını yeniden gözden geçirip bu konuda gerekli düzenlemeleri yapmaları gerekir.

İnsan haklarını korumak ve bu konuda tabiri caizse elini taşın altına koymak, sadece hukukçuların görevi değildir. İnsan haklarını korumak, her tek insanın da sorumluluğundadır. Bütün insanlar, nasıl sırf insan oldukları için belli şeyleri hak ediyorlarsa, birtakım hak ve özgürlüklere sahipseler, aynı şekilde yine sırf insan oldukları için belli sorumlulukları da olmak zorundadır.

> …yaşama hakkıyla ilgili daha birçok teorik ve pratik gereği yerine getirmeye çalışmak, insan olmanın gereğidir. İnsan olarak dünyaya gelmiş herkesin, yaşama hakkını korumak, yani ihlal edilmesini önlemeye ve tek tek durumlarda gerektirdiklerini yerine getirmeye çalışmak –zorlandığımız durumlarda bile yerine getirmeye çalışmak- insan olma bilincinin gereğidir. Bizim de başımıza gelebilir diye değil, insan olduğumuz için insan haklarını korumamız gerekiyor (Kuçuradi, 2016, s.124).

Açıklanmaya çalışıldığı gibi yaşama hakkı oldukça önemli bir haktır. Savcı'ya göre "Yaşama hakkına böyle en üst düzeyde bir anlam verilmesinin çıkış noktası, şimdiye kadar söylediklerimizden anlaşılabilir: yaşam hakkı "İNSAN"ın kendisinden "İNSAN"ın bizatihi haiz olduğu "DEĞER" den dolayı bir üstün bir anlam kazanmıştır" (Savcı, *Yaşama Hakkı, Felsefe Açısından Pratiğe Doğru,* 2009, s.86). İnsanın değeri demek "tür olarak insanın, diğer varlıklarla (insan olmayan herşeyle) ilgisi bakımından özel durumu, başka bir deyişle varlıktaki özel yeridir." Kuçuradi'ye göre insan hakları, temelini insanın değerinde bulur (Kuçuradi, 2016, s.40).

2.3. Ölüm Cezası: Lehte ve Aleyhteki Görüşleri

Ölüm cezası, yıllar boyunca çeşitli ülkelerde uygulanagelmiştir. Yaşama hakkının kabul edildiği bazı yerlerde bile istisna olarak görülen bu ceza, günümüzde hâlâ tartışılmaya devam etmektedir. Çünkü tüm dünya ülkeleri, bu cezayı yasalarından kaldırmamışlardır. Koestler, Camus ile oluşturdukları *İdam* kitabının önsözünde "Ölüm cezası sürdükçe hiçbir zaman iç huzura kavuşamayacağım." demiştir (Camus, Koestler, 1972, s.5). Peki, nedir ölüm cezası ve neden sakıncalıdır, neden bu kadar önemlidir?

Ölüm, kişinin yaşamının sonlanması demektir. Burada söz konusu olan, ölen kişinin ölüm sebebidir. Kişi, birtakım hastalıklar sonucu mu, kaza neticesinde mi, bir başkasının onun yaşamını sonlandırması ile mi, kendini öldürerek mi yoksa bu tezde de üzerinde durulacak olan devlet yetkilileri tarafından verilen ve uygulanan, işlediği veya işlediğine inanılan suç sonucunda ölüm cezası verilerek mi ölmüştür? Bahri Savcı, yaşama hakkını tehdit eden etkenleri şöyle belirtir:

> Beden bütünlüğü, birkaç yönden gelecek tehditler karşısındadır. İlk tehdit, bireyin kendisinden gelir: Bu intihardır, ya da ruhsal bir bozukluğa uğrayacak yolda bireyin kendisi için depresyonlar yaratmasıdır. İkinci tehdit, bir başka bireyden ya da gruptan gelir. Bu, o kişinin bedensel yapısını tümden, ya da kısmen bozucu bir dış saldırıdır. Ya da bir başkasının, o kişi üzerinde onun ruhsal bütünlüğünü bozacak bir depresyon yaratmasıdır. Üçüncü tehdit, bizzat devletten gelir. Devlet, düzeni korumak için, adaleti sağlamak için, ibret vermek için bireyin yaşamına müdahale eder; onu hapis etmek suretiyle bedeni üzerinde bir baskıda bulunmuş olur (bu baskı bedensel bütünlüğü bozar) ; ya da onu idam etmek suretiyle onun bedensel bütünlüğünü tümden bozar (Savcı, *Yaşama Hakkı, Felsefe Açısından Pratiğe Doğru,* 2009, s.91).

Bahri Savcı'nın söylediği ilk iki tehdit, bu tezde işlenmeyecektir. O konular da kendi içinde tartışmalar, yanlış kabuller veya belirsizlikler barındırmaktadır fakat burada tartışılmayacaktır. Bu tezde ele alınan, Savcı'nın da tehditler içinde saydığı, devlet eliyle yapılan öldürme işi: ölüm cezası ya da birçoklarınca da anıldığı şekliyle idam cezasıdır. Bu cezanın yanlışlığı ve insan haklarıyla bağdaşmadığı günümüzde birçok kişi ve kurum tarafından kabul edilse, en azından itiraz edilmese bile hâlâ bu cezanın verilmesi gerekliliğini savunan kişi ve kurumlar da bulunmaktadır. Peki, ölüm cezasını destekleyenler ve karşı çıkanlar neden böyle düşünmektedir, gerekçeleri nelerdir?

> Ölüm cezasında teknik kusur görmeyenler, "Ölüm cezalarında görülen kusurların tümü diğer cezalarda da vardır" derlerken, "ölüm cezasını elverişsiz bir ceza bulanlar" ölüm cezasındaki kusurlar o kadar büyük ki diğer cezalarla kıyas kabul etmez, bu nedenle de ölüm cezası terk edilmelidir, bir ceza değildir, bir kişiyi yok etmektir" demektedirler (Ateşoğulları, 2000, s.200).

Avukat Güner Akyazı ve Stajyer Avukat Onur Tatar, ölüm cezasını savunan kişilerin görüşlerini şu şekilde özetlemiştir:

1. Ölüm cezası, en etkili caydırıcı yaptırımdır.

2. Devlet, toplum düzeni ve huzuru korumakla yükümlüdür. Bu görevini yerine getirmek için ceza yaptırımları kullanmak zorundadır. Suçların boyutuna göre cezaların ağırlaşması da doğaldır.

3. Ölüm cezası etkili ve kesin bir cezadır. Bu nedenle başka cezalara çevrilerek ceza sisteminden çıkarılması uygun değildir.

4. Ölüm cezası suçla mücadelede etkili bir yoldur.

5. Ölüm cezası hızlı, kesin bir ceza niteliği taşır. Bu özelliği nedeni ile toplumun adalet duyguları giderilmiş ve suçlulara ibret olacak, caydırıcı etki sağlanmıştır.

6. Ölüm cezası adildir, mutlak ve tanrısal adalete uygundur (Akyazı, Tatar, *Yaşama Hakkı ve Ölüm Cezası,* 2002, s.14).

Yine aynı kişiler, ölüm cezasına karşı olanların gerekçelerini ise şu şekilde özetlemişlerdir:

1. Ölüm cezası insani nitelikli değildir.

2. Devletin ceza verme hakkı, yaşamı sonlandırmayı kapsamaz. Devlet kişilerden aldığı yetkiler kullanır. Kişi, hayatını yok etme yetkisini hiç kimseye veya devlete devredemez.

3. Ölüm cezası, hatayı onarma imkânı bulunmayan, ağır ve vahim bir cezadır. Geri dönüşü ya da kısmi onarımı yoktur.

4. Ölüm cezası, vahşi ve ilkel bir intikam alır. Günümüz ceza siyasetinde öç amacı hedeflenemez.

5. Ölüm cezası, tasfiye etmeyi amaçlar. Çağdaş bir cezanın amacı bu olamaz. Çağdaş cezada suçlunun topluma kazandırılması, iyileştirilmesi ön planda tutulur. Ölüme gönderilen failin eğitilmesi, uslandırılması mümkün değildir.

6. Bu cezanın korkutucu, caydırıcı etkileri de ispatlanmış değildir. Yüzyıllardır süregelen uygulamalar bunu göstermektedir.

7. Toplumların kamu vicdanında ölüm cezası benimsenmemektedir.

8. Devlet, kişi hayatı üzerinde tasarrufta bulunamaz.

9. Çağdaş toplumlarda, bir yandan insan yaşamının korunması ile soğukkanlı bir biçimde insan hayatına sona verilebilmesi çelişkidir.

10. Suçla mücadelede araç olamaz. Devlet, bu konuda daha başka çeşitli ve yeterli araçlara sahiptir. İnsan hayatına son veren ölüm cezası, bu araçlar içinde yer almamalıdır.

11. Ölüm cezası adil bir ceza değildir. Gerekli bir ceza değildir.

12. Yaşama hakkı, kutsal ve doğal bir haktır (Akyazı, Tatar, *Yaşama Hakkı ve Ölüm Cezası* 2002, s. 14).

Ölüm cezasına karşı çıkılmasının gerekçeleri belli başlıklar altında toplanabilir. Bu bölümde ölüm cezalarını savunanların belli başlı düşünceleri çürütülmeye çalışılacaktır. Bunlardan biri ölüm cezasının caydırıcı olduğu düşüncesinin yanlışlığıdır. Ölüm cezasının caydırıcı olduğu fikrini savunanlara göre, ölüm cezasının açık bir yerde, insanların gözleri önünde uygulanması ya da gizli uygulansa da sonra sergilenmesi, diğer kişilere ibret olacak ve onları suçtan uzaklaştıracaktır. "Kesik baş, katil adaylarının bu görüntüde kendi geleceklerini sezmeleri ve gerilemeleri için teşhir edilmektedir" (Camus, Koestler, 1972, s.13). Ölüm cezasının, toplumu suçtan arındıracağı düşüncesi büyük bir yanılgıdır. Bir suçu işlemeye karar vermiş ya da o anda kendine hâkim olamayıp bir suç işlemiş kişiler, o anda o suçun sonuçlarını düşünemeyecek kadar kördürler. Kişilerin, ölüm cezası veya diğer cezaların kendi başlarına gelmeyecekmiş gibi davranmaları, tahmin edilmesi güç bir eylem değildir. Genelde suçlular, o suçu işledikleri sırada, bırakın ceza alacakları korkusunu, yakalanacaklarını bile düşünmezler. Bu yüzden ölüm cezasının, suç işlemeye karar vermiş kişiler için hiçbir caydırıcılığı yoktur.

Örneğin İngiltere'de hırsızlığın cezasının idam cezası olduğu zamanlarda, hırsızlar, meslektaşları idam edilirken toplanan kalabalığın içinde yine hırsızlık yaparlardı. İngiltere'de yapılan bir istatistik bu konuda oldukça ilginç sonuçlar vermiştir. 250 idam mahkûmunun 170'i daha önce bir veya iki ölüm cezasının infazında bizzat hazır bulunduğu, 1886'da Bristol hapishanesinden gelip geçmiş olan 167 idam mahkûmunun 164'ü daha önce hiç değilse bir infazda hazır bulunduğu tespit edilmiştir (Camus, Koestler, 1972, s.23). Korcan'ın *İdamlıklar* kitabında geçen şu cümleler de yukarıda ifade edilenleri destekler niteliktedir:

> Günü gelir. Saatı dolar. Hakkında verilen karar yüksek tasdikten geçer. Herifi de götürüp bir köşenin başına veya bir meydanda asıverirler… Yüzü balmumu sarısı, beyazlar giydirilmiş bir insan, saatlarca ipte asılı durur. Maksat insanlara ibrettir. Görecekler. Korkacaklar. Korktukları için de suç yapmayacaklar… Hâlbuki sehpayı boylayanlar içinde de, daha evvel asılmış kişileri görenler çoktu (Korcan, 2005, s.23).

Camus'ye göre "Giyotinin[1] ibret verici olduğunu savunmaya devam edebilmek için devlet, bilinmeyen ve sürüp gideceği konusunda en ufak bir kesinliğe sahip olmadığı bir tek cinayeti önlemek için gerçek cinayetleri sürdürüp durmaktadır" (Camus, Koestler, 1972, s.29). Bu ceza, diğer insanlara örnek olup onları suçtan vazgeçirecek diye bir tahminde bulunulamayacak kadar ciddi bir cezadır. Deneyerek doğruluğu veya yanlışlığı ispat edilecek ve sonra buna göre karar verilecek bir ceza değildir. Bunun suçlu ve toplum açısından, en önemlisi "insan" türü açısından doğurduğu sonuçlar korkunçtur. Kaldı ki yapılan araştırmalar da ölüm cezasının, suçları önleyici etkisinin olmadığını göstermektedir. Bazı ülkelerde cezanın uygulandığı veya kaldırıldığı yıllarda geçici bir azalma veya artma olsa da bu, kalıcı bir sonuç değildir. Elde edilen kesin sonuç, bu cezanın diğer suçluları suç işlemekten caydırmadığıdır. Bu konuda yapılan önemli bir araştırmaya Camus ve Koestler'in *İdam* kitabında rastlıyoruz. Kitaptaki bu raporlar ve buradaki bilgiler "1929-30 Komitesi ile 1948-53 Kraliyet Komisyonu raporlarından ve B.Duesning'in *Die Geschihte der Abschaffung der Todesstrafe* kitabından alınmıştır." 1863'ten beri ölüm cezasını uygulamayan Belçika, 1892'den beri ölüm cezası uygulanmayan ve 1933'te resmen kaldıran Danimarka, ölüm cezasını 1870'te kaldıran Hollanda, 1875'ten beri bu cezayı uygulamayan ve 1905'te resmen kaldıran Norveç, yine bu cezanın 1910'dan beri uygulanmadığı ve 1921'de resmen kaldırıldığı İsveç ülkelerinin sunduğu raporlarda, ölüm cezasının kaldırılmasından sonra suç sayısında bir artış meydana gelmediği açıkça belirtilmiştir. Aşağıdaki istatistiklerde ise Batı Almanya'da ölüm cezasının kaldırılmasından önce ve kaldırılmasından sonra, eyaletlerdeki cinayetlerin aylık ortalaması karşılaştırılmaktadır (Camus, Koestler, 1972, s.169- 176).

	Ölüm cezasının kaldırılmasından önceki aylık cinayet ortalaması	Ölüm cezasının kaldırılmasından sonraki aylık cinayet ortalaması
Kuzey Ren ve Westfalen	9.08	5.83
Bavyera	16.4	9.41
Aşağı Saksonya	17.1	8.16
Hessen	4.12	1.79

[1] Burada giyotin, tüm ölüm cezası şekillerini temsil etmektedir.

Baden- Wortemberg	5.83	2.95
Ren-Pfalz	3.33	3
Schlezwig- Holstein	3.83	2.12
Hamburg	2.37	1.41
Baden	1.13	0.58
Würtemberg	1.88	3.95
Batı Berlin	2.25	2.05

Yukarıdaki sonuçlara göre Würtemberg'de cinayet ortalamasının arttığını, diğer yerlerde ise bazılarına farkın yok denecek kadar az olduğunu, kalanlarında ise bir düşme meydana gelse de hâlâ oranın oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Demek ki ölüm cezasının caydırıcı olduğu kanaati, boş verilere dayanmaktadır.

"Ölüm cezası karşıtları, ölüm cezasının suç işlemekten caydırmadığını, örneğin ölüm cezasını destekleyen Amerika'nın ölüm cezasına karşı olan Avrupa ülkelerine göre daha yüksek bir suç oranına sahip olduğu belirtilmiştir" (Gören, *Yaşama Hakkı ve Ölüm Cezası,* 2006, s.70). Camus, tüm bu araştırmalar sonucunda örnek olma bakımından ölüm cezasının yanlışlığını şu gerekçelerle dile getirmiştir:

> 1)Toplum sözünü ettiği örneklik niteliğine inanmamaktadır.
> 2) Ölüm cezasının suç işlemeye karar vermiş bir tek caniyi bile kararından caydırdığı kanıtlanamamıştır. Üstelik bu ceza binlerce mücrimde, büyüleyici bir etkiden başka hiçbir duygu uyandırmaz.
> 3) Birçok başka bakımdan da bu ceza sonuçları önceden tahmin edilemeyecek iğrenç bir örnektir (Camus, Koestler, 1972, s.14).

Ölüm cezasını savunan bazı kimseler de suçlu ne yaptıysa kısasa kısas mantığıyla cezasını çekmesini isterler. "Birine kötülük eden kötülük bulmalıdır; gözünü çıkaran tek gözlü hale getirilmelidir, öldüren öldürülmelidir düşüncesi, kısas denemeyecek kadar şiddetli bir intikam duygusudur" (Camus, Koestler, 1972, s.32). Bu düşünce temelini bazı dinlerden ve bazı geleneklerden alır. Geçmişte Hristiyanlık dininde, günümüzde İslam dininin uygulandığı bazı yerlerde bu kısasa kısas anlayışına rastlanmaktadır.

Camus' ye göre birçok kanun, planlanan bir suçla, o anda karar verilip işlenen suçu bir tutmaz. Önceden planlayarak işlenen suç, daha ağır bir cezayı hak eder. Madem tasarlanarak işlenen cinayet daha kötüdür, o zaman uzun zaman boyunca karar verilip uygulanan, her detayı hazır olan ölüm cezası, sıradan bir cinayetle bir tutulabilir mi? "Bu iki ölüm arasında eşdeğerlilik olması için idam cezasının, kurbanını müthiş bir ölümle ortadan kaldıracağını önceden bildirmiş ve o andan itibaren onu aylarca işkence altında tutmuş bulunan bir caniyi cezalandırması gerekirdi" (Camus, Koestler, 1972, s.33). Yani kişinin işlediği suça karşılık ölüm cezası, birbirine denk iki durum değildir. Aynı olsa bile kişi, ne yaptıysa karşılığında o eylemin en yakınına maruz bırakılmalıdır düşüncesi, insan haklarıyla çelişen bir düşüncedir. Çünkü insan hakları, suç işleyen insanlar için de geçerlidir. Kişinin bir ihlale sebep olup olmamasına bakılmaksızın, insan hakları herkes için geçerli olan haklardır. Sadece belli şartları sağlayan insanlara değil, bütün insanlara yani insan türüne has olan haklardır bu haklar.

Üzerinde durulacak bir diğer önemli husus, ölüm cezasının insanlığa, insan onuruna yakışmayan bir ceza olmasıdır. Kuçuradi'nin belirttiği "İnsan hakları, yalnızca muamele görme değil, aynı zamanda muamele etme ilkeleridir" görüşü tam da burada işlerlik kazanmaktadır. Kişiyi ilgilendiren, karşısına gelen kişi kim olursa ve ne yapmış olursa olsun –kişinin kendisini tutması bazen zor olsa da- o kişiye karşı nasıl bir tutum içinde olduğudur. Kişiye, yaptığı kötü eylemden dolayı elbette ceza verilmelidir ama bu ceza, insana yakışır bir ceza olmalıdır. "Yunanlılara göre cezalandırılmayan suç, toplumu kokuşturur. Ancak suçsuzluğun cezalandırılması veya suçun gereğinden ağır bir cezaya çarptırılması da toplumu daha az lekelemez" (Camus, Koestler, s.50). Verilen bu ceza, insana yakışır, insan onurunu zedelemeyen, değer harcatmayan bir ceza olmalıdır. "İnsanın değeri derken kastedilen, tür olarak insanın, diğer varlıklarla (insan olmayan herşeyle) ilgisi bakımından özel durumu, başka bir deyişle insanın varlıktaki yeridir" (Kuçuradi, ,2016, s.40). Yani insanın, diğer varlıklardan ayırt edici yönünü işaret eder insanın değeri. "'İnsan onuru' (*human dignity*) dediğimiz, insanın bu değerinin farkındalığına işaret ediyor" (Kuçuradi, 2016, s.72). İnsan onuru, insanın değerinin bilendeki karşılığıdır. Yani insan onuru, bilgisini insanın değerinden alır. İnsan onuru, insana yakışan davranışlar sergilemeyi gerekli kılmaktadır. Yukarıda değinilen muamele etme ilkeleri işte burada kendini göstermektedir. İnsanlar, gördükleri değil, yaptıkları muameleyle insan onuruna, kendi onuruna zarar verir. "İnsan onuruna,

kendi onurumuza, uğradıklarımızla değil, yaptıklarımızla zarar veririz, çünkü yaptıklarımızdan sorumluyuz, başkalarının bize yaptıklarından değil" (Kuçuradi, 2016, s.69). Kişiye yapılan eylemler, o kişiye zarar verse de başlangıcı o kişide olmadığı için, yani o kişi yapmadığı için, eyleme maruz kalanın sorumluluğunda değildir. Kişi, kendi yaptıklarından sorumlu olduğundan kendi onurunu korur veya zedeler. Buradan hareketle, ölüm cezasını yasaya koyan yasa koyucuların, bu cezayı veren hâkimlerin, bu cezayı uygulayan kişilerin aslında "öldürme" işlemine ortak olarak kendi onurlarına zarar verdiklerini rahatlıkla söyleyebiliriz. İnsan haklarına dayalı oluşturulan hiçbir kanunda yer almayan bu ceza hiçbir insana, hiçbir insan tarafından verilmemeli ve/veya hiçbir insan tarafından da uygulanmamalıdır. Ölüm cezasının verilebildiği ülkelerde bile açıkça ve kesin şekilde kanunda belirtilmemişse bu kararı vermek yargıçların tasarrufudur. Yargıç bu cezayı vermeyerek kendi onurunu korumuş olur.

Ölüm cezasına karşı çıkılmasının bir diğer gerekçesi ise ölüm cezasının adaleti sağlayacağı yanılgısıdır. Ölüm cezası, kişilerin yaşama hakkını elinden alan önemli bir cezadır. Devlet, hata yapan bir insanı öldürerek adaleti yerine getirmiş mi olmaktadır? Bazı kişilerce savunulan, suç ağırlaştıkça cezası da ağırlaşmalıdır, düşüncesi, o ceza ölümle sonuçlanıyorsa yanlıştır. Çünkü "öldürmek" devletin verebileceği bir ceza olmamalıdır. O zaman devletin adaleti sağlayıcı değil, intikamcı bir yapısı olur. Birini öldürene katil derken, o suçun karşılığı olarak o suçluyu öldürene neden katil denmesin?

Kesiyor gençliğimi bilirim kılıcın zağlı[2]
Soldurunca sen de gün gün solmuyor musun?
Ya senden de ben davacıyım insan oğlu
Öldürünce kendin de katil olmuyor musun (Korcan, 2005, s. 6)*?*

Platon, *Devlet* kitabında "adalet" kavramını (doğruluk kelimesini kullanıyor), herkese borçlu olunanı vermek, ödemek olarak tanımlıyor (Platon, 2014, 331e, s. 6). Kuçuradi'ye göre ise:

> Adalet yalnızca, toplumsal- siyasal ilişki düzenlemelerini belirleyen ilkelerin(bu ilkeler ne olursa olsun) niteliğine ilişkin bir talep getiriyor: toplumsal, hukuksal,

[2] Halk ağzında kullanılan ve sıfat görevinde olan zağlı kelimesi, kılağılı, keskin demektir(http://sozluk.gov.tr/, erişim tarihi 24.08.2019).

> siyasal kararları ve eylemleri belirleyen ilkelerin, mevcut gerçek durumlarda temel insan haklarının gerektirdikleri ilkeler- kurallar olması talebini; ya da bu ilkelerin- kuralların, kişilerin insan haklarını, o tarihsel durumda gerçekleştirme olanağını sağlayan ilkeler olması talebini (Kuçuradi, 2016, 36).

O halde, devletin ölüm cezası vermesinin adaletle bir ilgisi yoktur. Ölüm cezası, adalet için isteniyor gibi görünse de aslında adalet kavramının açıklığa kavuşturulmamasından kaynaklı, bazen kasıtlı intikamdır. "…ceza bahanesiyle de olsa, insan hayatına son vermek, adam öldürmektir. Bunu kamu adına yapmakla bir suçlunun kötü duygularla yapması arasında bir fark mevcut değildir" (Ateşoğulları, 2000, s.186).

> Kasıtlı öldürmeye etik ilkeler olarak insan hakları açısından bakıldığında ve her kasıtlı öldürme yaşama hakkının ihlali olarak görüldüğünde de, şöyle sorular akla geliyor: Başkasının yaşama hakkını ihlal etmiş olan bir kişiyi ölümle cezalandırmak, acaba bir ihlale başka bir ihlalle cevap vermek olmaz mı? Kamu adına verilen böyle bir cezaya "evet" demek, acaba "dişe diş" anlayışına "evet" demek, kan davasını meşru görmek ve devlet dediğimiz insansal-hukuksal kurumu bir intikam aracı olarak görmek olmaz mı (Kuçuradi, 2016, 119)?

Ölüm cezası, sadece cezayı alanın değil, aynı zamanda mahkûmun ailesi, yakınları açısından da oldukça olumsuz sonuçlar doğuran bir cezadır. Öldürülen kişiye yapılan bu uygulama, aslında salt suçluyu değil aynı zamanda ailesini de kapsamaktadır. "Suçlunun zarar verdiği kişinin yakınları, mahkûmun öldürülmesiyle intikamlarını alırlar. Öte yandan mahkûmun ailesi, kendilerini her türlü adaletin dışında cezalandırılmakla büyük acı duyar" (Camus, Koestler, 1972, s.39). Ortada, devletin intikamcı uygulamasını görüp bunu öğrenebilecek yetişkin ve çocuklar kalmaktadır. Bu oldukça yanlış bir öğrenme olacaktır. Kişiye ölüm cezası yerine, müebbet hapis verilse, kişi hiç değilse belli aralıklarla ailesini görme şansı yakalayacak ve onlar için "var olmaya" devam edecektir. Ama suçlunun yok edilmesiyle sonuçlanan bu yaptırım, kişilerin adalete olan güvenlerini derinden sarsacaktır.

İncelenecek son görüş ise, ölüm cezasının yanlışlığında belki de en çok kabul gören görüş bu cezanın geri alınamamasıdır. Ölüm cezası verilip uygulandıktan sonra, kişinin suçsuz olduğu ortaya çıksa bile o kişi artık hayatta değildir. Dolayısıyla hiçbir af, özür o kişiyi geri getirmeyecektir. Bu ceza, yapılan hatanın geri dönüşüne imkân

vermemektedir. Bir sonraki bölümde ayrıntılı şekilde örneklendirilecek adli hatalardan birine Camus'nün, *İdam* kitabında rastlanmaktadır:

> 15 Mart 1957'de on dört yaşında bir kızı öldürdüğü için idama mahkûm edilen Burton Abbott'un cezası, California'da infaz edilir. Albott, daima suçsuz olduğunu ileri sürer. Cezasının aynı gün saat 10.00'da infaz edilmesi kararlaştırılır. O gün saat 9.10'da Abbott'a bir müracaat olanağı sağlamak için ceza bir saat ertelenir, saat 11.00'de müracaat reddedilir. 11.15'te Abbott gaz odasına girer, üç dakika sonra ilk gaz verilir. Bundan iki dakika sonra yani 11.20'de af komisyonu sekreteri telefon eder, komisyon fikrini değiştirmiştir. Önce denize gitmiş olan valiyi aramışlar, sonra da doğrudan hapishaneye telefon etmişlerdir. Abbott'u gaz odasından çıkarırlar. Ama artık onun için çok geç olmuştur. Camus'ye göre eğer California' da hava bozuk olsaydı, vali denize gitmeyecek ve iki dakika önce telefon etmiş olacaktı. Abbott yaşayacak ve belki de suçsuzluğunun kanıtlandığını görecekti. Her ceza, hatta en ağırı bile ona bu şansı tanıyordu ama ölüm cezası en ufak şans bile bırakmamıştı (Camus, Koestler, 1972, s.46).

Kerim Korcan bu konuda söylediği "Eğer bir davanın konusu, zanlıyı idama götürecek kadar ağırsa, şüphesiz adli hata günahların en korkuncudur. Zira kurbanları gittikleri feci yoldan bir daha katiyen geri dönmez ve hata ebediyen tamir edilemez" (Korcan, 2005, s.19) ifadesi de yukarıda söylenileni destekler niteliktedir. Hata yapmasıyla bilinen insanın, bu gibi önemli konularda hatadan bağımsız hareket etmesi olanaksızdır. Lafayette, "İnsanın yanılmazlığını görebildiğim güne kadar ölüm cezasının kaldırılmasını isteyeceğim" (Ateşoğulları, 2000, s.201) diyerek yanlış cezaların verilme olasılığına vurgu yapmıştır. "Beccaria 1792 tarihli bir raporunda: "…ölüm cezası, hata halinde düzeltilmesine imkân vermeyen bir ceza olup; insan oğlunun mükemmel olmayışı ile uyumluluk gösteremez." demiştir" (Ateşoğulları, 2000, s.201). Önemli olan bu hatanın onarımıdır. Ölüm cezası da bu onarıma olanak vermemektedir. "Bir mahkeme kurulu, verdiği haksız bir ölüm cezası nedeniyle yıllarca siyah cüppe ile yargılama yapmıştır" (Ateşoğulları, 2000, s.201). Ne yazık ki hiçbir şey, hiçbir özür, hiçbir pişmanlık ölen kişiyi geri getirmeye yetmeyecektir. En fazla itibarı geri gelecek, bunun da o kişi için bir önemi kalmamış olacaktır. Kerim Korcan'ın *İdamlıklar*'da yazdığı adli hataya işaret eden şiir, dikkat çekicidir:

Vallah onu ben öldürmedim öldürmedim beyler
Bunu bir ben biliyorum bir de Allah biliyor
Başımı yimek için usulünce soruluyor reyler

Cellat bakmıyor gözyaşıma vay üstüme geliyor (Korcan, 2005, s.117).

Toparlanacak olursa tüm bu yazılanlardan ölüm cezasının hiçbir şeye çözüm olmadığı görülebilir. Koestler'e göre, "İdam sehpası yalnızca bir ölüm makinesi değil, aynı zamanda yalnız insana özgü olan kendi ahlaki yıkımını isteme eğiliminin de en eski ve en müstehcen simgesidir" (Koestler, Camus, 1972, s.6). Aynı kitapta geçen Yargıç M. Falco'nun itirafı ölüm cezası üzerinde düşünmeye neden olacak cinstendir:

> Meslek hayatımda bir defa ölüm cezasının hafifletilmesine karşı çıkıp infazın yapılmasına karar verdiğimde, durumuma rağmen infazda hazır bulunurken soğukkanlılığımı ve huzurumu kaybetmeyeceğimi sanmıştım… Zaten söz konusu olan kişi de pek ilginç değildi, kızına işkence etmiş, onu öldürüp kuyuya atmıştı. Gelin görün ki, infazdan sonra günlerce, hatta aylarca gecelerim hep bu anıyla allak bullak oluyordu… Herkes gibi ben de savaşa katıldım ve masum bir gençliğin ölümünü gördüm. Ama söyleyebilirim ki, bu dehşet verici manzara karşısında bile hiçbir zaman, ölüm cezası denilen idari cinayet karşısındaki vicdan sıkıntısını duymadım (Camus, Koestler, 1972, s.22).

Tüm bu açıklamalar göz önüne alındığında ölüm cezasının yanlışlığı bir kez daha kendini göstermektedir. Bunu destekleyen ve ölüm cezasını savunanların görüşlerini çürüten birçok görüş öne sürülmüştür. Camus ve Koestler bu konuda karara varmışlardır. Onlara göre "Ölüm cezası toplumumuzu lekelemektedir ve bunun savunucuları mantıkla görüşlerini kanıtlamamaktadırlar" (Camus, Koestler, 1972, s.13). Camus'ye göre, "Kişinin bünyesi için kanser ne ise, toplumun bünyesi için ölüm cezası da odur, şu farkla ki, kimse şimdiye kadar kanserin gerekliliğini ileri sürmüş değildir" (Camus, Koestler, 1972, s.11).

Camus, "Giyotin Üzerine" başlıklı yazısını bitirirken şu cümleleri kurmaktadır: "Ölüm cezasına karşı olmama yol açan neden, ne insanların doğal iyilikleri ne de gelecekteki altın çağa inançtır. Tam aksine, idamın kaldırılması, bana düşünce sonucu varılmış kötümserliğin, mantığın ve gerçekçiliğin gerekleri olarak gözükmektedir" (Camus, Koestler, 1972, s.64). "Ölüm cezası ne kadar nadir olarak uygulanırsa uygulansın, bugünkü şekliyle, iğrenç bir kasaplık, insanın kişiliğine ve vücuduna karşı girişilmiş bir tecavüzdür" (Camus, Koestler, 1972, s.66).

2.4. Ölüm Cezası Verildikten Sonra Masum Olduğu Anlaşılan Kişiler

Ölüm cezasına karşı çıkılmasının sebeplerinden biri de yukarıda anlatıldığı gibi cezanın geri alınamamasıdır. Yani kişinin aldığı ölüm cezası uygulandıktan sonra, o kararın çeşitli sebeplerle hatalı olmasının farkına varılması durumunda, bu hatanın tamiri yoktur. Hiçbir özür ve aklama, ölen kişiyi geri getirmeyecektir. Oysa kişi, işlediği suçtan dolayı öldürülmek yerine hapis cezası alsaydı, hata olması durumunda tekrar özgürlüğüne kavuşabilirdi. İnsanlık tarihinde, maalesef, hatalı şekilde ölüm cezası verilen, uygulanan örnekler oldukça fazladır. Sadece bu sebep bile, ölüm cezasına karşı çıkmak için yeterlidir. Aşağıda, ölüm cezası uygulandıktan sonra, suçsuz olduğu anlaşılan bazı kişiler örneklendirilmiştir.

1) Nicola Sacco ve Bartolomeo Vanzetti davası bu konudaki örneklerden biridir. Amerika'da yaşamaya başlayan bu iki İtalyan, bir cinayet ve gasp olayından sorumlu tutulmuş ve hapse girmişlerdir. 7 yıllık mahkûmiyet sonrasında 23 Ağustos 1927'de idam edilmişlerdir. Ancak suçlu oldukları konusunda şüpheler vardır. Papa XI. Pius, Albert Einstein, H. G. Wells, George Bernard Shaw gibi dönemin birçok önemli isminin imzaladığı bildirgeye rağmen, o dönemde İtalyan karşıtlığı oldukça sık rastlanan bir durum olduğu için Sacco ve Vanzetti ölüm cezasına çarptırılmışlardır(http://www.wikizero.biz/index.php?q=aHR0cHM6Ly90ci53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvU2FjY29fdmVfVmFuemV0dGk, erişim tarihi 24.06.2019). Aradan uzun yıllar geçtikten sonra tekrar yargılanmışlar ve saygınlıkları geri verilmiştir. Sacco ve Vanzetti'yi ele alan bir roman yazılmış, bir de film çekilmiştir.

2) ABD'nin Chicago kentinde greve giden işçilere, polis tarafından açılan ateş sonucu birçok işçi hayatını kaybeder ve yaralanır. Bu grevin öncülerinden olduğu düşünülen Parsons, Spies, Fischer, Engel kılıflar uydurularak idam edilirler (https://marksist.org/icerik/Tarihte-Bugun/4516/1-Mayisin-kokeni-1886da-Haymarket-meydani, erişim tarihi: 24.06.2019). Vali John Peter Altgeld, 26 Haziran 1893'te idamların bir hata olduğunu açıklar. (Ateşoğulları, 2000, s.202)

3) Teyzesinin yanında bulunan Alma adlı küçük bir kız çocuğunun eve dönmemesi sonucu başlatılan araştırmada küçük kızın cesedine ulaşılır. Olayın araştırılmasına rağmen suçlu bulunamayınca bar sahibi olan Colin Campbell Ross tutuklanır. Mahkemeye çıkar, idam cezası alır ve infaz uygulanır. Aradan belli bir zaman geçer ve

Ross'un masum olduğu anlaşılır (https://onedio.com/haber/hatali-idam-kararlariyla-hayatlari-ellerinden-alinan-13-masum-insan-815746 erişim tarihi 25.06.2019).

4) 1944 yılında, ABD'de ölüm cezası alan ve bu şekilde hayata veda eden Stinney, infaz edilen en genç kişidir. Sadece on dört yaşındadır. Hatta o kadar küçüktür ki, yanında bulunan İncil'i boyu yetmediği için yükseltici olarak kullanılırlar. Yetişkinlere ve ortalama bir vücut yapısına göre düzenlenen elektrotlar, maske ona büyük gelir. Stinney, on bir ve sekiz yaşlarındaki iki kızı öldürmekle suçlanır. Bunun için kanıt olarak sadece o kızların, ölmeden kısa bir süre önce Stinney'le konuşmuş olması gösterilmektedir. Mahkeme iki saat içinde ölüm cezası kararını verir. Bunda elbette Stinney'in Afrika- Amerikalı olmasının büyük rolü olmuştur. Stinney'in cezası gerçekleştirilirken onu izleyenler gördüklerinden oldukça etkilenirler. Stinney, 17 Aralık 2014'te, ölümünün üzerinden 70 yıl geçtikten sonra suçsuz bulunur (https://www.facebook.com/kuyayinlari/posts/809490515825761/ erişim tarihi: 25.06.19).

5) Yirmi beş yaşındaki üniversite öğrencisi Michele, 1985 yılında Amerika'nın Teksas eyaletinde tecavüze uğrar. Tecavüz zanlısı olarak Timothy Cole gözaltına alınır. Çünkü Michele, polislere verdiği ifadede Cole'a benzeyen birini tarif etmiştir ve sonrasında o kişinin Cole olduğunu doğrulamıştır. Olay sonrası Michele'in ifadesi alınırken kendisine tecavüz eden kişinin olay öncesi ve sonrasında marijuana kullandığını söylemiştir. Cole hapse girer ama bir yanlışlık yapılmaktadır çünkü Cole ağır astım hastası olarak sigara dumanına bile yaklaşamamaktadır. Yapılan tüm itirazlara rağmen Cole, o dönemde yaygın olan anlayış ırkçılığın da etkisiyle hiçbir temyiz davasını kazanamaz ve suçsuzluğu kanıtlanamaz. 1999 yılında hapishanede geçirdiği astım krizi sonucu hayatına veda eden Cole'un suçsuzluğu 2009 yılında anlaşılır (https://onedio.com/haber/hatali-idam-kararlariyla-hayatlari-ellerinden-alinan-13-masum-insan-815746 erişim tarihi: 25.06.2019).

6) "1918 yılında New Jersey'de George Branon, işlemediği bir suçtan idam edilmiş, daha sonra asıl suçlu suçunu itiraf etmiş, avukatı davayı yeterince yürütemediği için barodan çıkarılmıştır" (Ateşoğulları, 2000, s.201). Yine "1948 yılında Connecticut'da Frank Smith idam edildikten birkaç dakika sonra onu temize çıkaracak kanıt ortaya çıkmıştır" (Ateşoğulları, 2000, s.201).

Bu örneklerin sayısı çoğaltılabilir. Maalesef bunlar ve buna benzer hatalar, ölüm cezasının ne kadar büyük bir ihlale sebep olduğunun ve geri alınmasının mümkün olmadığının önemli bir kanıtı niteliğindedir.

2.5. Bir İnsan Hakkı İhlali: Ölüm Sırası Sendromu

Ölüm sırası sendromu, ölüm cezası kesinleşmiş kişilerin, cezasını beklerken girdikleri sırada yaşadıklarını, o kişinin psikolojisini anlatmak için kullanılan bir terimdir. Kişinin, öldürülmeyi beklerkenki psikolojisi ve yaşadıkları, "ölüm sırası sendromu" veya "fenomeni" olarak literatürde yerini almıştır.

Ölüm cezasının ne olduğu, sakıncalarının neler olduğu konusu önceki başlıklarda tartışılmış, açıklanmıştı. Bu cezanın sakıncalarından biri de aslında kişinin, ölümü beklerken yaşadığı "şey"in bir nevi işkence olması, dolayısıyla bunun da bir insan hakkı ihlali olmasıdır. "Ölüm korkusu varlığın en karanlık derinliklerinden fışkırır, kişiyi baştanbaşa kaplar. İnsan yaşama güdüsü tehdit edildiği zaman feci korkular içinde çırpınır" (Camus, Koestler, 1972, s.24). Öldürüleceği anı beklemek, kişiler için şüphesiz korkunç bir bekleyiştir.

Geçmişten beri verilen ölüm cezalarının infaz şekillerinin değişkenlik göstermesinin sebebi, mahkûmun canının en az yanmasını sağlamaktır. Oysa "en az acı" kavramı, mahkûmun öldürüleceği araç için ancak söz konusu olabilir. Yani sadece, infaz yöntemini kapsar. İnfaz anının en az acılı olmasıyla, insan hakları ihlallerini ortadan kaldıracaklarını sanmaktadırlar. Oysa bu ne kadar büyük bir yanılgıdır. "Aylar ve yıllar boyu mahkûma yüklenen, bütün varlığını kaplayıcı, alçaltıcı korku, ölümden daha müthiş bir cezadır ve katil kurbanına böyle korku vermemiştir" (Camus, Koestler, 1972, s.33).

Ölüm cezası, sadece cezanın uygulandığı dakikalardan ibaret değildir. Bu ceza verildikten infazına kadar geçen sürenin kişi açısından ne denli büyük bir ceza, adeta ikinci ölüm olduğunun farkında değildir böyle düşünenler. Gerçekten de kişinin her an ölümü düşünerek, öldürüleceğini bilerek "yaşaması" kişi için yıkıcı, kişiye büyük bir acı veren bir durumdur. Mahkûmun bu bekleyişte uykuları kaçar, onun için zaman kavramı farklılaşır. Affedilme ümidi ile öleceği gerçeği arasında sıkışıp kalan kişi için yaşadığı

her an işkenceye döner. Zaman geçtikçe bu duyguları yoğunlaşır ve daha da çekilmez hale gelir. Kişi bu bekleyişten yorgun düşer, ona sanki iki defa ölüm cezası uygulanır.

> Mahkûm, tam bir mahremiyet içinde, hareketsiz maddenin koşullarında, kendi baş düşmanı olan bilinciyle yaşar. Meslekleri bu adamı öldürmek olan memurlar ondan paket diye söz ederken ne dediklerini biliyorlar. Sizi saklayan, oradan oraya sürükleyen, atan ele karşı bir şey yapamamak, bir paket, bir eşya yahut daha doğrusu bağlanmış bir hayvan gibi olmak elde değil de nedir? …Ona özel bir gıda rejiminden yararlandırırlar. (Frenses hapishanesinde ilave olarak süt, şarap, şeker, reçel, tereyağı verilen 4 numaralı rejim) Onun beslenmesine nezaret ederler. Gerekirse bu iş için kendisini zorlarlar. Öldürülecek olan hayvan, tam formunda olmalıdır (Camus,Koestler, 1972, s.35).

Kişilerin, öldürülecekleri ana kadar geçen zaman dilimindeki yaşadıklarının işkence olduğu kabul edilirse, ölüm cezasının aleyhindeki görüşlere bir yenisi eklenmiş olur. Ölüm cezasının, yukarılarda saydığımız sakıncalarının dışında, bu durum da ölüm cezasının insanlığa yakışan bir ceza olmadığının ve insan haklarının açık bir ihlali olduğunun göstergesidir. BM'nin hazırladığı, Türkiye'nin de tarafı olduğu "İşkence ve Diğer Zalimane, Gayriinsani Veya Küçültücü Ceza Veya Muameleye Karşı Sözleşme"nin ikinci maddesinde "Hiçbir istisnai durum, ne harp hali ne de bir harp tehdidi, dâhili siyasi istikrarsızlık veya herhangi başka bir olağanüstü hal, işkencenin uygulanması için gerekçe gösterilemez" (Resmi Gazete, 1988, s.2) ifadesiyle işkence konusundaki kesin tavır konmuştur. O hâlde, bir işkence olan "ölüm sırası sendromu" en büyük insan hakkı ihlallerinden biridir.

BÖLÜM 3. ÖLÜM CEZASININ DÜNYADAKİ YERİ

3.1. Geçmişten Günümüze Ölüm Cezası

Ölüm cezası, geçmişten beri süregelen ve hâlâ tartışması süren, kişinin bir suçu sonucu verilen bir ceza çeşididir. Ölüm cezaları, Antik Çağ'dan günümüze değin bazen azalarak bazen artarak devam etmiş, insan hakları fikrinin dünyaya egemen olmaya başlamasından beri ise giderek azalmıştır. İnsanın değerinden yola çıkılarak oluşturulan insan hakları normları, kişinin en temel hakkı olan yaşama hakkını elinden alan ölüm cezası hakkında sorgulamalara yol açmış ve kişilerde insan hakları bilinci oluşturmuştur. Bunun sonucunda ise birçok ülke, yasasından ölüm cezasını kaldırmış, ölüm cezasının karşısında olduğunu açıklamış; birçok ülke ise yasasından kaldırmasa bile bu cezayı artık uygulamama kararı almıştır. Bunlar tabii bir anda değil, çeşitli aşamalardan geçerek son halini almıştır. "Eski çağlarda (Mısır, Mezopotamya, Eski Yunan, Roma), Ortaçağ'da (Franklar, Mutlak Monarşi Dönemi), Aydınlanma Döneminde ve günümüzde ölüm cezaları mevcuttur" (Ateşoğulları, 2000, s.5).

> 18.Yüzyıl'a kadar ölüm cezası hemen her yerde şiddetle uygulanmıştı. Yalnız eski Çin' de ölüm cezasının hemen hemen hiç uygulanmadığını, eski Slav örf ve adet kurallarında bu cezanın bulunmadığını araştırmalar göstermektedir. Fakat diğer toplumlarda, insanlık onuruna hiç değer verilmeden suçlular yakılarak, çuvalda boğularak, kırbaçlanarak, diri diri gömülerek, parçalanarak öldürülmüşlerdir (Bayraktar, *Ölüm Cezası,* 1968, s.54; akt. Ateşoğulları, 2000, s.21).

"Eski Yunan'da ''şehir devletinin bekası için'' ölüm cezası revaçtaydı. Osmanlı'da keza, ''İslam hükümetinin kamu rahatı için çıkardığı kanun ve nizamlara aykırı cürümler'' ölüm ile cezalandırılmaktaydı." Ekonomik nedenlerden ötürü Eski Mısır'da ölüm cezası verildiği olmuştur (Köse, 2017, s.17; akt. Bat, *Demokratik Hukuk Devletinde Yaşam Hakkı ve Ölüm Cezası* yüksek lisans tezi, 2018, s.79).

Ölüm cezası geçmişte öyle çok yaygındı ki, büyük olasılıkla bu kadar önemli bir cezanın bu denli yaygın olması günümüzde en çok ilgi çeken konulardan biri olmasına sebebiyet vermiştir. Ölüm cezasının yaygın olması yanında, bu cezanın uygulanış biçimleri de dikkat çekici ve bir o kadar korkunçtur. Türlü işkence ve metotlarla sona erdirilen insan hayatının önemi, anlaşılması oldukça geç zamanlara kalarak toplumun yarası haline gelmiştir.

Ölüm cezasının gerekli ve haklı bir ceza olmadığının uzun yıllar çeşitli sebeplerle farkına varılamamıştır. Belki farkına varıldıysa da bunun yanlışlığını dile getirmeye kimse cesaret edememiştir. Ta ki Thomas More'a kadar. Thomas More, *Utopia* adlı eserinde, ölüm cezasının gerekliliği konusundaki şüphelerini dile getirmiştir (More, 2010, s.31). Ama o zamanlar pek yankı uyandıran bir fikir olmamıştır. Zaten, insan hakları fikri de diğer fikirler gibi birden değil, zamanla, birbirini destekleyen diğer düşünürlerle, fikirlerle birlikte büyüyerek yayılmıştır.

"Ölüm cezasının kaldırılması ile ilgili hareketler, 18. yüzyılın ikinci yarısında ve insani felsefenin toplum içinde gittikçe kendini göstermesi sonucu meydana çıkmıştır. Beccaria ile de en mükemmel şekline kavuşmuştur" (Akkan, 1965, *Avrupa Hukuk Sisteminde Ölüm Cezası*; akt. Sarınca, 2018, *Ölüm Cezası* yüksek lisans tezi, s.124). Beccaria'nın *Suçlar ve Cezalar* eserinin başarısı tartışmasızdır. Ama bu başarı fazla uzun sürmeyecektir. Bazı yerlerde daha etkili, bazı yerlerde etkisi daha zayıf olsa da, 19. yüzyılın düşünür, politikacı, edebiyatçılarının çabaları ancak 20. yüzyılda meyvesini vermiştir (İmbert, 1992, s.56; akt.Sarınca, 2018, s.126).

20. yüzyılda hazırlanan uluslararası belgelerle evrenselleştirilmeye çalışılan insan hakları fikri, giderek daha yaygın ve kabul edilir duruma gelmiştir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile neredeyse tüm dünyanın dikkatini çekmeyi başarmış insan hakları fikri, sonra hazırlanan belgelerle de desteklenmiştir. Hukuk geçmişi daha eskilere dayansa da Evrensel Bildirge'nin yeri hep ayrı olacaktır. "1215 günü Magna Cartha yaşama hakkı konusunda ilk adımı atmış; Avrupa, Amerika ve İngiliz belgeleri bunu izlemiştir" (Çelenk, *Çağdaş Ceza Hukuku ve Ölüm Cezası,* 1987, s.16).

3.1.1. Ölüm Cezasının İnfaz Şekilleri

Ölüm cezasının uygulanış biçimleri geçmişten günümüze dek farklılaşarak gelmiştir. Günümüzde de farklı ülkelerde farklı şekillerde uygulanan ölüm cezası, nasıl uygulanırsa uygulansın insanlığa yakışmayan, korkunç biz ceza olmaya devam edecektir.

İnsan hakları fikrinin tüm dünyaya yayılması ya da en azından duyarlı davranılmasa da açıkça karşı çıkılmaması ümit verici bir durumdur. Bu fikrin yaygınlaşmasıyla birçok devlet yasasında yenileme ve düzenlemeler yapmıştır. İnsan haklarıyla çatışan kanun maddeleri, uygulamalar değiştirilmeye çalışılmış, devletlerin

çoğunun bu konuda bilinçle hareket etmesi sağlanmıştır. Buna gölge düşüren ölüm cezası da en çok değişime uğrayan uygulamalardan biri olmuştur. Zaman geçtikçe bazı devletler ölüm cezasına karşı çıkmış, bazıları açıkça karşı çıkmasa da uygulamamakla yetinmiş, kimi devletler ise maalesef bu cezayı vermeye/uygulamaya devam etmiştir. Cezanın infaz yönteminde değişiklik yaparak, bu yöntemleri daha "acısız" hale getirmeye çalışarak son yüzyıllarda asıl farkına varılan insan hakları fikrine uygun davrandıklarını zannetmişlerdir.

Bu cezanın giyotinle uygulanmaya başladığı zamanlarda, bununla ilgili Camus'nün söyledikleri dikkati çekmektedir:

> …iddialı bir bilinçsizlikle, mahkûmları çabuk ve insancıl yoldan öldürecek aracı bulduğumuzu söyleyerek övüneceğimiz yerde, infazdan sonra vücudun durumunu anlatan metinlerle doktor raporlarını binlerce bastırıp dağıtmalı, bunları okullarda, üniversitelerde okutmalıyız (Camus, Koestler, 1972, s.17).

Kanun koyucuların, siyasilerin, ülkenin önde gelenlerinin, insan haklarına uygun şekilde öldürmek yerine asıl olması gerekeni yani "öldürmeme"yi amaçlayıp uygulaması gerekir. Bu anlayış kıtlığı ya da kasıttan dolayı ölüm cezasının infazı başka yöntemlere evrilerek günümüzde hâlâ varlığını sürdürebilmektedir. Aşağıda, geçmiş zamandan günümüze değin varan infaz şekillerine örnekler verilmiştir.

> Hammurabi kanunlarında 34 çeşit ölüm cezası sayılmıştır. Tarihte ölüm cezasının infaz yöntemlerinden en vahşi olanları daha çok tercih edilmiştir. Mahkûmun parça parça kesilmesi, halatla ya da çember ile boğmak, kazığa oturtma, ağızdan aşağı eritilmiş metal boşaltılarak idam, mahkûmun çengele asılarak alttan ateş ile yavaş yavaş yakılması, duman veya çeşitli maddelerle boğma, suda boğma, ateşe atma, zehirleme, mahkûmun derin, iğrenç pisliklerle (böcek hayvan vs.) dolu ve etrafı keskin ve sivri demirlerle çevrili uçurum ya da kuyulara atılması, taşlanma, sopalarla vurarak öldürme, toprağa gömme (yarı yerine kadar ya da boğazına kadar), hayvanlara parçalatma, çarmıha germe, işkence yapılarak çeşitli yerleri kesilen mahkûmun yaralarına zift boşaltma vs. gibi yöntemlerle ölüm cezaları infaz edilmiştir. Orta Kenya'nın Kikuyu ve Manu halkı arasında hırsızlar arı kovanına kapatılarak, kovan bayır aşağı yuvarlanıyor ve fail bu şekilde öldürülüyordu. Bogosa'da muz çalmak yüzünden ölümle cezalandırılan mahkûmun cezası, ham muzlar mahkûmun makatına sokularak infaz ediliyordu. İnfaz sırasında muzlar iç organları parçalayıncaya ve mağdur iç kanamadan ölünceye kadar teker teker sokuluyordu (Akyazı, Tatar, *Yaşama Hakkı ve Ölüm Cezası,* 2002, s.16).

“İran'da insanlar başları ve uzuvları dışarıda kalacak şekilde iki kayık arasına konur, sonra üzerine bal ve süt dökülerek fareler yesin diye bırakılırmış. Delhi'de ise 14. yüzyılda idam mahkûmları, dişlerine kesici alet bağlanan fillerin önüne atılırmış” (https://www.bbc.com/turkce/vert-fut-44473838 , erişim tarihi 01.07.2019).

Asılarak öldürülmek de oldukça yaygın bir yöntem olup 'kısa düşme' ve 'uzun düşme' diye iki yöntemle gerçekleştirilmiştir. “Kısa düşmede ölüm boğulma yoluyla olduğu için oldukça acı verdiği biliniyor. Uzun düşmede ise kurbanın boyun kemiği kırılıp omuriliği parçalanıyor”(https://www.bbc.com/turkce/vert-fut-44473838, 01.07.2019).

Elektrikli sandalyeyle öldürme, asma yoluyla öldürmeye göre daha medeni bir yöntem olarak görülmeye başladıktan sonra bazı yerlerde asılarak öldürülmenin yerine geçmiştir. Tıpkı giyotin ve şırınga gibi onun da yeni ve çağa uygun olduğu düşünülmüştür. Ancak sonra bu yöntemin de elbette zamanla ne kadar acılı bir ölüm yolu olduğu anlaşılmıştır. Buna rağmen hâlâ bazı ülkelerde, örneğin ABD'nin dokuz eyaletinde elektrikli sandalyeyle infaz yöntemi kullanılabilmektedir (https://www.bbc.com/turkce/vert-fut-44473838, erişim tarihi 01.07.2019).

Birçok yükümlüye uygulanan şırıngayla ölüm cezasıyla ilgili yapılan araştırmada ise Amerika’nın bazı eyaletlerindeki kayıtlara göre “şırınga uygulanan mahkûmların yüzde 44'ünün ölümleri sırasında olayın farkında olma ve acı çekme ihtimallerinin yüksek olduğu sonucuna varıldı. Şırıngadaki zehirler kasları felce uğrattığı için bağırma veya çırpınma şansları olmuyordu” (https://www.bbc.com/turkce/vert-fut-44473838, erişim tarihi 01.07.2019).

Tüm bu yöntemlerin hepsi denenmiş, bazılarının sakıncaları ortaya çıkarılmış, yerine başka öldürme yöntemleri bulunmaya çalışılmıştır. Bu yöntemlerden biri de idam mahkûmuna hava yerine nitrojen veya helyum gibi bir gaz solutulmasıdır. Bunun için “Gönüllü deneklerle yapılan bir deneyde saf nitrojen solumaya başladıktan 17-20 saniye sonra bilinç yitimi olduğu, bundan üç saniye sonra da nefes almanın tümüyle durduğu görüldü” (https://www.bbc.com/turkce/vert-fut-44473838, erişim tarihi 01.07.2019).

Görüldüğü üzere, insanın değeri bilgisine varamamış birtakım insanlar, yaratıcılıklarını, olanaklarını bilimi maalesef amacına uygun kullanmak ve insanın değerlerine katkıda bulunacak işler yapmak yerine bu gibi uygulamalara ortak olmayı

seçmişlerdir. Daha az acısız öldürerek, insan haklarına uygun davrandıklarını zannetmişler ve dünyanın birçok yerinde insan hakları bilinci oluşmasına rağmen insana yakışmayan bu uygulamayı sürdürenler, kendi insan onurunu zedelediklerinin farkına varamamışlardır.

3.2. Ölüm Cezasını Yasaklayan Uluslararası Belgeler

Magna Carta'dan başlayıp Virginia Haklar Sözleşmesiyle devam eden, çeşitli anlaşma, bildirge, kanun ve sözleşmelerde yer bulmuş ve en dikkatle hazırlanan insan hakları belgesi olan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile de evrenselleştirilmeye çalışılmış olan "insan hakları" kavramı, hukukun köşe taşı haline gelmeye/getirilmeye çalışılmıştır.

> Yüzyılımızın belki de en büyük başarısı, insan hakları düşüncesini ön plana getirmesi olacak. Ve belki de Yirminci Yüzyıl insanlığının en anlamlı çabası, "evrensel" geçerliliği olması beklenen bu tür hakları, Birleşmiş Milletler aracılığıyla bildirgeler, sözleşmeler ve bu gibi belgelerle saptamaya çalışması olacak (Kuçuradi, 2016, s.195).

Bu uluslararası belgelerin, günümüzdeki haksızlıkları, ihlalleri önlemeye yetmediğini görebiliyoruz. Bazı ülkeler, insan hakları belgelerinin de ana kaynağı olan insan hakları kavramını anladığını düşünüp yasalarını da insan haklarına uydurmaya çalışıyorlar. Peki, etkili midir bu? Eğer o yasalar, gerçekten insan hakları kavramları açıklığa kavuşturulmadan, ezbere hazırlanmışsa, sadece orada var olmakla yetinirler. Toplumda ihlaller yapılmaya, insana ve insanlığa yakışmayan eylemlere devam edilir. Devlet, insan hakları kavramlarını inceleyip, insan hakları konusunda gerçek bir bilinç yaratmaya çalışırsa, bu konuda planlı ve kapsamlı eğitimler düzenlerse ancak bu normlar "gerçekten" işlerlik kazanır.

İnsan hakları sadece birer normdan ibaret görülürse, onların birer etik ilke olduğu kabul edilmezse, bu normlar herhangi bir işlerliği olmadan sadece yasayı süslemiş olur. Ama bunların, insanın değerine ve onuruna dayandığı bilgisini ve insan haklarının etik yönü göz önünde bulundurulursa o zaman gerçekten işe yarar hale gelir.

"İnsan hakları" normlarının amacına uygun olarak hazırlandığı, kaleme alınan ilk ve en uygun belge olan "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi" ne bakalım. "Bu bildirge her şeyden önce etik bir belge olarak görülüyor" (Kuçuradi, 2016, s. 197). Bildirgenin

başında yer alan "Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğar. Akıl ve vicdanla donatılmışlardır. Bu yüzden birbirlerine kardeşçe davranmalıdırlar." maddesi doğrudan ölüm cezasından bahsetmese de aslında örtük olarak ölüm cezasının karşısında olunması gerektiğini anlatmaktadır. Bu madde de bizi, bütün insanların birbirine kardeşçe davranması gerekliliği üzerinden, Kuçuradi'nin de üzerinde durduğu, insan haklarının sadece muamele görme değil, aynı zamanda muamele etme ilkeleri olduğuna götürmektedir (Kuçuradi, 2016, s.199).

Kuçuradi'ye göre insan hakları neden yalnız muamele görme değil, muamele etme ilkeleridir? Çünkü kişinin sorumlu olduğu şey kendi eylemleridir. Yani ettiği muameledir. Kişi bir haksızlığa veya kötü muameleye uğrarsa, kişinin bundan sorumlu olduğu söyleyebilir mi? Haksızlığı yapan, kötü muameleyi uygulayan bir diğer insandır. Dolayısıyla, muamele gören değil, yapan eylemden onu sorumlu tutulur ya da ona ceza verilir. Burada eylemi yapanın insan onuru zedelenir, eyleme maruz kalanın değil.

Bildirgedeki kardeşçe muamelenin içine acaba ölüm cezası girer mi? Madem, insan onuru gördüğümüz değil yaptığımız muameleyle zedeleniyor veya korunuyor, o zaman ne yapmış olursa olsun, bir başkasına zarar vermiş bir insana ölüm cezasını veren, onaylayan, uygulayan insanların insan onuruna bir şey olmuyor mu? Olanaklar varlığı olan insanın hayatına devlet eliyle son vererek, insanın değerlerine bir gün katkı sunma ihtimali olan, insanlığın bir temsilcisi durumundaki bir insana haksızlık yapılmış olunmuyor mu?

O halde, tüm insan haklarına dayalı belge ve kanunların, net bir şekilde kabul ettiği insanın en temel haklarından olan yaşama hakkının resmi yollarla elinden alınması demek olan ölüm cezası ya da kimilerine göre idam cezası olarak adlandırılan vahşi cezanın, her koşulda kaldırılması gerekliliğini belirtmiş olması gerekir. Kanunda veya sözleşmede açıkça yasaklanmayan ölüm cezası, herhangi bir yaptırım içermediğinden, birçoklarınca önemsenmeyecek ve o yasanın/sözleşmenin geçerli olduğu ülkede birçok yaşam kaybına, daha genel ifade edilecek olursa hak ihlaline sebep olacaktır. Hele ki bildirge, kanun veya sözleşmelerde, ölüm cezasının verilebileceğine dair birtakım istisnai veya genel kural/kurallar yer alıyorsa, o zaman o yasaya sahip veya o sözleşmeye taraf devletin bünyesinde ölüm cezaları normalleşir. Uluslararası birkaç sözleşme, bildirge ve protokolde ölüm cezasını inceleyelim:

Kuçuradi'nin, her şeyden önce etik bir belge olarak gördüğü ve uluslararası topluluğun büyük dikkatle oluşturduğunu söylediği İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde ölüm cezasıyla ilgili şu maddeler dikkati çekiyor (Kuçuradi, 2016, s.198):

"Madde 3 - Yaşamak, özgürlük ve kişi güvenliği herkesin hakkıdır.

Madde 5- Hiç kimseye işkence yapılamaz, zalimce, insanlık dışı veya onur kırıcı davranışlarda bulunulamaz ve ceza verilemez." (http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/h_rigths_turkce.pdf, erişim tarihi 25.06.2019) maddelerinde ölüm cezası açıkça yasaklanmamakla birlikte, yaşama hakkının ve insanlık dışı muamelenin yasaklanması, ölüm cezasının sakıncasını örtük olarak ortaya koymuştur. Bu, oldukça önemli bir adımdır çünkü evrensel olma özelliği taşıyan bu ilk belgede bu konudan bahsedilmesi, tüm dünyanın dikkatini çekecek niteliktedir.

İncelenmesi gereken bir diğer uluslararası sözleşme ise "Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Sözleşme"dir. Sözleşmenin üçüncü bölümünün tamamı yaşama hakkıyla ilgilidir.

Madde 6- Yaşama Hakkı

1. Her insan doğuştan yaşama hakkına sahiptir. Bu hak hukuk tarafından korunur. Hiç kimse yaşama hakkından keyfi olarak yoksun bırakılamaz.

2. Ölüm cezası kaldırmamış olan ülkelerde, suçun işlendiği zaman yürürlükte bulunan hukuka uygun olarak ve bu Sözleşme ile Soykırım Suçunun İncelenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'nin hükümlerine aykırı olmayacak biçimde, sadece çok ağır suçlar için ölüm cezası verilebilir. Bu ceza sadece yetkili mahkeme tarafından verilen nihai karardan sonra infaz edilebilir.

3. Yaşamdan yoksun bırakmanın bir soykırım suçunu oluşturması halinde bu maddedeki hiç bir hüküm, bu sözleşmeye taraf bir devlete Soykırım Suçunun İncelenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'nin hükümlerine göre üstlendiği yükümlülüklerini azaltma yetkisi verdiği şeklinde anlaşılamaz

4. Ölüm cezasına mahkûm olan bir kimse bağışlanması veya cezasının hafifletilmesini isteme hakkına sahiptir. Her olayda ölüm cezasının affı, bağışlama veya hafifletme verilebilir.

5. Yaşı on sekizden küçük olan kimselere işledikleri suçlar nedeniyle ölüm cezası verilemez, hamile kadınların ölüm cezaları infaz edilemez.

6. Bu maddedeki hiçbir hüküm, ölüm cezasının bu sözleşmeye taraf bir devlet tarafından kaldırılmasını engellemek veya ertelemek için ileri sürülemez (http://www.unmikonline.org/regulations/unmikgazette/06turkish/TIntCovCivPolRights.pdf, erişim tarihi 25.06.2019).

Görüldüğü gibi bu maddelerde, ölüm cezasını net bir şekilde yasaklanması gerekirken, adeta ölüm cezasına çevre düzenlemesi yapılmıştır. Çerçevesi iyice çizilmiştir fakat ölüm cezasının olumsuzluğu veya gereksizliği üzerinde durulmamıştır. Tam tersi sanki belli şartlarda gerekli olduğu mesajı çıkarılabilir.

Aynı sözleşmenin yedinci maddesinde:

"Madde 7: Hiç kimse işkenceye veya zalimane, insanlık dışı veya onur kırıcı muamele veya cezaya maruz bırakılamaz. Ayrıca hiç kimse, serbest iradesi olmadan tıbbi veya bilimsel bir deneye tabi tutulamaz" (http://www.unmikonline.org/regulations/unmikgazette/06turkish/TIntCovCivPolRights.pdf, erişim tarihi 25.06.2019) ifadesi geçmektedir.

6. madde, "hiç kimse işkenceye, zalimce ve insanlık dışı…muameleye tabi tutulamaz." diyen 7. maddeyle birlikte okunduğunda, bir tutarsızlık ya da çelişki göze çarpıyor: 6. maddede ölüm cezası yasaklanmıyor, ama 7. maddede insanlık dışı ceza yasaklanıyor" (Kuçuradi, 2016, s.119). O halde, ölüm cezası, onur kırıcı, insanlık dışı bir ceza değil midir? Ölüm cezası bu kapsamda değilse, başka hangi ceza bu kapsama girebilir ki? Bu sözleşmedeki bu iki madde birbiriyle açıkça çelişmektedir. Üstelik bunlara, peş peşe maddelerde değinilmiştir.

Daha sonra yine BM bünyesinde 1991 tarihinde yürürlüğe giren, "BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin Ölüm Cezasının Kaldırılmasını Amaçlayan Ek Seçimlik 2 No'lu Protokolü" yayınlanmış ve adından da anlaşılacağı üzere ölüm cezasını kaldırmaya yönelik için yeni bir düzenleme getirilmiştir. Protokolün birinci ve ikinci maddeleri incelenmelidir:

> Madde 1
>
> 1.Bu Protokole Taraf bir Devletin egemenlik alanında bulunan hiç kimse idam edilemez.
>
> 2. Her bir Taraf Devlet, kendi egemenlik alanı içinde ölüm cezasını kaldırmak için gerekli bütün tedbirleri alır.
>
> Madde 2
>
> 1.Bu Protokolü onaylama ve Protokole katılma sırasında konulan, savaş sırasında işlenen askerî nitelikteki çok ciddi suçlar için verilen mahkûmiyet kararına uygun olarak savaş zamanında ölüm cezasının infazını öngören çekince dışında, bu Protokole konulan herhangi bir çekince kabul edilemez (https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/MedeniVeSiya

siHaklarSozl_OlumCezasininKaldirilmasi_Protokol.pdf erişim tarihi 25.06.2019).

maddelerinde ise adeta Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nde geçen yaşama hakkı üzerine olan maddesinin özrü niteliğindedir. Burada da savaş hali dışarıda tutularak ölüm cezası kesin bir dille yasaklanmıştır. O çekince bile, kafalarda soru işareti oluşturmaya yeterlidir. Yine de barış zamanında ölüm cezası yasaklanarak önemli bir adım atılmıştır.

Bir diğer önemli sözleşme ise 1950 yılında imzalanan "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi"dir. Bu sözleşmenin ikinci maddesinde:

Madde 2

1. Herkesin yaşam hakkı yasayla korunur. Yasanın ölüm cezası ile cezalandırdığı bir suçtan dolayı hakkında mahkemece hükmedilen bu cezanın infaz edilmesi dışında, hiç kimsenin yaşamına kasten son verilemez.

2. Ölüm, aşağıdaki durumlardan birinde mutlak zorunlu olanı aşmayacak bir güç kullanımı sonucunda meydana gelmişse, bu maddenin ihlaline neden olmuş sayılmaz:

a) Bir kimsenin yasa dışı şiddete karşı korunmasının sağlanması;

b) Bir kimsenin usulüne uygun olarak yakalanmasını gerçekleştirme veya usulüne uygun olarak tutulu bulunan bir kişinin kaçmasını önleme;

c) Bir ayaklanma veya isyanın yasaya uygun olarak bastırılması (https://www.danistay.gov.tr/upload/avrupainsanhaklarisozlesmesi.pdf, erişim tarihi 26.06.2019).

Bu maddede ise, yine açıkça ölüm cezasının yasaklanmamış, alta konulan kimi şartların ölüm cezası sayılmayacağı, yani bazı durumların, yaşam hakkının ihlali sayılmayacağı söylenmiştir.

Bu sözleşmeden 23 yıl sonra, 1983 yılında "İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme'ye ek, Ölüm Cezasının Kaldırılmasına Dair Protokol No. 6" adlı protokol imzalanmıştır. Bu protokolde:

"Madde 1- Ölüm Cezasının Kaldırılması

Ölüm cezası kaldırılmıştır. Hiç kimse bu cezaya çarptırılamaz ve idam edilemez."

Madde 2 -Savaş Zamanında Ölüm Cezası

> Bir devlet, yasalarında savaş veya yakın savaş tehlikesi zamanında işlenmiş olan fiiller için ölüm cezasını öngörebilir; bu ceza ancak yasanın belirlediği hallerde ve onun hükümlerine uygun olarak uygulanabilir. İlgili devlet, söz konusu yasanın bu duruma ilişkin hükümlerini Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne bildirir (https://www.danistay.gov.tr/upload/avrupainsanhaklarisozlesmesi.pdf, erişim tarihi 26.06.2019).

maddelerinde ise görüldüğü üzere ilk maddede belirtilen kimsenin idam edilemeyeceği kesinliği, ikinci maddedeki savaş halleri istisnasıyla bozulmuştur. Ne kadar istisnai durumlarda ölüm cezası uygun görülse de bu belge, protokol ve sözleşmelerdeki gelişmeler, özellikle sözleşme sonrası imzalanan protokollerdeki maddeler, ölüm cezasının kaldırılması konusunda önemli birer adımdır.

Ölüm Cezasının Kaldırılmasını Amaçlayan 6 No.lu Protokolden sonra, "İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme'ye ek, Ölüm Cezasının Her Durumda Kaldırılmasına Dair 13 Numaralı Protokol" imzalanmıştır. Bu protokolde, 6 No.lu Protokol'de konan savaş zamanı şerhi kaldırılmış ve şöyle denmiştir:

"Madde 1

Ölüm Cezasının Kaldırılması

Ölüm cezası kaldırılmıştır. Hiç kimse bu cezaya çarptırılamaz ve idam edilemez." (https://www.danistay.gov.tr/upload/avrupainsanhaklarisozlesmesi.pdf, erişim tarihi 26.06.2019) denilerek herhangi bir istisnai durum belirtmeden, savaş zamanlarında da ölüm cezası kaldırılmıştır.

Bu bağlamda inceleyeceğimiz son bildirge, "Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesi"dir. Bu bildirgenin de ikinci maddesi yaşama hakkına ayrılmış ve şöyle denmiştir:

"Madde 2 -Yaşama hakkı

1. Herkes, yaşama hakkına sahiptir.

2. Hiç kimse, ölüm cezasına çarptırılmamalı veya idam edilmemelidir" (https://www.avrupa.info.tr/tr/avrupa-birligi-temel-haklar-bildirgesi-708, erişim tarihi 26.06.2019). Bildirgenin bu maddesinden yola çıkılarak da anlaşılacağı üzere görülüyor ki "idam cezasını yaşama hakkının ihlali olarak gören tek temel belge *Avrupa Birliği*

*Temel Haklar Şartı*dır. 2. maddesinde "hiç kimse ölüm cezasına çarptırılamaz, idam edilemez." deniyor ve bitiyor" (Kuçuradi, 2016, 119).

Türkiye, "Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi"ne, "Ölüm Cezasının Kaldırılmasını Amaçlayan Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmeye Ek İkinci İhtiyari Protokol"e, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi"ne, "İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme'ye ek, Ölüm Cezasının Kaldırılmasına Dair Protokol No. 6"ya, "İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme'ye Ek Ölüm Cezasının Her Durumda Kaldırılmasına Dair 13 Numaralı Protokol"e imza atmış, taraf olmuştur.

3.3. Dünyada Ölüm Cezasının Kaldırılma Süreci ve Son Durum

Dünyada ölüm cezasının kaldırılması birden olmamıştır. Çeşitli yerel, ulusal ve uluslararası belgelerde, protokol ve sözleşmelerde; bazı düşünürlerin sözlerinde ve kitaplarında, bazen açık bazen dolaylı olarak ölüm cezasından, sakıncalarından bahsedilmiştir. Günümüzdeki halini alana kadar ölüm cezası, bazen azalarak bazen artarak devam edegelmiştir.

Dünyada ölüm cezasının sakıncaları konusunda, dönemin önemli isimlerinden bazılarının da karşı çıkmasıyla, ölüm cezasının doğru bir ceza olmadığı konusunda bir bilinç oluşturulmaya ve bu cezanın uygulanmamasına çalışılmıştır. Bir önceki bölümde bahsedilen uluslararası belge, sözleşme ve bildirgelerle tüm dünyada bu farkındalık yaratılmaya çalışılmıştır. Bazı ülkeler bu sözleşmelere imza atmış, bazıları ise atmamıştır. Ölüm cezasını kesin olarak yasaklayan sözleşmelere taraf olan veya yine ölüm cezasını yasaklayan bildirgeleri onaylayan devletler, kendi ülkelerinde bu cezanın suç olmasını sağlamıştır. Yasalarında buna yer vermişlerdir. Böylelikle hazırlanan bu belgelerle, dünyanın birçok ülkesi, ölüm cezasının yaşama hakkını ihlal eden vahşi bir ceza olduğunu kabul etmiş olur. Böyle ülkelerde ölüm cezası verilemez. Peki, kanunda bu maddelerin olması yeterli midir? Bu devletin çatısı altında yaşayan birçok insan, yasasında ne olduğundan bihaber, ölüm cezasını savunabilmektedir. Bazı siyasiler, rant için insanları ölüm cezasının gelmesi gerektiği konusunda yönlendirebilmektedir. İnsan hakları eğitiminden yoksun çoğu insan da bu söylenenlere kulak verip ölüm cezasını savunabilmektedir. Burada düşünülmesi gereken önemli noktalardan biri de az önce sorduğumuz, ölüm cezasının kanunlarda kaldırılmasının yeterli olup olmadığı

sorusudur. Devlet, ölüm cezasını vermemekle kalmamalı ve bu bilinci toplumda, kamuda oluşturmak için var gücüyle çabalamalıdır. Bunun için eğitim oldukça önem arz eder. İnsanlar, etik temelli felsefi eğitim almadan insan hakları bilincine ulaşamayacaklardır.

Ölüm cezasının yanlışlığı fikrini ilk ortaya atan kişi Thomas More'dur. More, *Utopia* adlı kitabında ölüm cezasının gereksizliğinden bahseder. Ama ölüm cezasına açıkça karşı çıkan ilk kişi Cesaria Beccaria olmuştur. Yaşadığı çağda fikirleriyle birçok kişinin dikkatini çekmiş olsa da asıl değeri daha sonradan anlaşılmıştır. Beccaria'nın görüşlerini anlattığı *Suçlar ve Cezalar* adlı kitabı, günümüz hukukçuları tarafından bile ilgiyle takip edilen bir kaynaktır. Beccaria, Aydınlanma çağında yaşamış ve başta Montesquieu, Bacon, Rousseau, Voltaire, Diderot, d'Holbach, d'Alembert, Marmontel, Hume ve daha birçok kişiyi, döneminin ve geçmiş yüzyılların bütün düşünürlerini incelemiş ve hepsinden yararlanmıştır (Beccaria, 2018, s.13). Bu kitapta açıkça başkaldırdığı ölüm cezası ve bazı uygulamalardan dolayı kendinden sonra gelen birçok düşünürü de etkilemeyi başarmıştır. Beccaria, *Suçlar ve Cezalar* kitabındaki 28. bölümde *Ölüm Cezası Üzerine* yazısının başlarında "Kendi benzerlerini öldürmeleri, boğazlamaları nasıl bir hak olabiliyor ki, insanlar bunu ellerinde tutabiliyorlar?" diyerek, ölüm cezasının yanlışlığını açıkça vurgulamıştır (Beccaria, 2018, s.135). Beccaria'nın da yaşadığı 18. yüzyıldan itibaren, en çok onun savunduğu bu görüşler, toplumda vücut bulmaya başlamıştır. 20. yüzyıla değin çeşitli kişilerin çabalarıyla gelen bu mücadele, asıl meyvesini bu yüzyılda vermiştir. Özellikle İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile evrenselleşen insan hakları fikri, daha sonra hazırlanan çeşitli sözleşme ve protokollerle yaygınlaşıp ölüm cezası konusunda çok daha geniş kitlelerin bilinçlenmesini sağlamıştır.

Ölüm cezasını, yasasından 1865 yılında adli suçlar dâhil tamamen kaldıran ilk ülke San Marino'dur. Bunu, 1877 yılında Kosta Rika takip etmektedir. 1906'da Ekvador, 1907' de Uruguay, 1910'da Kolombiya, 1928 yılında İzlanda, 1956'da Honduras ölüm cezasını yasalarından tamamen kaldıran ülkelerde ilk sıraları almışlardır. Yasasında olmasına rağmen bağımsızlığından itibaren hiç infaz gerçekleşmeyen ülkeler ise Madagaskar, Nijer, Maldiv Adaları'dır (Ateşoğulları, 2000, s.257-260).

> Türkiye'de ise ölüm cezası, 1984'ten beri fiilen ve 2004'ten beri hukuken bulunmamaktadır. Ölüm cezası önce 2001'de savaş tehdidi ve terör suçları halleri dışındaki suçlar için kaldırılmış, 3 Ağustos 2002'de "Savaş ve çok yakın savaş tehdidi hâllerinde işlenmiş suçlar hariç" şartı ile kaldırılmıştır. 7.5.2004 tarihli 5170 sayılı kanun ile anayasadan ölüm cezaları ile ilgili maddeler çıkarılmış, 14.7.2004 tarihli 5218 sayılı kanunla Türk Ceza Kanunu'ndan ölüm cezaları ile ilgili maddeler çıkarılmış, böylece ölüm cezası Türk Hukuku'ndan tamamen kaldırılmıştır (http://www.wikizeroo.net/index.php?q=aHR0cHM6Ly90ci53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvVMO8cmtpeWUnZGVfw7Zsw7xtX2NlemFzxLE Erişim tarihi 23.03.2019).

İnsan haklarının tüm dünyaya yayılmasıyla –herkeste bilinç oluşmasa da en azından insan haklarının varlığı kabul ediliyor- bu hakların ihlali konusunda giderek daha iyi örgütlenen bazı dernek, kurum ve kuruluşlar, insan haklarının evrenselliğinin farkında oldukları için, hangi ülkede olursa olsun insan hakları ihlallerinin önlenmesi için bazı çalışmalar yürütmektedirler. Bunlardan bir tanesi de ölüm cezasını yasalarından hâlâ kaldırmayan ülkelerin en azından bu cezanın uygulanmaması üzerine oylanan moratoryumdur. Bu moratoryumun amacı, ölüm cezası gibi insan haklarıyla direkt olarak çelişen bu uygulamanın daha fazla ihlale yol açmamasını sağlayarak, bu cezanın uygulanmasını engellemeye çalışmaktır. 2007 yılındaki habere göre:

> 18 Aralık Salı günü küresel idam karşıtı hareket için yeni bir zafer günüydü. Kasım'daki Üçüncü Komite kararını takip eden Birleşmiş Milletler Genel Kurulu bir bütün halinde idam cezası üzerine bağlayıcı olmayan bir moratoryum kararını kabul etti.
>
> 104 ülke taslak kararın lehinde, 54 ülke aleyhinde oy verirken 29 ülke de çekimser kaldı. Uluslararası Af Örgütü'nün (AI) BM'deki temsilcisi Yvonne Terlingen oylamayı tarihi bir adım olarak niteledi.
>
> İdam karşıtı Hands Off Chain örgütünden Sergio D'elia'da yaptığı yazılı açıklamada, 15 yıllık kampanyanın ardından gelen BM Genel Kurul kararı tarihi bir kazanım. İlk defa BM idam cezasının bir insan hakları meselesi olduğunu vurguladı, dedi.
>
> Oylamaya geçilmeden önce Antigua ve Barbuda, Barbados ve Singapur temsilcileri tasarıya muhalefet etmek için söz aldı. 13 Karayipler ülkesi adına konuşan Antigua ve Barbuda temsilcisi, bu bölgedeki devletlerin idam cezasını tutarak ulusal veya uluslararası hiçbir anlaşma ve yasaya aykırı davranmadıklarını söyledi.
>
> Barbados temsilcisi bir grup BM üyesi ülkenin kendi değerlerini tüm üyelere dayatmasının ulusal bağımsızlığa ters olduğunu iddia etti.

> İdam cezasının açıkça savunuculuğunu yapan Singapur da birçok delegasyon için bunun bir ceza adaleti sorunu olduğunu ve insan hakları meselesi olmadığını söyledi. Bu karar bizim politikamızda bir değişikliğe yol açmayacak.
>
> Buna rağmen Terlingen idam cezasının kaldırılmasına yönelik küresel bir eğilim olduğunu vurguladı. Mesela oyların bölündüğü Afrika'ya bakın. Kuzey Afrika'da taslağa lehte oy veren İslam ülkeleri oldu. Sonuçta aynı blokta yer alan ülkelerin farklı görüşleri bir tartışmaya yol açacak. Bu yıllık bir karar, dolayısıyla aynı tartışma önümüzdeki yıl da devam edecek.
>
> AI'ye göre şu an 133 ülke yasal olarak ya da uygulamada idam cezasını kaldırmış durumda. Geçen yıl 25 ülkede infazlar yapıldı ve infazların yüzde 90'ı Çin, Irak, İran, Pakistan, Sudan ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeydi.
>
> 2005'te 2 bin 148 infaza karşılık 2006'da bu sayı bin 591'e düştü.
>
> Terlingen bu kararın somut sonuçlarının zaman içinde ortaya çıkacağını düşünüyor. Bu karar yüzünden bir günde değişiklik olmayacak. Ama yıllardır devam eden ve devam edecek eğilimi hızlandıracak (http://ipsnews.net/turkce/2007/12/31/idam-cezasi-bm-sembolik-moratoryumu-kabul-etti/ erişim tarihi 06.08.2019).

Görüldüğü gibi, bazı kurumların teşvikiyle moratoryum yapılmış ve ölüm cezasının bir insanlık sorunu olduğu bir kez daha gözler önüne serilmiştir. Barbados temsilcisinin verdiği cevap ise oldukça ilginçtir. "İnsan"ı etkileyen, tüm insanlığın sorunu olan insan hakları bazı devletlerin modası değildir, olmamalıdır. İnsan haklarının evrenselliğinden habersiz bu temsilciler, insanın değeri bilgisinden yoksun oldukları için bu uygulamaları bağımsızlık karşıtı olarak nitelendirirken ne denli büyük bir yanlışın içinde olduklarının farkında değillerdir. "İnsanın olanakları tehlikeye düşünce, yani insan hakları doğal koruyucuları tarafından çiğnenince, bu hakları korumak insanlığın hakkı oluyor" (Kuçuradi, 2016, s.9). "İnsan haklarının insanlık tarafından korunması istemine karşı, devletlerin içişlerine karışmama istemi çıkarılıyor. Ama insan hakları söz konusu olunca, hangi sorunların "içişleri" olduğu, hangilerinin ise olmadığı açık mıdır" (Kuçuradi, 2016, s.9)?

Kuçuradi'nin moratoryumdan söz ettiği Milliyet gazetesindeki yazısında şunlar geçmektedir:

> BM son yıllarda, ölüm cezasının önce yerine getirilmemesi sonra da ortadan kaldırılması için çalışmalar yapmıştır. İlk olarak 2007 yılında, sonra da 2008 ve 2010 yıllarının aralık ayında, BM ölüm cezalarına moratoryum'u verilmiş ölüm cezalarının askıya alınmasını/yerine getirilmemesini üye devletlerin oyuna sunmuştur. 2010 yılında yapılan oylamada BM'ye üye devletlerin 109'u moratoryum'dan yana, 41 devlet moratoryum'a karşı, 35 devlet de çekimser oy

kullanmış, 7 devlet ise oylamaya katılmamıştır. Bu yıl da 19 Kasım günü New York'ta, BM Üçüncü Komitesi olarak bilinen Toplumsal, İnsancıl ve Kültürel İşler Komitesinde yapılan ön oylamada 110 devlet moratoryum'dan yana, 39 devlet moratoryum'a karşı, 36 devlet de çekimser oy kullanmış, 8 devlet ise oylamaya katılmamıştır. Moratoryum'dan yana oy kullananlar arasında, Türkiye gibi ölüm cezasını hukukundan tamamen kaldırmış ülkeler olduğu gibi, hukukundan henüz kaldırmamış ancak fiilen moratoryum uygulayan devletler de vardır (http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/dusunenlerin-dusuncesi/hukuku-intikam-haline-getiren-ceza-idam-1639209, erişim tarihi 06.08.2019).

Tüm bu çalışma ve gayretlerden anlıyoruz ki ölüm cezası belli ülkelerin değil, tüm dünya ülkelerinin sorunudur. Ve her insan, tek başına insanlığı temsil eder ve değeri insan oluşundan gelir. Bu yüzdendir ki insanın hangi dinden, ülkeden, ırktan, renkten olduğunun bir önemi yoktur. İnsan hakları bilinci tüm dünyada yayılana ve insan hakkı ihlalleri en aza inene kadar herkes gereken mücadeleyi vermelidir.

3.3.1. Ölüm Cezasını Kaldıran/ Kaldırmayan Ülkeler

Ölüm cezası, 21. yüzyılda bile devletlerin yasalarında yer alıyor ve bu ceza uygulanıyorsa, insan hakları açısından alınacak daha çok yol var demektir. Bu cezanın uygulandığı ülkeler, yasalarını insan haklarına göre değil, kültürel normlara göre düzenliyor demektir. Çünkü bazı toplumlar, çoğul anlamda kültürlerini devam ettirmek için bu cezayı vermekte sakınca görmemektedirler. Bu kültürel normların içinde elbette dini normlar da bulunmaktadır. Dini normlar veya daha genel söyleyecek olursak kültürel normlar, insan hakları normlarına tercih edilirse, orada insan hakkı ihlallerinin olması kaçınılmazdır. Devletlerin bu yaptırımı, insan hakları bilgisinin eksikliği veya çıkardan kaynaklı olabilir. Bilgi eksikliği, bu eksikliğin farkında olarak ve giderilmesini isteyerek, sonra da bunun için çabalayarak giderilir. Çıkar ise, kişinin sadece kendisi için, başkalarından eksilterek elde ettiği birtakım durumlar için kullanılır. Kişilerin ve devletlerin çıkar peşinde koşmaları da yine insan hakları bilgisi eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Yani aslında, tüm kötülüklerin sebebi Sokrates'in dediği gibi bilgisizliktir. Bunun için var güçle çalışılmalı ve herkese insan hakları bilinci aşılamak için uğraşılmalıdır. Ölüm cezası gibi yaşama hakkıyla doğrudan çelişen bir uygulamanın bir an önce uygulamadan kaldırılması için çalışılmalıdır. İnsanlığa yakışmayan bir ceza olan ölüm cezasının yanlışlığının duyurulması için hazırlanan

çeşitli belge, sözleşme ve bildirgeler sayesinde farkındalık yaratılmıştır ve bu yanlış uygulamadan bir an evvel vazgeçilmelidir. Tarde'nin sözleriyle devam edelim:

> Ve eğer gerçekten, kamuoyu ile onun temsilcileri, cezalandıramadıklarını ortadan kaldırmayı öngören bu tembellik yasasından vazgeçmiyorlarsa, hiç değilse gerçeğin yeniden doğacağı günü beklerken, toplumumuzu lekeleyen bu "törensel mezbahadan vazgeçelim (Camus, Koestler, 1972, s.67).

Aşağıdaki örneklerde, farklı sitelerden alınmış haberlerle ölüm cezasının dünyadaki kaldırılış ve seyri aktarılmıştır. Günümüzde ölüm cezasının hâlâ verildiği ve uygulandığı ülkeler şunlardır:

> Afganistan, Hindistan, Nijerya, Amerika Birleşik Devletleri, Iran, Japonya, Tayvan, Kuveyt, Zimbabve, Libya, Tayland, Guyana, Uganda, Bangladeş, Irak, Endonezya, Botsvana, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahamalar, Küba, Belarus, Yemen, Suudi Arabistan, Vietnam, Suriye, Mısır, Güney Sudan, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Etiyopya, Çin, Sudan, Komorlar, Somali, Barbados, Malezya, Çad, Pakistan, Umman, Singapur, St Kitts ve Nevis, St Lucia, Bahreyn, Kuzey Kore, Ekvatoral Gine, St Vincent and the Grenadines, Filistin, Trinidad ve Tobago, Lesoto, Antigua ve Barbuda, Belize, Dominika, Jamaika, Ürdün (https://tr.euronews.com/2019/02/27/idam-cezasi-hangi-ulkelerde-uygulaniyor, erişim tarihi 05.07.2019).

Bu cezayla ilgili çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından hazırlanan ölüm cezası infaz raporları oldukça dikkat çekicidir:

"Uluslararası Af Örgütü, 2017'de bilinen idamların yüzde 84'ünün 4 ülkede gerçekleştiğini belirtti. Af Örgütü İran, Suudi Arabistan, Irak ve Pakistan'ı işaret etti" (https://tr.euronews.com/2019/02/27/idam-cezasi-hangi-ulkelerde-uygulaniyor, erişim tarihi 05.07.2019). "Çin bu konudaki istatistikleri vermeyi reddettiği için bu rakamlar Çin'i kapsamıyor" (https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37195428 erişim tarihi 05.07.2019). Ölüm cezasının uygulandığı ve/veya verildiği ülkelerin listesi, bize birtakım bilgiler verebilir. Acaba bu cezanın verildiği ülkelerde ya da yukarıdaki ülkelerde neden ölüm cezaları oranları diğer ülkelere göre daha yüksektir, bu ülkelerde eksik/yanlış olan nedir ve neden bu ülkeler bu cezayı vermektedir sorusunun cevabı iyi araştırılmalıdır.

> Uluslararası Af Örgütü'nün 2017 verilerine göre bugün dünyada 106 ülkenin yasalarında idam cezası bulunmuyor. 7 ülkede yalnızca askeri suçlar gibi

> suçlarda idam cezasını düzenleyen yasa var. Yasalarında idam cezası olan 29 ülke ise en az 10 yıldır infazları durdurmuş durumda. Bu da idam cezasının uygulanmadığı ülkelerin sayısını 142'ye çıkarıyor. İdam cezasının uygulandığı ülke sayısı ise 56 (https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-38029311erişim tarihi 05.07.2019).

Bunun yanında, "Bahreyn, Fas, Kenya, Kongo Cumhuriyeti, Maldivler, Moritanya, Rusya, Tunus, Moritanya, Nijer gibi birçok ülkede ise yasalarında olmasına rağmen son on yıldır ölüm cezası uygulanmamaktadır" (https://www.gzt.com/haber/idam-cezasi-hangi-ulkelerde-uygulaniyor-2519135 erişim tarihi: 05.07.2019). Ölüm cezasının kaldırılması konusunda bilince ulaşan veya bu yolda ilerleyen bazı ülkeler, bu konuda gereken adımları bazı eksikliklerle de olsa atabilmişlerdir:

> Ölüm cezasına karşı dünya çapında hukuki kampanya yürüten, itirazlar için avukat desteği sağlayan Death Penalty Project'den Parvais Jabber, uygulamada idamı yasaklayan ülkelere tipik bir örneğin Kenya olduğunu söylüyor. BBC'ye konuşan Jabber, "Kenya'da cinayet ve ağır hırsızlık gibi birçok suç için idam cezası öngörülüyor. Bu sebeple Kenya cezaevlerinde idam cezası almış 4 bin kişi var. Ama ülkede 30 yıldır kimse idam edilmedi" diyor. Jabber bir başka örneğin de Karayiplerdeki 12 ülke olduğunu, buralarda da çok sayıda idam cezası almış mahkûm olduğunu fakat cezanın infaz edilmediğini anlatıyor (https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37195428 erişim tarihi 05.07.2019).

Bazı ülkelerse, bu cezanın kaldırılması konusunda bilince ulaşmış olsalar bile, sonradan çeşitli sebepleri bahane ederek bu cezayı geri getirmişlerdir:

> Brezilya'da idam cezası 1882'de kaldırılmıştı. Askeri darbe sonrası 1969'da geri getirilen ceza, ülke diktatörlükten kurtulduktan sonra 1988 yılında hazırlanan yeni anayasa ile askeri suçlar hariç tutularak tekrar kaldırıldı. Arjantin'de de benzer bir süreç yaşandı. Askeri darbenin ardından 1976'da yürürlüğe konan idam cezası, cunta dönemi sonrası 1984'te askeri suçlar dışında, 2008'de ise tamamen kaldırıldı. Askeri darbe ile idam cezasını geri getiren bir diğer ülke ise Gambiya oldu. 1993'te idamı kaldıran ülke, 1994'teki darbeden bir yıl sonra cezayı geri getirdi. Gambiya'da ölüm cezası hâlâ uygulanıyor. Cunta yönetiminin geri getirdiği idamın sonrasında kaldırılmadığı tek ülke de Gambiya. Gambiya'yı 1994'teki askeri darbeden beri aralıksız olarak yöneten Yahya Jammeh, 2016 sonunda düzenlenen genel seçimi kaybetmesine rağmen koltuğu bırakmak istememiş, fakat komşu ülkelerin birlikte düzenlediği askeri operasyonun sonunda görevini seçimi kazanan Adama Barrow'a teslim etmek zorunda kalmıştı. Barrow 2018 başında idam cezalarının infazlarını durdurduğunu

açıkladı ve idamın kaldırılmasına yönelik bir Birleşmiş Milletler anlaşmasını da imzalayarak hedefinin idamı tamamen kaldırmak olduğunu söyledi (https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-38029311, erişim tarihi 05.07.2019).

Ölüm cezasının kaldırılması/geri getirilmesinin siyasi sebeplere bu kadar bağlı olması ve yönetimlerin değişmesiyle bu cezada değişikliklere gidilmesi, insan hakları bilincinin gelişmediğinin göstergesidir. Oldukça önemli bir insan hakları ihlali olan ölüm cezası, siyasi yönetimin el değiştirmesiyle değişmeyecek kadar önemli bir ihlaldir. Yönetimlerin, siyasilerin insan haklarını ilgilendiren her konuyu kendi çıkarları doğrultusunda kullanması, insan hakları bilgisi eksikliğinden kaynaklanmaktadır. İnsan hakları, hükümetlerin el değiştirmesinden bağımsız, kapsayıcı bir normlar bütünüdür. İnsan hakları normları, kişi veya kişilerin çıkarlarını korumak veya gözetmek için değil, insanın değeri bilgisinden hareketle olanakları olan insanı korumayı amaçlamaktadır.

Brezilya, Arjantin ve Gambiya askeri yönetimle idam cezasını yasallaştırırken, 3 ülkede ise sivil yönetimler bu yolu izledi. Bunlardan biri Nepal. 1985 yılında idam cezasını yasallaştıran Nepal, 1990'da idamı tekrardan kaldırdı. 1987'de idam cezasını kaldıran Filipinler, 1993'te idamı geri getirip, 2006'da tekrar yasakladı. Papua Yeni Gine ise sivil yönetim altında idam cezasını kaldırdıktan sonra geri getiren ve daha sonra kaldırmayan tek ülke. Ülkede, 1970'te kaldırılan idam cezası 1991'de geri getirilse de, ABD'deki Cornell Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin Dünya Çapında İdam Cezası Araştırma Merkezi verilerine göre 1954'ten beri Papua Yeni Gine'de kimsenin ölüm cezası infaz edilmiyor (https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-38029311 erişim tarihi 05.07.2019).

Herhangi bir şerh koymadan, bütün suçlar için, savaş durumu dâhil ölüm cezasını kaldırma bilincine ulaşmış ülkeler, diğer devletler açısından örnek teşkil etmektedir. Çünkü bu ülkeler, bu cezayı her durumda kaldırmakla, ölüm cezası yoluyla kişinin yaşama hakkının elinden alındığını, bu cezanın yanlışlığının kabul edildiğini ve bu cezanın da bir cinayet olduğunu kabul etmiş oldular.

Tüm suçlar için ölüm cezasını kaldıran ülkeler: Andora, Angola, Avustralya, Avusturya, Belçika, Kamboçya, Cape Verde, Kolombiya, Kosta Rika, Hırvatistan, Çek Cum., Danimarka, Dominik Cum., Ekvador, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Gine Bissav, Haiti, Honduras, Hong Kong, Macaristan, İzlanda, İrlanda, İtalya, Kırıbati, Lıechtenstein, Lüksemburg, Makedonya, Marşal Adaları, Moritus, Mikronezya (federal devletken), Moldova, Monako, Mozambik, Namibya, Hollanda, Yeni Zelanda, Nikaragua, Norveç,

Palova, Panama, Portekiz, Romanya, San Marino, Sao Tome ve Principle, Slovak Cum., Slovenya, Solomon Adaları, İspanya, İsveç, İsviçre, Tuvalu, Uruguay, Vaniatu, Vatikan, Venezüella olmak üzere toplam 58 ülkede kaldırılmıştır[3] (Ateşoğulları, 2000, s.257-258).

Türkiye'de ise ölüm cezası, yukarıda da söylediğimiz gibi, 1984'ten beri fiilen uygulanmamakta ve 2004'ten beri hukuken bulunmamaktadır. Ölüm cezası, birçok ülkede hâlâ uygulanıyor olsa da genel olarak çoğu ülkede yaşama hakkıyla ölüm cezasının çeliştiği, yaşama hakkının da temel bir hak olduğu bilinmektedir. Bunun için gerekli adımları atan, yasalarından ölüm cezasını kaldıran birçok ülke olsa da hâlâ bu cezayı veren/uygulayan ülkelerin bulunduğu görülmektedir. Bunun için, bu ülkelerin yasalarını insan haklarına dayandırması, kişilerde bu bilincin oluşması için de iyi bir etik temelli felsefi eğitim alınması gerekir.

Çünkü ülkelerin gelişmişliği, kalkınması günümüzde olduğu gibi sadece maddi gelişmeye bağlı değildir. Asıl gelişme, insan haklarına verilen önem, daha da özünde "insan"a verilen önemle anlaşılır. Bir yerin kalkındığını, gelişmiş olduğunu söylemek için sadece maddi açıdan gelişmeye odaklanılan günümüzde, ekonomisi gelişen ülkelerin aslında pek de insan hakları açısından duyarlı ve bilinçli olduğu söylenemez. Kuçuradi'ye göre, bugün ilerlemenin, yoksulluktan kurtulmanın bir çözümü olarak görünen ve her şeyin önüne geçirilerek amaç edinilen bu gelişme anlayışı, bugünkü birçok sorunun doğmasına neden olmuştur (Kuçuradi, 2016, s.165).

Günümüzde ekonomik olarak en iyi durumda olan ülkelerden bazılarını ele alabiliriz. Örneğin Amerika ve Çin'in ekonomik gücü oldukça ileri seviyededir. Öyle ki sadece kendi ülkelerinin değil, dünya ekonomisinin de gidişatında oldukça etkilidirler. Genel olarak anlaşılan ilerleme ve gelişme açısından bu ülkeler, diğer ülkelerden oldukça önlerde yer almaktadır. Peki, insan hakları bilincinde de bu böyle midir? En görünür ve kabul edilemez ihlallerden biri olan ölüm cezası, bu ülkelerde hâlâ verilmekte ve uygulanmaktadır. Eğer bir ülkede, kalkınma ve gelişme için sadece ekonomik gelişmeye odaklanılırsa, bu ülkelerde asıl önem verilmesi gereken konular arka planda kalır. Bu konular insan, insanın değeri, insan onuru, insan haklarıdır. Bunun

[3] Bu liste, Ateşoğulları' nın , Uluslararası Af Örgütünün(AI) belgelerine dayanarak hazırladığı, 2000 yılında yayınladığı " Ölüm Cezası Bir İnsanlık Suçu" kitabından alınmıştır.

için "kişi başına düşen milli gelirin yüksekliğini –hatta endüstrileşmiş olmayı- "gelişmişliğin" ölçütü olmaktan çıkarmak" (Kuçuradi, 2016, s. 171) gerekir. İllaki gelişmişlik seviyesi ölçülecekse, devletler bunu "yurttaşların temel haklarının fiilen ne kadar güvence altına aldıklarıyla ve yaşanmasını ne kadar sağladıklarıyla" ölçmelidir (Kuçuradi, 2016, s. 171). Yani zengin ülkeler illaki bir yarışın içinde bulunmak istiyorlarsa, bu yarış insan haklarının korunması için olmalıdır (Kuçuradi, 2016, s. 170).

Bu, ekonomik gelişmenin tamamen göz ardı edilmesi demek değildir. İnsanların elbette birtakım imkânlara ulaşabilmesi, kendini geliştirebilmesi için ekonomik sıkıntı çekmemeleri gerekir. Ama devletler, her şeye gözünü kapatıp ilerleme için tek çareyi nicelik olarak çoğalmada ararsa, bu, ilerlemek şöyle dursun devletleri geri götürür. Çünkü bir yerde, insanca yaşamın sürmesi için gereken asıl şey, insan haklarının doğru şekilde korunmasıdır.

BÖLÜM 4. EDEBİ ESERLERDEN ÖRNEKLERLE ÖLÜM CEZASI

4.1. İnsan Haklarını Anlamada Edebiyatın Rolü

Edebiyat, bir insan yaratısıdır. Olanaklar varlığı olan insanın, bu olanaklarının gerçekleşmiş hallerinden biridir. "Evrene insan açısından bakmaktır edebiyat, evreni dille yorumlamaktır" (Uygur, 1999 ,s.7). İnsan, edebiyat üretebilecek, kendisini yani "insan"ı anlatabilecek, dili ile tüm dünyaya seslenebilecek potansiyeli olan bir varlıktır. Bu potansiyelin ortaya çıkardığı sanatlardan biri olan edebiyat, konusunu yine insandan, insan dünyasından alır. Edebiyat, "insan"ı, başka insanlara, okuyuculara, topluma anlatmaktır. "İnsan" hakkında çözümlemeler yapan, gerçek hayatın derinlerinden kopan ve insanı ince ince dokuyan bir sanattır edebiyat. Edebiyat, insanın çevresinde dolaşan bir uydudur.

> Diliyle, çalışmasıyla, biçimlendirme gücüyle insandır edebiyat yaratıcısı. Edebiyat yapıtının yöneldiği ortam da insan ortamıdır: insan içindir edebiyat; insandır edebiyat yapıtını okuyan, anlayan, verimlendiren; insana sunulmuştur edebiyat, insandır edebiyatı değerlendiren (Uygur, 1999, s.14).

Edebiyat, aynı zamanda yazıldığı dönem hakkında ciddi ipuçları verir ve birçok kişi tarafından tarihin bir döneminin tanığı olarak görülür. Bu görevi asıl üstlenen alan tarih olsa da edebiyatın kattığı tanıklığın önemi yadsınamaz. Yani insanı, toplumu incelemek isteyen kişiler, o dönemin edebi eserlerine rahatlıkla bakabilirler. Yazıldığı dönem için de o dönemdeki insan anlayışları için de epey bilgi verebilen edebiyatın, günümüzde birçok bekçisi ve oluşturucusu bulunmaktadır.

Toplumda gündemde olan ya da yazıldığı dönemde tartışılan bazı konular, ilişkiler, hayatlar en iyi edebiyat yoluyla anlatılır, aktarılır. Daha çok kitleye hitap eden bu edebi eserlerin bazıları, akademik kitaplar gibi belli bir bilgi birikimi gerektirmeden de okunabilir. Bu yüzden, insanlığı derinden sarsabilecek insan dünyası için önemli olan bazı meselelerde edebiyata başvurmak en iyi aktarım yoludur. Buna örnek olarak kişilerin yaşama hakkını ihlal eden ölüm cezası verilebilir. Ölüm cezası hakkında ne kadar çeşitli toplantılar yapılmış, bildirgeler, makaleler yazılmış olsa da bazen edebiyatın yarattığı etki yaratılamaz. Çünkü edebi eserleri okuyan kişiler, makale veya akademik eser okuyabilecek kişilere göre çoğunluktadır. Okuyucular, aynı zamanda oradaki kahramanla kendini özdeşleştirip yan karakterlerle, olayla veya yerle bağlantılar

kurarak anlatılmak isteneni daha iyi anlayabilir. Bu yüzden eğitimde edebi eserlerin rolü yadsınamaz. Her yaştaki kitle için kullanılabilecek olan edebi eserler, bir fikri tartışmak, bir fikrin önemini göstermek, o fikir hakkında farkındalık yaratmak için paha biçilemez kaynaklardır.

Edebiyat, statüsü ne olursa olsun her insana hitap eden, tüm insanların ulaşabileceği ve her konuda yazılabilen bir sanat dalıdır. Edebiyat, insana, insan paydasında buluşabilmeyi öğretmiştir. İnsan olarak ortaklıklarımızın görülmesi için iyi bir araçtır. Dostoyevski'nin, Shakespeare'in, Camus'nün, Steinbeck'in ve daha birçok edebiyatçının eserlerinde herkes kendinden birer parça bulur. Herkes, insan olmanın, insanlığın ortaklıklarını orada fark eder. Aynılıklarımız ve farklılıklarımızın farkına bu eserler sayesinde varırız. "Okuyucunun anlayış ve duygudaşlıkla kendi tekbenine özgü çevreyi aşmasına, insan olanaklarının çeşitliliğine ilişkin bir bilinç elde etmesine yol açar edebiyat" (Uygur, 1999, s.138).

Bu açılardan, yani insanı etkileyebilme açısından edebiyat, insan haklarının farkına varılması ve harcanan veya korunan değerlerin anlaşılması açısından kavramların büyük bir yardımcısıdır. Kavramlarla, felsefeyle, insan haklarının ne olduğuyla çok ilgili olmayan bir insanın, akademik bir metinden anlayacağı ile bir romandan, şiirden veya hikâyeden anlayacağı şeyler çok farklıdır. İlki ona uzak birer bilgi yığını gibi gelirken, diğerinde kendi gibi "insan" olan birinin hissettiklerini, yaşadıklarını anlayabilecek ve buna tepki verebilecektir. Bu yüzden anlatılmaya çalışılan şeyin çok insan tarafından anlaşılması isteniyorsa, edebi eserleri kullanmak işe yarar hatta gerekli olacaktır. Bu sayede, anlatmaya çalışılanlar hem çok kişi tarafından anlaşılacak hem de okuyan kişilerde etkisi kalıcı olacaktır. Örneğin çağımızın filozoflarından Kuçuradi, etik özgürlüğün ne olduğunu anlatmak için, özgür kişinin özelliklerinin daha iyi anlaşılabilmesi için bir edebi eseri örnek olarak kullanmayı seçmiştir. Bu eser, Albert Camus'nün *Veba* kitabıdır. Kuçuradi, kitabın ana kahramanı olan Dr. Rieux'ü örnek göstererek, bu romandaki rolüyle ve yaptıklarıyla etik özgürlüğü anlatmaya çalışmıştır (Kuçuradi, 2017, s.8). Kuçuradi, aynı romanı, değerlendirme

biçimlerini[4] anlatırken, doğru değerlendirme, değer biçme ve değer atfetmeye örnekler vermek için kullanmıştır (Kuçuradi, 2015, s.86-94).

Edebiyat, kavramların günlük hayattaki karşılıklarını belirlerken o kavramları aslında açıklamakta ve belirginleştirmektedir. Bu bakımdan eğitimdeki rolü yadsınamaz. İlköğretimden başlanarak ortaöğretim ve yükseköğretimde kullanılabilecek olan eserler, okuyanlar için –elbette bir eğitimcinin rehberliğinde- çok faydalı olabilecektir. Okuyanlarda, dinleyenlerde yeni bir bakma biçimi oluşturmaya yarayacaktır. İlköğretimde, insan haklarının bilgisel temeli verilemese de yapılacak en faydalı şey hikâyeler, masallar, şiirler üzerinden öğrencilere doğru değerlendirme yapma alışkanlığı edindirmeye çabalamak olacaktır ve bu kazanım ileride onların çok işine yarayacaktır.

Ölüm cezasının sakıncalarını ve nasıl bir ceza olduğunu anlatmak için seçilen aşağıdaki eserlerin, konunun daha iyi anlaşılmasına ve kişilerin görme biçimlerinin incelmesine katkıda bulunacağı umulmaktadır.

4.2. Victor Hugo'nun "Bir İdam Mahkûmunun Son Günü" Kitabında Ölüm Cezası

Victor Hugo'nun bu eseri, cinayet sonucu –suçun cinayet olduğu tek bir cümlede geçmiş, daha sonra bu konunun bir kez bile bahsi geçmemiştir- cezası almış bir mahkûmun, cezasının infazına kadar geçen sürede yaşadıklarını ve duygu değişimlerini anlattığı, böylelikle ölüm cezasının aslında ne denli korkunç bir ceza olduğunu bizlere gösterdiği önemli bir yapıttır. Victor Hugo, kahramanın yaşadıklarını öyle bir dille okuyucuya aktarır ki tüm o süreci, kitabın kahramanı ile birlikte okuyucuya da yaşatır. Belki de ölüm cezası ile ilgili yazılan ilk edebi eser olan bu kitap, ölüm cezası hakkında "gerçekten" düşünmemizi sağlayacak ve edebiyatın, sözün etkisiyle birçok kişinin bu cezaya karşı çıkmasına yol açacak bir eserdir. Anlatılmak isteneni kurgu içinde bize veren ama aslında gerçekte olanların bir yansıması olan bu etkileyici eser, toplumun birçok kesiminde önemli yankılar uyandırmış, günümüzde de okunmaya ve faydalanmaya devam edilen önemli eserler arasında çoktan yerini almıştır.

[4] Kuçuradi, değerlendirme tarzları olarak değerlendirenin değerine uygun (doğru değerlendirme), değerlendirenin değerlendirilenle olan özel ilişkilerine göre (değer atfetme), geçerlikte olan genel değer yargılarına göre (değer biçme) değerlendirmeyi açıklamıştır (Kuçuradi, 2016, s.7).

Hugo, kitabın yazılış sebebini kitabın önsözünde söyle anlatmaktadır:

> Söz konusu olan ya bir bahtsızın son düşüncelerini karaladığı irili ufaklı bir tomar sarı kâğıdın bulunup kaydedilmesi ya da bu talihsize rastlayan bir adamın, bir filozofun, bir şairin zihninde takıntı halini alan, kendi benliğine hâkim olmasına izin verdiği idam düşüncesinden onu ancak bir kitaba dönüştürerek kurtulmasıdır (Hugo, 2017, s.V).

Hugo'ya göre bu kitap, bir suçlunun özel savunmasını içermez, şu anki ve gelecekteki bütün suçlular için genel ve kalıcı bir savunmadır, asıl temyiz mahkemesi olan halkın önünde insan haklarının savunulmasının ve dile getirilmesinin doruk noktasını temsil eder (Hugo, 2017, s.V).

Hugo'nun bu kitabı, o dönem için yani ölüm cezasının yaygın olduğu bir dönemde, sanatsal bir başkaldırıdır. Kitabı bir kez okuyanın, ölüm cezasını savunuyor olsa bile durup bir dakika düşünmesini sağlayacak kadar etkili bir kitaptır. Adeta bir savunmadır, tüm idam mahkûmlarının savunması. Hugo bu kitabı yazış sebebini, kitabın önsözünde bir kez daha şöyle ifade eder:

> Bu kitap herhangi bir hâkime yazılmıştır. Ve savunmanın da yargılama kadar kapsamlı olması için kaleme alınan *Bir İdam Mahkûmunun Son Günü'*nde şahsi, rastlantısal, istisnai, göreli, değişkenlik arz edebilen bir dava, özel bir olay ya da isim tümüyle bir kenara bırakılmış, herhangi bir suç nedeniyle, herhangi bir gün idam edilen, herhangi bir mahkûmun savunmasıyla sınırlamaya gitmek (buna sınırlama denilebilirse) zorunda kalınmıştır (Hugo, 2017, s.Vİ).

Bu kitap, yazıldığı dönemde olduğu gibi günümüzde de dikkati çeken, kalıcılığı çoktan yakalamış, "insan"ı, "insanlık"ı anlatan oldukça önemli bir yere sahip bir başyapıttır.

4.2.1. Kitabın Özeti

Cinayetten suçlu bulunup hapse girmiş ve ölüm cezasına çarptırılmış, adının hiçbir zaman öğrenilemediği mahkûm, beş-altı hafta içinde idam edilecektir. Bu haftaları, ölümü düşünerek, bazen umutlu bazen karamsar duygularla örülü geçer. Ruhu daralır. Artık ölümünü kurgulamaktan, sadece ölümünü düşünmekten başka bir şey yapamaz duruma gelmiştir. Kahramanın yaşadığı duygu değişimleri, birinci bölümün son başlığında anlatılan "ölüm sırası sendromu"nu, yani idam cezasının kişi üzerindeki etkisini en iyi anlatan çözümlemeleri içerir.

Kitabın ana kahramanı, özellikle kitabın başlarında ve aslında öldürüldüğü kısma kadar yer yer umut doludur. Affedilebileceğini ya da cezasının hapis cezasına dönüştürülebileceğini düşünür ama bunların zor ihtimaller olduğunun da farkındadır. Mahkûm, bu korku dolu anlarında ise sadece arkasında bıraktığı üç kişiyi düşünmektedir. Kızı, eşi ve annesi. En çok da kızını düşünmektedir. Ve onun için üzülmektedir.

Zaman geçer, idam günü gelir ve gardiyanlar mahkûmu almak üzere hücresine gelirler. Ölüm sırasına gireceği hücreye gitmeden önce kızının dadısı, kızını, onunla görüşmesi için ziyarete getirir ve kızının aslında babasını ölü bildiğini ve karşısında oturanın babası olmadığını zannettiğini görür. Bu, mahkûm için bir yıkımdır. Kızından gözyaşları içinde ayrılır. Mahkûm, idam edileceği yere götürülmeden önce bir odaya konur, orada ölümü bekler. Bu odada daha önce kendisi gibi ölüme giden ve burada onun gibi sırasını bekleyen kişi bulunmuştur ve o kişilerin duvarlara yazdığı yazılar dikkatini çeker. Yazılarda idamın ne kadar cani bir şekilde yapıldığı ele alınmaktadır. Adam yazıları okudukça daha çok tedirgin olur ve ölümüne ramak kala tüm korkuyu içinde hisseder.

Dışarıya çıktığında büyük bir kalabalığın onun idamını seyretmek için gelmiş olduğunu görür ve şok olur. İdam sehpasına attığı her adımda kafasına türlü düşünceler hücum eder. Adeta şok yaşamaktadır. Halka açık yapılacak olan bu idam için, adeta şenlik seyreder gibi toplanan halka inanamaz ve onların bu sevinç çığlıklarını sırtlanın haykırışına benzetir. Son ana kadar bağışlanma ihtimali olduğunu düşünür ama hikâye mahkûmun ölümüyle son bulur.

4.2.2. Kitapta Yer Alan Ölüm Cezasının İnsan Hakları Açısından Değerlendirilmesi

Victor Hugo, kitabının önsözünde ölüm cezası hakkında düşündüklerini yazmıştır. 1832 yılında kaleme alınan bu önsöz, insan hakları fikrinin dayandığı temelleri, bu fikrin öneminin anlaşılması için önemli bir yazıdır. Hugo, bu yazısında günümüzde yazılan tez, makale, bildirilerde hâlâ konuşulan, bizim de tezimizin bir bölümünde bahsettiğimiz ölüm cezasını savunanların görüşlerini yazmış ve bu görüşleri çürütmüştür. Bu görüşleri sıralayan ve hepsinin açıklamasını yapan Hugo'nun değindiği bazı başlıklar şunlardır: a) Topluma zararı dokunan veya dokunabilecek suçlunun

mutlaka toplumdan uzaklaştırılması gerekir. Hugo buna, sadece uzaklaştırmak söz konusu olsaydı, müebbet yeterli olacaktı, diye cevap verir. b) Toplumun intikamının alınması gerekir. Buna getirdiği çözüm ise, suçluyu intikam için cezalandırmak yerine iyiliğe yöneltmek gerektiğini söyler. c) Bu ceza, toplumun geri kalanına örnek olacaktır. Buna da cevabı vardır Hugo'nun: İnfazları gösteri haline çevirmenin, örnek teşkil etmediğini tam tersine halkın içindeki duyarlılığı ve erdemi yok ettiğini söyler. Bunu eğitici bulmaz. Hatta buna bir örnek verir: 5 Mart'ta, karnavalın son gününde, Saint-Pol'de Louis Camus adlı bir kundakçının idamının hemen ardından maskelilerden oluşan bir grup üzerindeki kan hala tüten giyotin sehpasının etrafında dans ettiğini yazmıştır (Hugo, 2017, s.xix). Bu da toplumun nasıl yozlaştığını görmek için güzel bir örnektir. Camus, *İdam* kitabında idam sehpasının çevresinde tek bir asil duygu olmadığını, var olan şeyin iğrenme, hakir görme ve zevklerin en alçakları olduğunu söyler (Camus, Koestler, 1972, s.29).

> Hugo, ölüm cezaların verilmemesi gerekliliğiyle ilgili şu cümleleri kurar:
>
> Artık kralın adamları biz jüri üyelerine, biz insanlara gelip yumuşak bir ses tonuyla toplumu korumak, kamu vicdanını rahatlatmak, örnekler oluşturmak için kelle istemesinler. Bütün bunlar söz oyunundan, tumturaklı, hiçbir anlamı olmayan çığırtkanlıktan ibaret! Şişirilmiş balonlarını bir topluiğne darbesi ile söndürün. İyilik taslayan bu boş lafların ardında sadece yürek katılığını, acımasızlığı, barbarlığı, görevini yerine getirdiğini kanıtlama arzusunu, maaşını alabilme ihtiyacını göreceksiniz (Hugo, 2017, s.xxi).

Ölüm cezasının kanunda yer almasına neden olan yasa koyucular, bu cezayı veren yargıçlar, uygulayan cellatlar, yani bu işin içinde olan herkesin aslında ne denli vahşice bir suça ortak olduklarını görmek güç değildir. Asıl, yasaları koyanlar ve inisiyatif kullanabileceği hâlde bu cezayı seçen yargıçlar, hakimler suçludur. Hugo onlara şöyle seslenir:

> Sizden önceki parlamenterlerin vicdan huzuruyla yerine getirdikleri bu kan dökme görevinin yüreğinizin derinliklerinde toplumsal ve ahlâki değerleri yok ettiğini hissetmiyor musunuz? Geceleri yatağınızda sık sık dönmüyor musunuz (Hugo, 2017, s.xxi).

Bu sözler, hiçbir "insan"ın, hiçbir "insan"a bu cezayı vermemesi gerektiğini, bu cezayı verenlere anlatma çabasıdır.

Ölüm cezası, tezin başlarında da belirtildiği gibi farklı açılardan sakıncaları olan, uygulanmaması gereken, insan onuruna ters düşen bir cezadır. Kişiye ve ailesine hissettirdikleri korkunçtur, işkencedir. Hugo'nun bu romanı, her ne kadar kurgu olsa da o günün ve günümüzün, hatta uzun zaman neredeyse tüm halkların başına gelmiş en kötü uygulamanın çarpıcı gerçeğini gözler önüne serer. Ölüm cezası alan kişinin hissettiklerini, cezanın infazına kadar geçen sürede mahkûmun yaşadıklarını anlayabilmemizi sağlayan bu roman kendi dönemi için de günümüz için de oldukça önemli bir yere sahiptir.

Hikâyenin girişinde yer alan ve artık mahkûmun devraldığı cümlelerin ilki şu şekildedir: "Ölüm cezası! İşte beş haftadan beri beni varlığıyla donduran, ağırlığıyla ezen bu tek düşünceyle yaşıyorum" (Hugo, 2017, s.1). Kişinin, beş hafta sonra öldürüleceği düşüncesi ile yaşaması, gecesi ve gündüzünü bu düşünceyle geçirmeye çalışması adeta bir işkencedir. Ve bu işkenceyi, ölüm cezası alan herkes yaşar. Zaten, kanun yoluyla öldürülecekleri yetmiyormuş gibi, kişinin bu süreci yaşaması da ona ayrı bir ceza verilmesi demektir. Mahkûm, eskiden, yani ölüm cezası almadan evvel, zihninin özgürce düşünebildiğini, hayal gücünün bir şenliğin coşkusu içinde olduğunu söylemektedir. Ama hakkındaki hükmün ölüm cezası olduğunu öğrendiğinden beri kendini, zihnini, düşüncelerini tutsak olarak görüyor. Artık tek düşünebildiği şeyin ölüm ve ölüm cezası olduğunu söylemektedir. Mahkûm, ölüm cezası düşüncesinin, uyanıkken yakasını bırakmadığını, çırpınışlarla dolu uykusunda ise kendisini gözleyip rüyalarına bıçak gibi girdiğini söyler. Bu, kişinin bedeninden önce düşüncelerini öldürmek değil midir? Öldürüleceği fikri, kişinin zihninde bir kere yer edindiği zaman, hasta hücreler gibi vücudun her yerine yayılmaz mı? Camus, ölüm cezasını kansere benzetir. Aralarındaki farkın da kimse kanserin gerekliliğini savunmamasında olduğunu söyler (Camus, Koestler, 1972, s.11). Bu, bir insan hakkı ihlali değil midir?

Ölüm cezası alan kişilerin, cezanın infazına kadar geçen sürede, iyi tutulmaya çalışılması, ölmemesine gayret edilmesi, kendine zarar vermesinin önlenmeye çalışılması da oldukça büyük bir ironidir. Kitaptaki mahkûma da bu amaçla, yemekte çatal, bıçak vermeyip, "deli gömleği" giydirip hayatını güvence altına almaya çalışmışlardır. Kişiyi, öldürüleceği güne kadar canlı tutmak zorundaydılar ki cezanın bir "anlamı" kalsın. Hatta Camus, *İdam* adlı kitabında, mahkûmlara özel bir beslenme listesi oluşturulduğunu söyler (Camus, Koestler, 1972, s.35). Kişilerin idam edileceği

güne kadar iyi bir şekilde yaşatılması oldukça tuhaftır. Besleyen de öldüren de aynı kişi(ler)dir.

Kitabın kahramanı, eğitimli bir kişi olduğu için ve sadece haftada bir diğer mahkûmlarla ortak saatler geçirilmesine izin verildiği ve o kişilerin konuşmalarındaki argo ve kabalıklardan hoşlanmadığı için yazmaya karar verir. Önce, kafasındaki tek düşüncenin ölüm cezası olduğunu ve ne yazacağını bilemezken sonra bu yaşadığı korkunç anları yazmaya karar verir. Bu yazılarının boşa gitmeyeceğini düşünür. Bu öyküyü etkileyici bulur ve şöyle devam eder: "Can çekişen düşüncenin bu tutanağı, acıların giderek artan bu gelişimi, bir mahkûmun bu entelektüel otopsisinde mahkûm edenler için çıkarılacak birden fazla ders olmayacak mı" (Hugo, 2017, s.11)? Bu yazdıklarının, hâkimlerin bir başkası hakkında ölüm cezası verirken onları sorgulamaya ve insaflı olmaya yönelteceğini düşünür. Öldürülen kişinin bir "insan" olması, onun sadece bir et yığını olmaması, onun da olanaklarının olması, kişinin öldürülmemesi için yetmez mi? Hugo, "Yok ettikleri insanın bir zekâsı, hayata güvenen bir aklı, ölüme hazır olmayan bir ruhu olduğunu hiç düşünmemişler midir?" (Hugo, 2017, s.11) diyerek insanın, sırf insan oluşundan dolayı görmesi gereken muameleye işaret eder.

Ölüm cezasının infazı, bir önceki bölümde de görüleceği üzere geçmişten günümüze dek büyük değişimler geçirmiştir. Kişinin en az acı çekmesi için daha "insanî" ve daha "medeni" yöntemler geliştirilmiştir. Bu cezanın verildiği ülkeler, uyguladıkları bu cezanın haklı olduğunu savunmak için türlü gerekçeler bulabilmişlerdir. Kişiyi öldürürken en az acı çekmesi sağlanmaya çalışılırken kişinin o cezanın uygulandığı güne kadar yaşadıkları hiçe sayılmaktadır. Mahkûm, "Neredeyse hiç acı çektirmeden bedeni öldürmekle övünüyorlar. Hey! İşte bundan söz ediliyor. Manevi acının yanında fiziki acının ne önemi var?" (Hugo, 2017, s.11) diyerek buradaki tersliğe dikkati çekiyor. Camus, bu konuyla ilgili, kişinin ölümünden çok önce ölüm cezasını bekleme yüzünden yıkıldığını söyler (Camus, Koestler, 1972, s.39).

Ölüm cezasının yarattığı olumsuzluklardan biri de birinci bölümde değinildiği gibi, öldürülen kişinin yalnız kendisi için değil ailesi, yakınları, sevdikleri için de barındırdığı olumsuzluklardır. Ölen kişi için ayrı, ailesi için ayrı bir yıkımdır duydukları ilk andan itibaren ölüm cezası. Bu kitapta da karamanın arkasında bıraktığı üç kişi, onu endişelendirmektedir. Çünkü bu ceza, aynı zamanda onlara da verilmiş sayılmaktadır.

Mahkûm, bu üç kişinin suçu olmadığını ve onların felakete sürüklenmesinin adalet olmadığını söyler. "…ölümümden sonra üç kadın oğulsuz, kocasız, babasız kalacak. Farklı türden üç öksüz, yasa açısından üç dul." (Hugo, 2017, s.13) diyerek, bu cezanın onlar açısından vahametini anlatır. Son saatlerini geçirdiği yeni hücresinde de yine aklına en çok kızı gelir. Kendi cezasından çok kızının bundan sonra yaşayacağı hayata üzülen ölüm mahkûmunun söyledikleri, bu cezanın yalnız suçluya verilmediğini kanıtlar niteliktedir: "Ah güzel Marie'ciğim, o jüri üyeleri en azından seni görseydi! O zaman üç yaşındaki bir çocuğun babasını öldürmemeleri gerektiğini anlarlardı" (Hugo, 2017, s.47). Görüldüğü üzere verilen ölüm cezası yalnızca kişiyi değil, yakınları da bu cezadan çok olumsuz şekilde etkilemektedir.

Ölüm cezası almış olsa da her an içinde bir umut taşıyan bu mahkûm, sanki ölüm günü hiç gelmeyecekmiş gibi düşünerek, affedilmeyi ümit ederek geçirir bazı anlarını. Ama ölüm günü gelip çattığında, başvurduğu temyizin reddedildiği ve cezasının o gün uygulanacağını ona büyük bir saygıyla ve kibarlıkla bildiren görevliler ona bir şeyler söylerken, o, yığılmak üzeredir. "…bakışlarım bulanıklaşmış, bedenimden soğuk terler boşanmaya başlamıştı, şakaklarımın çatlayacak gibi olduğunu hissettim, kulaklarımda vızıltılar yankılanıyordu" (Hugo, 2017, s. 33).

Ölüm saati yaklaşan ve bunun için hücresinden ayrılıp giyotinle başının kesilmesini bekleyeceği odaya götürülen mahkûm, ne düşüneceğini bilemeden kaç dakika veya kaç saattir bulunduğu yerde olduğunu anlayamaz. Kişinin bu duygularla boğuşuyor olması doğru değildir, bu bir çeşit işkencedir. İnsan onuruna aykırı bir cezadır.

İnfazına iki saat civarında bir zaman kala mahkûm, hücresine istediği kalem ve kâğıtla, kafasındakileri anlatmaya devam eder ve hissettiklerini şöyle dile getirir:

> Başımda şiddetli bir ağrı var. Belim buz gibi, alnım alev alev yanıyor. Ayağa her kalkışımda ya da öne doğru her eğilişimde adeta içi dalgalanan bir sıvıyla dolu olan beynim kafatasımın çeperlerine çarpıyor. Çırpınırcasına titriyorum ve ara sıra kalemim adeta galvanik bir akımın etkisiyle sarsılan elimden düşüyor. Gözlerim duman içinde kalmışım gibi yanıyor. Dizlerim ağrıyor (Hugo, 2017, s.61).

Ölüm cezasını o anda yaşanıp biten bir ceza görmek büyük bir yanılgıdır. Bu ceza, ilk bölümde anlattığımız gibi, cezanın kesinleştiği andan, uygulandığı ana kadar

kişi için bir işkencedir. Hugo, kitabında, kahramanın ağzından bunu şu cümlelerle anlatmıştır:

> Korkulacak bir şey olmadığını, acı çekilmediğini, sakin bir ölüm olduğunu, ölümün böylece kolaylaştırıldığını söylüyorlar. Hey! Peki ya altı haftalık bu can çekişmeye, gün boyunca süren bu iniltiye ne demeli? Çok yavaş ve çok hızlı geçen o telafisi imkânsız son günün endişelerine ne demeli? Giyotin sehpasına çıkan o ıstırap merdivenine ne demeli? Onlara göre bunlar, acı çekmek anlamına gelmiyor. Bunlar kanın damla damla tükendiği, zihnin düşünceden düşünceye sönüp gittiği aynı çırpınışlar değil mi (Hugo, 2017, s.61)?

Ölüm saati geldiğinde, öldürüleceği alana doğru götürülen mahkûm, oldukça perişan ve korkunç vaziyettedir, korkuyordur. "Sanki altı haftadan, altı saatten, altı aydan beri bu anı hiç düşünmemişim gibi titredim" (Hugo, 2017, s.71) diyerek bu korkusunu ifade etmiştir. İnfazın yapılacağı meydana giderken ve giyotin sehpasını gördüğünde, mahkûm, bayılmak üzeredir. Sehpaya çıkarıldığında son kez "Bağışlayın!" (Hugo, 2017, s.77) der ama olacaklardan kaçılamayacaktır. Etrafta büyük bir coşkunluk içinde, eğlenerek bu olayı seyreden halktan kahkahalar duyulmaktadır. Mahkûm, halkın konuşma ve kahkahalarını sırtlanın haykırışına benzetir ve ölümün soğuk bıçağı boynuna iner.

Romanda anlatıldığı üzere, bir insanın yasalar tarafından onaylanmış ölüm cezasından dolayı yaşadıkları, cezanın uygulanışına kadar geçen sürede yaşadıkları, hiçbir insanın -ne yapmış olursa olsun- yaşamaması gereken bir şeydir. İnsanın onurunu zedeleyen ve birçok sakınca barındıran bu ceza, maalesef günümüzde de bütün olumsuzlukları bilinmesine rağmen devam etmektedir.

4.3. Kerim Korcan'ın "İdamlıklar" Kitabının "Ayancıklı Ömer" Hikâyesinde Ölüm Cezası[5]

Korcan, *İdamlıklar* kitabında oldukça önemli olan ölüm cezası konusunu işlemiştir. Dünyanın birçok yerinde bu konu hâlâ gündemde olan, tartışılan bir sorundur. Avrupa, bu cezanın tamamen kaldırıldığı, bu konuda oldukça ilerleme kaydedilmiş bir bölgedir. Türkiye'de ise -hukuken yasadan kaldırılmış olsa bile- toplum tarafından çok benimsenmeyen bir konudur ölüm cezasının kaldırılması konusu.

[5] Kitabın içinde birden fazla farklı hikâye olduğu için bir tanesi seçilmiştir.

Günümüzde de farklı sebeplerle sık sık gündeme gelen ölüm cezası hakkında yazmak oldukça önemlidir. Konunun öneminin daha iyi anlaşılmasını sağlar ve ölüm cezasının yanlışlığını anlamaya istekli kimselerde önemli bir farkındalık yaratır.

Korcan kitaba yazdığı Sonsözde, *İdamlıklar* kitabını hazırlarken içinin daraldığını söyler ve şunları ekler:

> Ama bu konuda susamazdım, gördüklerimi, bildiklerimi kendime saklayamazdım. İnsan toplumlarının asırlardır kanayan ve bir türlü dinmeyen yaraları söz konusuydu. Görmezlikten gelmek, susmak hakkımız değil. Aksine bitmeyen dramın üstüne gitmek, toplumun acılarına son vermek yazar olarak görevimiz bizim (Korcan, 2005, s.273).

cümleleriyle konunun hassasiyeti ve önemini belirtmiştir. Bu gibi çalışmalarla "adaletin yetkilerine kan sıçramasını önlüyoruz, önlemek istiyoruz." (Korcan, 2005, s.273) diyerek de yapılan çalışmaların işlevini dile getirmiştir.

Korcan, kitabın Sonsözünde ölüm cezasının birkaç sakıncasından bahsetmiştir. İlki adli hatalardır, cezanın tamirinin olmadığını söyler. Bir diğer sakıncanın, cezalandırılan kişinin yanında ailesi ve sevdikleri için de korkunç bir yıkım olduğunu söyler. Gördüğü bir diğer sakınca ise, devletin intikamcı bir rol üstlenmesinin yanlışlığıdır (Korcan, 2005, s.274). Bu konuda söyledikleri dikkat çekicidir:

> İdamlık büyük cürümleri işleyenler, tek yönlü olabilir, onların kısa ve sığ görüşlü oldukları kesindir. Bu bakımdan acımasız davranabilir, kısa ve kanlı bir yoldan gidebilir, bütün insanları dehşet içinde bırakabilirler. Ama koca bir toplumun vicdanını madde madde kanunlarına serpiştiren adalet, idam olayının toplumun genelinde yapacağı sarsıntıyı en ince noktasına kadar düşünmek zorundadır. O, kestirmeden gidemez, tek yönlü bir kararla bu işi bitiremez (Korcan, 2005, s.274).

Korcan, bu kanılara kendisi de hapis yattığı zamanlarda oradaki mahkûmlarla iç içe olarak vardığını söylemektedir. Mahkûmların, işledikleri suçların cezasız kalmaması gerektiğine inandıklarını ve cezaya razı olduklarını ama bunun öldürerek yapılmasına şiddetle karşı çıktıklarını, öldürmenin çok kötü bir şey olduğunu, adaletin yüceliğine kan bulaştırmamak gerektiğini savunduklarını iletir. Bunun dışındaki cezalara razı olduklarını, ölerek değil, yaşayarak, her an, her dakika cürümlerinin ağırlığını sırtlarında duyarak yaşamak istediklerini söylediğini söyler (Korcan, 2005, s.274).

Bahsettiği diğer sakınca ise, bu cezanın örnek teşkil ettiği yanılgısıdır. İdamın, toplumun geri kalanı için ibret oluşturacağı düşüncesi büyük bir yanılgıdır. Korcan, ölüm cezasını trafik kazasına benzetmektedir. Daha az evvel gördüğü trafik kazasından sonra aynı hatalarla kaza yapan birçok örnek olduğunu ileri sürer. Arabanın hızına kapılan kişinin trafik kurallarını bilmesinin bir işe yaramayacağını belirtir ve ekler: "Çünkü o uçuruma götüren havaya kendini kaptırmıştır bir kere" (Korcan, 2005, s.274)

Korcan'ın artık toplumdan beklediği, bu sese kulak verilmesi ve adaletin halkla bütünleşmesine izin verilmesi gerektiğidir. Toplumun, herkesin, hepimizin bu kanayan yarada muhakkak payı olduğunu ve bunu tamir için harekete geçmemiz gerektiğini ısrarla dile getirir: "Binlerce, on binlerce insanımızdan bu konuda ilgiler, dayanışmalar beklemek hakkımız değil mi? Niye yazıldı binlerce kitap? Niçin okudu onu insanlarımız? Onca bilgiyi neden edindiler? Kanı kanla yıkayamazlar." (Korcan, 2005, s.275) diyerek sonsözüne son verir.

4.3.1. Hikâyenin Özeti

Bu hikâye, Ömer adındaki bir adamın haksız yere, tuzak kurularak suçlanması ve Ömer'in idam edilmesiyle son bulan üzücü bir olayı ele alır.

Ömer, cinayet suçundan hapse düşmüş bir delikanlıdır. Hapisteki tek "idamlıklar" kendisi ve Emin isimli bir mahkûmdur. Emin'in dosyası ve davası Ömer'den öncedir. Ömer için, arkadaşı Emin'in hâlâ asılmamış olması ve temyize giden dosyası bir umuttur. Ama bir gün o umutlar söner, Emin'in temyiz başvurusu reddedilmiştir. Bunun üzerine Emin idam edilir. Ömer bundan çok etkilenir, sıranın kendisine geldiğini düşünür. Onun dosyası da temyizdedir. Yedi yıldır Ömer'in davası çözülememiş, bir karara varılamamış ve Ömer hep diken üstünde yaşamıştır. Korcan'ın ifadesiyle "Yani kanun Ömer'i öldürmüyor, bu da bir kazançtır şöyle bakılırsa. Lakin güldürmüyordu da. Ölüm korkusu küflü bir kılıç gibi her an tepesinde asılı kalıyordu" (Korcan, 2005, s.124).

Ömer'in öldürdüğü söylenen adamın adı Kara Musa'dır. Kara Musa'nın karısı, köyden bir adamla ilişki yaşamaktadır. Bu ilişkinin Kara Musa'nın kulağına gitmesinden çok korkan karısı oldukça endişelidir. Ama Kara Musa'dan da bir an önce kurtulmak ister. Bunun için sevgilisini tembihler, o da bu işi bir şekilde halledeceğini ve

kavuşacaklarını söyler. Kara Musa'nın bir şekilde ölmesi gerektiğine karar verirler ama suçlayacak birini bulmak gereklidir. Bir plan yapmak gereklidir. Kadının sevgilisi her şeyi ince ince planlar. Bu plan doğrultusunda Kara Musa ile yakınlaşır, adeta onun dostu, kardeşi olur. Kara Musa ile geçirdikleri günlerden birinde, Kara Musa'yı, çok eskiden tarladan dolayı tartışma yaşadığı Ömer'e dikkat etmesi gerektiği konusunda uyarır adam. Kara Musa'yı gün geçtikçe ondan sana bir tehlike gelecek, seni öldürmek istiyor diye kışkırtır ve Kara Musa, Ömer'den iyice şüphelenmeye başlar. Bir gün, Kara Musa tarlada iken karısının sevgilisi gelir onu öldürür ve kaçar. Kara Musa'yı yerde ölmek üzere gören köyün muhtarı ona son nefesinde yetişir ve bu işi kimin yaptığını sorar, Kara Musa da Ömer'in adını verir ama onu görmediğini söyler. Bunun üzerine muhtar, jandarmalara haber verir ve Ömer'i tutuklarlar. Ömer'in evinde yapılan aramada, samanlıkta bir tüfek bulunur ama samanlığın kapısı açıktır ve bu silahı herhangi birinin de oraya koyma ihtimali vardır. Ömer'e, yaptığını itiraf ettirmek için işkence ederler ama o, cinayeti işlediğini reddeder. Bunun üzerinde jandarmanın ve savcının eli kolu bağlanır. Yine de Ömer hapse girer, hakkındaki karar da idam cezasıdır. Ömer hapse girer ve yıllar boyunca dosyasını temyize gönderir, temyiz gelene kadar merakla bekler ve her defasında temyiz sonuçsuz kalır, süreç tekrarlanır. Şimdi Ömer, yine temyize gönderdikleri dosyasının nasıl sonuçlanacağını bekler ve oldukça gergindir. Hiçbir suçu olmamasına rağmen hâlâ hapiste tutuluyor oluşu ona ıstırap verir. Devletin, kanunun bu meseleyi bir türlü çözememiş olmasına hayret eder. Hapisteki, kendinden başka tek idamlık olan arkadaşı da gidince Ömer'in umutları iyice tükenmiştir.

Ömer'in hareketleri iyice tuhaflaşır. Ölüm korkusu, tüm bedenini ve ruhunu sarmıştır. Hapishane yönetimi ise ölüm cezası alanların, cezalarının bir an evvel uygulanması için acele eder. Ömer'i, daha önce arkadaşı Emin'e yaptıkları gibi bir tuzakla hücreye atarlar. Ömer, artık asılacağından şüphe etmez. Ömer'in tek başına kaldığı bu hücreye savcı ve diğer görevliler Ömer'i almak üzere gelirler. Alıp ölüme götürmek üzere. Ömer, zaten haksız yere yedi yıl yattığı ve üstüne hakkında ölüm cezası çıktığı için çok öfkelidir ve kolay teslim olmamaya karar verir. Onu içeriden çıkarmak için dil dökerler, çıkmaz; zor kullanmaya çalışırlar, direnir. Bu şekilde geçen saatler sonucunda sabaha karşı nihayet Ömer'i çıkarmayı başarırlar ve ölüm yoluna

düşerler. Ömer, sabah saatlerinde asılarak idam edilir, cesedi tüm halk uyandığında görebilsin diye meydanda bırakılır.

4.3.2. "Ayancıklı Ömer" Hikâyesindeki Ölüm Cezasının İnsan Hakları Açısından Değerlendirilmesi

Bu hikâyede de karşımızdaki şey yine ölüm cezasıdır. Ölüm cezasının ve bu cezayı alan kişinin, bunu duyduğu andan cezanın infazına kadar geçen sürenin korkunçluğu gözler önüne serilmiştir. Bu hikâyede özellikle, adli hata denilen, yanlış kişiye ceza verme konusu işlenmiştir. Söz konusu ceza, ölüm cezasıysa bu cezanın geri dönülmezliği ve onarımının olmadığı akla gelen ilk karşı çıkıştır. Çünkü başka herhangi bir cezada cezanın tamiri mümkündür. Örneğin kişi hapisteyse ve adli bir hata yapıldıysa kişi hemen özgürlüğüne kavuşturulabilir. Ama ölüm cezasında, ölen kişiyi hiçbir farkına varış, hiçbir özür geri getirmeyecektir. Ve haksız yere ceza çektiği/çekeceği düşüncesi, kişiyi, suçunun sonucunda aldığı cezadan daha çok yıpratmaya neden olmaktadır. Bu hikâyede Ömer, haksız yere yedi yıl yattığı yetmiyormuş gibi bir de ölüm cezasıyla yargılanmaktadır. Ve nihayetinde bu ceza gerçekleşmiştir.

Adli hata, kişinin yaşamının geri getirilememesi dışında, adalet kavramıyla da ters düşmektedir. Bu cezanın verildiği yerlerde veya ölüm cezasını savunan birçok kişilere göre ölüm cezası, işlenen suçun karşılığı olduğu için adalet yerine gelmiş olur. Oysa bu büyük bir yanılgıdır. Adalet, kısasa kısas anlayışına dayanmaz. Korcan, bu hikâyenin başındaki şiirde şöyle yazmıştır:

Beni asarlarsa bilin elbette dünya yıkılmaz

Şuvar[6] *adaletin alnında kanlı bir leke kalır.*

... (Korcan, 2005, s.118)

Kişinin idam edileceği düşüncesiyle yaşamanın bir işkence olduğu söylenmişti. Kişi, öleceği (öldürüleceği) anı defalarca zihninde canlandırıp bu korkuyu her an içinde taşır. Bunu yapmak ya da yapmamak elinde değildir. Öldürüleceği araç ve o an ile ilgili

[6] Şuvar sözcüğünün anlamı araştırılmış, bu konuda herhangi bir bilgi edinilememiştir. Bu kelimenin yanlış yazıldığı, "şu var" diye ayrı yazılması gerektiği düşünülmektedir.

türlü kâbusları vardır. İdam mahkûmu için maalesef ki idamın her anı, zihninde capcanlıdır.

> …ipte can vermeye gelince işler değişiyor. Ölüm, sana doğru ortalığa dehşet salaraktan buzdan yüzüyle geliyor. Korkuya kapılıyorsun. Bırak kendini korumayı, ellerini yüzüne kapayıp bir an için onu görmemek hakkından bile yoksunsun. Çünkü ellerin arkada zincirle bağlanmış. Bir de beyaz gömlek olur üstünde. Bu ne çirkin ve korkunç bir beyazdır. Fadime'nin örtmesindeki beyaza benzemez. Bu ayrı bir beyazdır. Buz gibi soğuk yani, kefen beyazı (Korcan, 2005, s.121).

Birinci bölümde, hatalı değerlendirmeler sonucu ölüm cezası almış bazı kişilerin kısa haberlerine yer verilmişti. Orada, bazı olaylarda, kişiye ceza verirken özensiz davranıldığı ve bazı önyargıların, kararı etkilediğini görülmüştü. Örneğin siyahi bir adam suçlanırken, ayırımcılık kendini göstererek kolayca o kişiyi cezanın sorumlusu kılabilmiştir. Ve çok fazla ayrıntıya inilmeden kişinin cezası kesilivermiştir. Bu hikâyede de Ömer'in başına gelenler, herhangi bir ayırımcılıktan değil ama acelecilikten ve özensizlikten kaynaklanmıştır.

> Eh, aranan bulunamadı diye bir cinayet davasının yükünü bir masumun sırtına sarmak, vicdanı olan adamların işi değildir. –Tutulan beygir harmanı döğer.- hesabı, küçücük bir şüphe üzerine yakalanan bir kişiyi asmak fetvasını kim veriyorsa, kafadan kararlar veren bu adamı bularak sahte fetvasını boynuna asmalı. Ve: "Bir katil aranıyordu! İşte o katil sensin!" demeli. O zaman ne der bakalım bu kanun kalkanı ardına gizlenen insan kasabı (Korcan, 2005, s.124).

Böyle bir konuda yasa koyucuya ve karar verici hukukçulara çok iş düşmektedir. Ölüm cezasının kanunda yer alıyor olması hatasını bir kenara bırakalım, diğer suçların da yargılanması, kararı oldukça hassas bir tartı ister. Yapılan hatalar, kişilerin hayatlarında derin oyuklar açabilir. Kişilerin yaşamını baştanbaşa değiştirebilir. Bu yüzden verilecek olan her karar, önce düzgün konulmuş bir yasa, ardından bunu iyi uygulayabilecek bir yargıca bağlıdır. Yasa için gerekli olan, ilk bölümde de bahsettiğimiz gibi kavram karışıklıkları olmaksızın, her maddenin insanın değerinden ve buna dayanarak oluşturulan insan haklarından beslenmesi, buna dayanmasıdır. Bu yasanın uygulamasında görevli olan hukukçular ise, etik temelli bir felsefi eğitimden geçerek her davada titiz ve hassas davranmalı ve ona göre kararlar almalıdırlar. Böyle oluşturulan bir yasayı, bu kuralları toplumda yaygınlaştırmak ve kişilerde insan hakları

bilinci oluşturmak için devlet var gücüyle çalışmalı, eğitimler vermelidir. Bir Amerikan yapımı olan "12 Kızgın Adam" filmi bu konuda güzel bir örnek sunmaktadır. Cinayetle yargılanan bir delikanlı hakkında karar vermek üzere on iki jüri adayı bir odada toplantıya başlar. Herkes bu delikanlıyı suçlu bulursa, delikanlı idam edilecektir. Bu kişilerden on biri, mahkemede dinlediği savunma üzerine hemen oylama yapmak ister ve delikanlıyı suçlu bulur. Karar oybirliğiyle alınmalıdır. Jüri üyelerinden biri ise gencin suçsuz olduğunu söyler. Herkesin gözü ondadır. Neye dayanarak böyle bir karara varıldığı sorulduğunda, insan hayatının bitirilmesine bu kadar kolay karar verilmemesi gerektiğini, delillerin bir kez daha gözden geçirilmesinin doğru olacağını anlatır. Geri kalanlar, bunun bir vakit kaybı olduğunu söyler, herkes kendince bir gerekçe bulur ve adamı ikna etmek ister. Adam, bu olayı tartışmaya kararlıdır ve her delil hakkında konuşmaya başlar. Dakikalar geçtikçe delillerin aslında kesin olmadığı, şahitlerin yanılgı içinde olduğu kanısına varır çoğu. Ve sonunda tüm jüri üyeleri, bu delillerin aydınlığa kavuşmasıyla aslında gencin suçsuz olduğu konusunda karar kılar.

Eğer, içlerinden biri bu konuda ısrarcı olmasaydı, işini iyi yapma bilincinde olmasaydı, insan hayatına önem vermeseydi herkes oybirliğiyle ilk dakikalarda genci suçlu bulacak ve onu ölüme gönderecekti. Ama o adam sayesinde suçsuz bulunur ve beraat eder. Yani, bu işlerle ilgilenen herkesin, insanın değeri bilinciyle yol alması ve her insanın aslında insanlığı temsil ettiğini unutmaması gerekir. Bu şekilde insanların adalete olan güvenleri artacak ve gönülden bir bağlılık duyacaklardır. Aksi takdirde adalet, işlevini yitirecek, insanların adalete ve devlete olan güvenleri sarsılacaktır. Korcan' ın, hikâyede yazdığı gibi:

> Adalet duygusu kökünü asırlarda yaşamış bir manevi kültür, göğüsleri gururla kabartan güzel bir şeydi. Ne yazık ki, ama kullandığı kantar insan yapısıydı. Ve ne acıdır ki bazen şaşıyordu. Kurunun yanında yaşın da yanması bundan. Kanun dilinde adli hata diyorlardı buna. Yani adaletin şaşması, şaşı bakması. İşte böyle bir göz kaymasının veya şaşı bakışın kurbanıydı belki Ayancıklı Ömer (Korcan, 2005, s. 147).

Bir önceki incelemede -*Bir İdam Mahkûmunun Son Günü* kitabı- ölüm cezasıyla beraber gelen, literatüre "Ölüm Sırası Sendromu" diye de geçen o korkunç bekleyişle ilgili kahramanımızın yaşadıklarını, yazarımız şöyle dile getiriyor:

> Gündüzleri çeşitli sesler ve şakalarla kendini biraz olsun avutuyordu. Gece oldu mu ama, korku basıyor, aşağıdan kırk kişilik koğuşta kendini yapayalnız hissediyordu. Kendisinden gayrı kimsenin yarınından bir korkusu olamazdı onun yattığı koğuşta. Onun için, durum böyle değil. Ölüm korkusu her an hatırındaydı (Korcan, 2005, s.150).

Bir başka satırda yazdıkları da yine, içinde bulunulan durumun olumsuzluğunu gösterir:

> Kim bilir kaçıncı sigarayı yaktı. İçine oluk oluk çekti tütün dumanını. Ne yapsa fayda bulamıyor, avunamıyordu. Çıldıracaktı sağır bir gecede başka değil. Nedir ki bir insanın yüreği? İrice yarılmış bir nar gibi al avcuna. Ateş gibi yakar insanın elini. Ne var ki yürek bu kadar yangına dayanamaz (Korcan, 2005, s.157).

Her şeyden önce kişinin bir insan olması, tür olarak insanın olanaklarını taşıması kişiyi öldürmemek için yeterli bir gerekçedir. Kişi ne yapmış olursa olsun, ona insanca muamele edilmelidir. Ömer, içinden haykırır:

> Efendiler bir kere olsun içten ve yürekten konuşun. Siz beni ve benim gibileri insandan saydınız mı? Hakikaten saydınız mı? … Siz hiç efendiler, benim de bir an için insan olduğumu düşündünüz mü? Ve beni insandan sayıyor musunuz? Yoksa ben sizin geçiminiz için bir yemlik miyim (Korcan, 2005, s.183)?

Bu noktada, yargıçlara çok hassas ve önemli bir iş düşmektedir. Yargıçlar, bulunduğu ülkenin yasasında ölüm cezası açık şekilde verilmemişse, yani ölüm cezası yerine verilecek başka cezalar varsa, ölüm cezasını değil de diğer cezayı vererek kendi onurlarını korumuş olurlar. Bu yüzden yargıçların eğitimi oldukça önemlidir. İnsanın değeri bilgisiyle karar veren yargıçlar, en az değer harcayacak ya da değer koruyacak şekilde karar verebilirler.

Ömer'i darağacına götürürlerken yaşananlar şu cümlelerle anlatılmıştır:

> Sordular son dileğini? Bir diyeceği yokmuş. Taktılar ilmiği boynuna, üç kere sallandı döndü Ömer. İlmik iyi otursun diye savcılık posta gardiyanı Hüseyin ayağından çekti. Sonra doktor nabzına baktı, durmuş. Şu heyeti saatlarca oyalayan adam ipte bembeyaz. Şehrin uyanmasını bekliyordu. İnsanlar uyanacaklar. Merak edip idamın yapıldığı meydana gelecekler. Hakkındaki hüküm göğsünde asılı. Kendisi sehpada. İpte sallanan Ömer'i görecekler. Yedi satırlık idam hükmü hülasasından, yedi sene devam eden dava hakkında neticeler çıkaracaklar. Kimin haklı, kimin haksız olduğunu anlayacaklar. Korkacaklar. Bu ve benzeri suçları yapmayacaklardı (Korcan, 2005, s.192).

Suçlunun öldürülmesinin, suçları azaltmayacağı ile ilgili kapsamlı bir açıklama yapılmıştı. Görüldüğü üzere ölüm cezası, hangi açıdan bakılırsa bakılırsın vahşetten başka bir şey değildir. Bu kısmı Camus'nün sözleriyle bitirelim: "Gerçek şu ki atom çağında taş devrindeki gibi öldürmekteyiz. Ve bu kaba cerrahinin düşüncesiyle bile midesi bulanmayacak bir tek insan yoktur" (Camus, 1972, s.66).

4.4. Leonid Andreyev'in "Yedi Asılmışların Hikâyesi" Kitabında Ölüm Cezası

Rus asıllı yazar Leonid Andreyev, dönemin ünlü yazarlarından Maksim Gorki'nin dikkatini çekmiş, öykülerinin dili bakımından Tolstoy'a benzetilmiş, sonradan da verdiği eserlerle edebiyat dünyasında yerini almıştır. Ölüm cezasının oldukça yaygın olarak verildiği ve uygulandığı zamanlarda bu kitabı yazan Andreyev, döneminin olaylarından etkilenerek, adeta bu cezaya başkaldırmış ve *Yedi Asılmışların Hikâyesi* kitabında ölüm cezası alan yedi kişiyi ve bu cezanın infazını konu almıştır.

Ölüm cezasının inceleneceği son eser olarak bu kitabın seçilmesinin sebebi, kitabın hem konu açısından uygunluğu hem de incelenen diğer iki eserin ait olduğu ülkelerin edebiyatından değil, başka bir ülkenin edebiyatından olmasıdır. Çünkü ölüm cezası dünyanın her yerinde "insan"a uygulandığı için aynı derecede yanlış olan bir uygulamadır. Yanlışlığı, uygulandığı coğrafyaya göre değişmeyen ve herkes için, tüm insanlar için aynı sakıncaları barındıran bir cezadır. Çünkü ölüm cezasının doğrudan çeliştiği yaşama hakkı, belli bir insan grubuna ait olan insanları değil, herkes, kapsar. Bu da temelini, insanın değerinde bulur. Tür olarak insanın, yani bütün insanların değerinde.

Kitap, farklı kişilerin, farklı suçlardan dolayı suçlanması ve sonucunda hepsinin aynı darağacında sallandırılması üzerine kuruludur. Bu, aslında bizler için birer mesajdır. Çünkü bizlere, ölüm cezasının genç, yaşlı, kadın, erkek ayırmadan, hangi suç için verilirse verilsin bir yok oluş aracı olduğunu gösterir. Öyle bir yok oluştur ki gayet nizami ve kontrollü yapılır. Arkasında, "adalet" mekanizmasının işlerlik kazandığı hukuk kuralları vardır. Kişiler bu sürede ne hissederse hissetsin, onların duygularından bağımsız olarak bu ceza, vahşetin ta kendisidir.

4.4.1. Kitabın Özeti

Kitap, hırsızlık yapan, tecavüz girişiminde bulunan ve cinayet işleyen bir işçi, birden fazla soygunculuk yapan ve cinayet işleyen bir adam ve bakana suikast düzenlemeye kalkan beş kişiden oluşan bir grubun aldıkları ölüm cezasının uygulanması ve o zamana kadar geçirdikleri süreyi anlatan bir eserdir. Bu kişilerin hikâyesi, kitabın sonunda idam edilecekleri yere doğru giderken birleşir. Suikastçı grup ve soygunculuk yapan adamın hikâyesinden kısaca bahsedilecek, asıl üzerinde durulacak olan suçlu ise, ilk söylenen işçi olacaktır. Kitapta diğer kişilerle ilgili de yeterli ayrıntı mevcut olmasına rağmen değerlendirmek için İvan Yanson'un hikâyesi seçilmiştir. Çünkü Yanson'un suç işlemek için herhangi bir mazereti veya bahanesi yoktur. O büyük bir soğukkanlılıkla cinayetleri işlemiştir. Diğer idam edilenlerin kendilerince bir gerekçeleri vardır. Ölüm cezası, böylesine soğukkanlı bir tutumla ve kayıtsızca cinayet kişiye bile verilmemesi gereken bir cezadır. Çünkü insan hakları, sadece muamele görme değil, aynı zamanda muamele etme ilkeleridir.

Beş kişiden oluşan grup, bakana suikast düzenlemek ister ama istihbaratın bundan haberi olur. Polis, üzerinde silahlarla suikastçıları yakalamıştır. Bu beş kişi yargılanmak üzere mahkemeye çıkarılır. Bu kişilerin isimleri Sergey Golovin, Musya lakaplı bir kadın, Verner, Vasili Kaşirin ve Tanya Kovalçuk'tur. Hepsi sessiz ve ağırbaşlılıkla haklarında verilen ölüm cezası kararını dinler. İçlerinden bazıları endişeli olsa da bunu mahkeme salonundakilere belli etmemeye çalışır.

Aynı mahkemede lakabı Çingene ve Tatar olan Mihail Golubets'e de işlediği cinayetler ve silahlı bir soygundan dolayı idam cezası verilir. Bu yargılamadan iki hafta önce ise köylü İvan Yanson' un davası görülmüştür. Yanson, hali vakti yerinde bir çiftçinin yanında çalışan bir çiftlik işçisidir. Bir gece, komşu köydeki bir çiftliğe hırsız girdiğini ve çiftliğin sahiplerinin öldürüldüğünü öğrenirler. Bunun üzerine Yanson'un yanında çalıştığı çiftçi endişelenir ve silahıyla dolaşmaya, uyumaya başlar. Yanson'a da böyle bir silah vermeyi teklif eder ama Yanson o eski silahtansa kendi Fin hançerine güvendiğini söyler.

Bir gün, çiftlikte çalışan diğer işçi çiftlikten ayrılınca Yanson bir tecavüz girişimi, soygun ve cinayete kalkışır. Aşçıyı mutfağa kilitleyip hançeriyle patronunu

öldürür ve patronun karısına tecavüz etmeye kalkar ama başaramaz. Aşçı, kilitli kaldığı yerden kurtulunca Yanson kaçar ve birkaç saat sonra yakalanır.

Yanson, mahkemede tamamıyla kayıtsız durur, sağa sola bakınır. Önemsiz bir iş için buradaymış gibidir ve oldukça sakindir. Her zamanki umursamaz ve sessiz tavrını burada da sürdürür. Hakkında asılarak öldürülme cezası kararı verilir. Bunu duyunca Yanson birden heyecanlanır, sanki boğuluyormuş gibi kıpkırmızı olur. Yanson şaşkına döner ve bozuk Rusçasıyla "Lazım değil beni asmak!" (Andreyev, 2006, s.34) diyerek karara itiraz eder. Yanson'u mahkeme salonundan çıkarmakta olan askerlerden biri kuralları bir yana bırakıp ona "Şu eşkıyaya bak, eşkıyaya! Ulan, cana kıymak kolay mıymış? Şimdi de sen azıcık sallan darağacında da görelim." (Andreyev, 2006, s.35) diye cevap verir.

Onu mahkemeden önce de bir aydır kaldığı hücreye geri götürürler. Yanson, buraya çoktan alışmıştır. Evine dönmüş gibi hisseder. Asılarak öldürülmeyi gözünde canlandıramaz. Gardiyan, onu asacaklarını söyler. Yanson da zamanını sorar. Gardiyan beklemesi gerektiğini, henüz idamlık yeterince kişinin birikmediğini ve tek kişi için zahmete girmeyeceklerini söyler. Yanson ısrarla zamanını sorar ve gardiyanın söylediklerine pek inanmaz, içinden bunun, infazın erteleneceğine dair bir bahane olduğunu ve hükmün kaldırılabileceğini geçirir. Bunun üzerine rahatlar ve ölüm düşüncesi onun için bir hayale, imkânsız bir duruma dönüşür. Yanson, tüm akşamı sakin, neşeli geçirir. "Lazım değil, beni asmayın. İstemez ben." diye tekrarlayıp durur.

Her sabah gardiyana ne zaman asılacağını sorar, gardiyan da her sabah ona öfkeyle daha belli olmadığı cevabını verir. Yanson, günler böyle geçip giderken artık idam edilmeyeceğine kesin ikna olmuştur. İlk başta bahsettiğimiz teröristlerin yakalandığı haberi gelince gardiyan nihayet Yanson'a: "Uzak değil günün. Bu hafta içinde galiba." (Andreyev, 2006, s.38) der. Bunun üzerine Yanson'un rengi uçar, o gün akşama doğru zayıflamıştır bile. Bir süredir gergin olan alnı, küçük kırışıklıklarla dolmuştur. Sabaha kadar gözünü kırpamaz. İmkânsızlık kavramı ilk defa içini korkuyla doldurur. Gündüzleri bir şekilde oyalanır ama geceleri geçmek bilmez. Artık ölümü açıkça görür, hisseder ve ölüm hücresinde olduğunu anlar. Yanson kendini korumak için hücrenin içinde çılgınca koşmaya başlar ama hücre çok küçüktür. Koşarken duvara

çarpar, yere düşer, korku içinde çığlıklar atar. Yerden kaldırıldığında, başına soğuk su dökerler. Gözünü açmaya cesaret edemez. Gözünü açınca yeniden çığlık atmaya başlar.

Sonra geçen zamanda hiçbir şey yiyemez ve uyuyamaz. Korkuyla oturur ve ne yaptığını bilemez. Bu gardiyanlara çok olağan gelir ve onunla ilgilenmemeye başlarlar. Onun bu durumunu, mezbahaya götürülmeden önce alnına sersemletici bir darbe yiyen hayvanlara benzetirler. Bir gardiyan İvan'a seslenir. İvan, "Lazım değil, beni asmayınız." diye cevap verir. Bunun üzerine gardiyan "Adam öldürmeseydin seni kimse asmayacaktı. Şu işe bak, cana kıymasına kıy, asılmaya gelince lazım değil diyorsun." (Andreyev, 2006, s.42) diye cevap verir.

Perşembe gece yarısı olur, birtakım insanlar onun hücresine gelir ve zamanın geldiğini söyler. Yanson kendinden geçmiş gibi, ağır aksak hareket eder. Onu yürütmeye başlarlar. Yanson'la beraber idama mahkûm edilen altı kişi de idam için yola çıkmıştır. Terörist gruptan biriyle -Verner'le- aynı araca bindirilen Yanson, onunla tanışırken hâlâ asılmaması gerektiğini söylemektedir. Verner onun çok korktuğunu görünce onun elini tutar. İnecekleri yere geldiklerinde, Yanson kapının tokmağına yapışıp inmez. Sonra kapıya, tekerleğe tutunur. Ama askerlerin en ufak müdahalesinde hemen çözülür. Verner bir an önce bu sürecin bitmesini isterken Yanson susar ve titrer. Grup grup geldikleri bu yerden hep beraber aynı vagona binerek ilerlemeleri gerekir. Hepsi kendiliğinden biner ama Yanson kollarından kavranarak bindirilir. Giderken Yanson ağlayarak hâlâ asılmak istemediğini söylemektedir. Yanındaki diğer idam mahkûmları onu teselli etmeye çalışırlar.

Tren durur. İdamın gerçekleşeceği yere gitmek için ormanın içinden ikişerli gruplar halinde yürürler. Yanson yine pervasızca ama güçsüzce direnir. Ormanın içinden darağacına doğru yürürken aralarında konuşurlar. Yanson ise bayılmıştır, yerde yatar. Yanson'u ayıltırlar ve darağacına ikişer kişi gideceklerini söylerler. Verner Yanson'u bırakmak istemez, onu jandarmalar ayakta tutmaktadır. Yanson ve Verner, darağacına doğru giderlerken Yanson yürüyemez, askerler onu taşımaya çalışır ama güçsüz kollarıyla zayıfça direnmeye çalışır. Ama sonu bellidir ve geri dönüş yoktur. Yanson, Verner ve diğerleri asılarak öldürülür.

4.4.2. Kitapta Yer Alan Ölüm Cezasının İnsan Hakları Açısından Değerlendirilmesi

Kitabın kahramanlarından, idam mahkûmu İvan Yanson, hiç de masum bir adam değildir. Soygun, tecavüz girişimi ve adam öldürme suçlarından yargılanmıştır. Birçoklarınca bu suçlar en ağır şekilde cezalandırılmalıdır. Bu ağır ceza ise, yaptığının karşılılığını vermek yani onu da öldürmek olmalıdır. Günümüzde bu fikri savunanların sayısı az değildir. Kişi öldürdüyse öldürülmelidir anlayışını doğru bulan birçok kişi vardır. Böyle düşünmelerinin sebebi, adaletin bu şekilde yerini bulacağına dair olan inançlarıdır. Hâlbuki bu büyük bir yanılgıdır. İşlenen suç karşısında, bu suç ne olursa olsun, en ağır suçlarda bile kişiye adalet adı altında ölüm cezası vermek, sanıldığı gibi adalet değil, intikam örneğidir.. Yanson'u götüren askerin ona verdiği cevap, üzerinde düşünülmesi gereken bir cevaptır. Asker ona, öldürülmesinin sebebini kendisinin de başkasını öldürmesi olduğunu söyler. Ölüm cezasını savunan birçok kişi buna inanır.. Oysaki insan haklarına dayalı bir hukuk sistemi, kısasa kısas anlayışıyla işlemez. Ölümün karşısında öldürmez. Kanı kanla temizlemenin adaletle uzaktan yakından alakası yoktur. Bunu ancak, insan haklarına değil de kültürel normlara dayalı bir hukuk sisteminde veya toplum düzeninde görebiliriz. Yasalarını ve toplum düzenini, insan hakları ekseninde toplamayan, başka normları öncelikli tutan kişiler ve/veya kişilerin oluşturduğu devlet, birçok insan hakkı ihlaline sebep olur.

Yanson'un işlediği bu suçlar –daha ağır suçlar sergilemiş olsa bile- karşılık olarak kişinin yok edilmesini gerektirmez. İyi işleyen adalet mekanizması, bu suçu elbette cezalandıracaktır. Hatta cezalandırmazsa orada adaletin olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. "Yunanlılara göre cezalandırılmayan suç, toplumu kokuşturur. Ancak, suçsuzluğun cezalandırılması veya suçun gereğinden ağır bir cezaya çarptırılması da toplumu daha az lekelemez" (Camus, Koestler, 1972, s.50). Yanson'a ölüm cezası verilmesi ise yanlış bir uygulamadır. Kişinin içine düştüğü bu kötü duruma hiçbir kanun, hiçbir devlet düşmemelidir. Devletin, intikamcı bir yapıya sahip olmaması gerektiğinden kişilerin eylemlerinin sonucu ölüm olmamalıdır. Kişinin işlediği suçtan dolayı ölüme mahkûm edilmesi, doğru bir değerlendirme sonucu varılmış bir karar değildir. Devletin böyle bir yaptırım uygulaması olağan ve doğru değildir. Tam tersine hatalar yapan insana, aynı hatayla karşılık vermek adalet kavramıyla açıklanamaz.

Yanson, bazı korkunç suçlar işlemiş, bundan dolayı pek üzüntü yaşamasa da öldürüleceğini öğrendiği andan itibaren, adeta hayatî fonksiyonlarını kaybetmiş ve bambaşka bir insana dönüşmüştür. Ölüm anı yaklaştıkça Yanson'un düşünceleri bulanıklaşmış ve bu sürede yaşadıkları onun için işkenceye dönüşmüştür. Darağacına giderken acınası bir hale düşmüş ve ayakta bile duramamıştır. Yanson'un bu yaşadıkları, hiçbir insanın yaşamaması gereken şeylerdir. Yanson, başkalarına bunu yaşattı diye kendinin de yaşaması gerekmez. Kısasa kısas anlayışı, insan haklarının özüne uymayan bir anlayıştır. Kişi ne yapmış olursa olsun insanca muameleyi hak eder. İnsanca muamele, herkesin görmesi gereken, insana ve insanlığa yakışır bütün uygulamaları içine alır. İnsanlar, "…insanın bir tür yapısal olanaklarının gerçekleştirilmesini olanaklı kılan bir şekilde muamele görmeli" (Kuçuradi, 2016, s.71).

İnsanlar kendi yaptıklarından sorumlu oldukları için, hesap vereceği şey de yine kendi yaptıkları olmalıdır. İnsan onuru, bizim onurumuz, gördüğümüz değil yaptığımız muameleyle korunur veya zedelenir. Kişinin yaptığı bu yanlışa yanlışla cevap verince o kişi de aynı eylemden sorumlu tutulur. Bu yasayı koyan kişiler, bu cezayı uygulamama ihtimali varken uygulayan yargıçlar, bu cezanın içinde bir şekilde yer alan kişiler, bu cezanın getirdiklerinden sorumludurlar. Çünkü başka türlü eyleme şansları vardır. Oysa o kişiler, bu şekilde yani ölüm cezasını vererek/uygulayarak aslında kendi insan onurlarına zarar verirler.

Devletin, insanlar gibi ani tepkilerinin ve kararlarının olması beklenemez. Devlet, bireyi korumak için varsa, yani birey devlet için değil de devlet birey için varsa o zaman devletin "öldürme" gibi bir seçeneği olamaz. Beccaria, cezanın tek gayesinin toplumu korumak olduğunu, bu korumanın da, insanları ölçüsüz korkular içine atarak olmayacağını, cezanın gaddarlaştığı ölçüde insanların da düşüncelerinin katılaşacağını söylemiştir (Camus, Koestler, 1972, s.103).

Günümüz Türkiye'sinde, ölüm cezasını savunan belli bir kesimin türemesinin sebeplerinden biri de işlenen ağır suçlar için gereken cezanın verilememesidir. Yukarıda da söylediğimiz gibi, hiçbir suç yaptırımsız kalmamalıdır. Önemli olan insana, insanın değerine yakışır bir ceza vermektir. İşlenen bazı ağır suçların karşılığında ölüm cezası vermek bir çözüm olmayacağı gibi, kişinin önemsiz bir suç işlemiş gibi muamele görmesi de kabul edilir değildir. Bu ceza hem insana yakışır olmalıdır hem de yapılan

kötü eylem karşılıksız bırakılmamalıdır. Bu yüzden, hukuk kuralları çok iyi oluşturulmalı ve insanların hukuk sistemine güvenmeleri için işlenen suçun açıkça ortaya konup gereken cezanın kesin bir şekilde verilmesi gerekir. Kararı duyan diğer yurttaşların, adalete olan güvenlerinin sağlanması için, ceza hukukunun çok iyi düzenlenmesi gerekir.

İyi işleyen bir hukuk sisteminde, işlenen her suçun cezası çoktan yasada yazılı olmalıdır. Daha önce karşılaşılmamış bir suç ise orada hâkimin kararı çok önemlidir. Bu yüzden yargıçlar çok iyi eğitilmeli, doğru değerlendirmeyi öğrenmelidir. Tüm yargıçlar, her tek durumda ve olayda nasıl karar vereceklerini iyi bilmelidirler. Doğru değerlendirme bilgisini edinmemiş, bunun eğitimini almamış yargıçlar bilgi eksikliğinden dolayı, değer harcayacaklardır. Kuçuradi'nin anlattığı değer biçme veya değer atfetme ile doğru değerlendirmeyi birbirine karıştırmak, birçok yanlışa sebep olacaktır. Bu yüzden, hangi meslekten olursa olsun, insanla ilişkisi olan tüm mesleklerde içinde doğru değerlendirmenin önemli bir yer kapladığı etik eğitimi çok önemlidir.

Toplumun genelinin bağlı olduğu dinsel, kültürel, ahlaksal normlara göre değil, insan haklarına göre oluşturulan hukuk, ya değer koruyacak ya da en az değer harcayacaktır. Tam tersi durumda verilen kararlarda ise, dinsel, kültürel, ahlaksal normlarla insan hakları normları çatıştığında rahatlıkla diğer normlar seçilecek, bu yüzden bir sürü ciddi insan hakkı ihlali gerçekleşecektir. Ölüm cezası verilen çoğu ülkenin durumu budur. Dinsel, kültürel, ahlaksal normlara dayanarak verilen kararlar, değer harcamalara neden olacaktır. 2010 yılı yapımı *Soraya'yı Taşlamak* isimli filmde, zina ettiği gerekçesiyle Soraya adlı bir kadının nasıl cezalandırıldığı anlatılır. Kocasının iftirası ve diğer insanları ikna etmesi sonucu suçlu bulunan Soraya, köy meydanında beline kadar açılan çukura konmuş, diğer insanlar tarafından taşlanarak öldürülme cezasına çarptırılmıştır (http://www.beyazperde.com/filmler/film-145549/ erişim tarihi 28.07.2019).

İnsan hakları, hukukun ve toplumun yönünü belirleyen ilkeler olmalı ve ölçüt olarak her zaman insan hakları kullanılmalıdır. Kuçuradi, karıştırılan ve önemli bir yere sahip olan bazı fikirlerin felsefeyle kavramlaştırılarak kültürel anlayışların ve bunların zemininde oluşturulan normların insan haklarının önüne geçirilmemesine yardımcı

olabileceğini söyler. Böylece geleneksel alışkanlıklar uğruna insan haklarının ihlal edilmesinin önlenebileceğini aktarır (Kuçuradi, 2016, ss.75-76).

Kültür, oldukça farklı anlaşılan bir kavramdır. Kimisi kültürü, kişilerin kendilerini geliştirmeleri(tekil anlamda kültür) olarak anlarken, kimi de bazı toplulukların kendi kültürlerini korumak ve yaşatma hakkı(çoğul anlamda kültür) olarak anlamaktadır (Kuçuradi, 2017, s.46). Bu ayrımı netleştirmek gerekir. Kişilerin kendi olanaklarını gerçekleştirip geliştirmesini sağlayan tüm etkinlikler tekil anlamda kültürü oluşturmaktadır (Kuçuradi, 2017, s.47). Çoğul anlamda kültürün ise "bir grupta o anda yaygın olan insan anlayışı ve değerlilik anlayışı olduğunu görürüz" (Kuçuradi, 2017, s.49). Biraz daha açmak gerekirse Kuçuradi'ye göre, bir insan grubunun yaşayışını ve bu yaşayışın görünümlerini belirleyerek bir süre o grupta geçerli olan insanı görme tarzı ve değerlilik anlayışı çoğul anlamda kültürü oluşturur (Kuçuradi, 2017, s.49). İki anlamda anlaşılan bu kültür kavramı, her zaman olumlu sonuçlar doğuran bir kavram değildir. Ve kültür iyidir diye kesin bir yargıya varmak yanıştır

Kuçuradi'nin tekil anlamda kültür dediği, kişinin kendi olanaklarını gerçekleştirip geliştirmesini sağlayan, ruhun işlenmesi anlamındaki *cultura animi* (Kuçuradi, 2017, s. 47), insanın değerinden yola çıkarak oluşturulan ve her insanın belli potansiyelleri olduğunu varsayan kültür, insan için iyi olan ve insan haklarıyla da bağdaşan, insanın insanca yaşamasına katkısı olan önemli bir kavramdır. Çoğul anlamda kültür ise, bazı sakıncalar barındıran bir kavramdır. Çünkü içine insan haklarıyla çelişen, insan hakları ihlallerine sebep olabilen bazı alışkanlıkları barındırabilir. Örneğin, bir süre önce Gümüşhane'de gelenek adı altında adına "civciv çıkarma" dedikleri, çocukların giysilerinin çıkarılarak oynandığı ve asıl oyuncuların yetişkinlerin olduğu bir geleneğin görüntüleri tüm ülkede yayılmıştır. Görüntülerin ardından şikâyetçi olan bazı ailelerin talepleri üzerine soruşturma başlatılmış ve bazı kişiler bunun bir cinsel istismar olduğunu söyleyenlere karşı çıkmıştır. "Ortada bir olay yok. Köyümüzde olan bir düğün âdetidir." diyerek savunma yapmıştır (https://www.takvim.com.tr/yasam/2019/08/23/gelenek-degil-cinsel-istismar-gumushanedeki-skandal-civciv-cikarma-goruntuleri-ortaya-cikti-cocuklari-soyup, erişim tarihi 28.08.2019). Görüldüğü üzere, gelenek adı altında süren bazı alışkanlıklar, oldukça ciddi ihlallere sebep olabilmektedir. Bu yüzden, gelenekler, alışkanlıkları ne

pahasına olursa olsun sürdürmeye çalışmak yerine, bunlara insan hakları perspektifinden bakıp devam ettirmek veya son vermek gerekir.

İnsanın temel haklarını destekleyici veya herhangi bir ihlale sebep olmayan bazı gelenekler, alışkanlıklar da vardır. Bunların uygulanmasında ve devam ettirilmesinde herhangi bir sakınca görülmez. Ama kültürel hak adı altında, insan hakkı ihlaline sebep olabilecek birtakım taleplere dikkat edilmelidir. Örneğin "ırkçılık ve köktendinciliği destekleyen, bununla da insan olmayı ikinci plana iten kültürel hak taleplerinin dikkatli değerlendirilmesi gerekmektedir" (Tepe, 1999, s.99). Böylelikle, insan haklarıyla çelişmeyen kültürel alışkanlıkların devam etmesinde herhangi bir sakınca olmadığı, kültürün, korunması ve ne olursa olsun devam ettirilmesi gereken bir alışkanlık gibi anlaşılmaması gerektiği görülmektedir. Toplumdaki bütün alışkanlıklar, yazılı veya yazısız kuralların uygulanabilirliği konusunda ölçüt insan hakları olmalıdır.

4.5. İnsan Hakkı Bilincinin Oluşturulmasında ve İhlallerin Önlenmesinde Eğitimin Rolü

Edebiyatın, insanlar üzerindeki etkisinden ve işlerliğinden önceki bölümlerde söz edilmişti. İncelenen eserlerle de yaşama hakkının ihlali olan ölüm cezasının sakıncaları daha açık şekilde ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu ve benzeri eserlerin, insan hakları eğitiminde, insan hakları ihlallerinin daha açık gösterilmesinde kullanıldığında oldukça faydalı olacağı görülmüştür. Edebi eserlerin eğitimin her alanında, insan hakları bilinci oluşturmak için verilecek eğitimin de her aşamasında kullanılması, oldukça işe yarayacaktır.

Verilecek olan insan hakları eğitimi, sadece okullarda belli derslerin içerisinde veya belli alanlarda olan kişilere aktarılırsa istenen sonuç elde edilemeyecektir. Başta yasa koyucular olmak üzere bütün meslek dallarına, bütün eğitim kademelerine insan hakları eğitimi verilmelidir. Birçok ülke, bu konuda gereken özeni göstermelidir. Çünkü insan hakları ihlalleri belli ülke veya bölgelerle sınırlı kalmaksızın dünyanın her yerinde görülmektedir. Ölüm cezası gibi açık bir insan hakkı ihlali olan bu uygulamanın bile günümüzde veriliyor olması, bu konuda daha birçok çalışma yapılma gerekliliğini beraberinde getirmektedir.

Ölüm cezasının kaldırılması için birçok çalışma yapılmıştır. Birçok belgede yaşama hakkının öneminden bahsedilmiş, ölüm cezası yaşama hakkını engelleyen en

önemli sorun olarak görülmüştür. Bunun önemini dile getiren birçok belgeye birçok devlet imza atmıştır. Bazı devletler ise, tüm bu bilgileri edinmesine rağmen yasasından ölüm cezasını kaldırmamıştır. İmza atmayan devletlerde hâlâ ölüm cezası uygulanırken acaba imza atan devletlerde yaşama hakkına gerçekten gereken önem verilmekte midir? Bu belgeleri hazırlayan devletlerde fiili olarak ölüm cezası verilip uygulanmasa bile acaba yaşama hakkının gerektirdikleri tam olarak yerine getirilmekte midir? Ölüm cezası, yaşama hakkıyla direkt olarak bağlantılı olmakla birlikte, yaşama hakkının kapsamını tek başına oluşturmaya yetmemektedir. Kişilerin "gerçekten" yaşaması için sadece ölmemeleri, nefes alıyor olmaları yeterli değildir. Devletlerin tek yükümlülüğü öldürmemek değildir. Kişilerin yaşama hakkının korunması için gerekli başka şeyler de vardır. Örneğin, kişi hasta olduğunda, tedaviye ulaşması imkânsızsa, kişilerin aldıkları nefes çeşitli zehirleri barındırıyorsa, yenilen yiyeceklerin içi hormon dolu ve vücudu yavaşça öldüren bir yapıya sahipse insanların yaşama hakkının korunabilmesi için gereken koşullar sağlanmıyor demektir.

Maalesef, gazeteleri okumak veya televizyondan bir kanal açıp seyretmek, yaşama hakkını korumak için yeterince bilinçli olunmadığını göstermeye yeterlidir. Hazırlanan ve uygulanan belgelerin ya da yapılan çalışmaların, yaşama hakkını tam anlamıyla korumadığı ortadadır. Peki, buna sebep olan acaba nedir? Bildirgeler, sözleşmeler, protokoller yayınlamak, bazı ilke ve normları hukukumuzda işletmekten başka neler yapılmalıdır?

Cevap aslında ortadadır. Gereken şey ise tek kelime ile "eğitim"dir. Bir ülkede, fiili olarak ölüm cezası vermemekle yetinilip insan hakları normları birer etik ilke olarak da görülmez ve toplumda bu anlayışın yaygınlaşması için çalışmalar yapılmazsa, insan hakları, sadece yasalarda var olan birer norm olarak kalır. Eğer yasalarda uygulanmaya çalışılan insan haklarının ne olduğu, neden gerekli olduğu, neye dayandığı ile ilgili, küçük yaştan itibaren bireyler eğitilmezse, bu normlar günlük hayattaki ilişkileri düzenleyecek ilkeler haline gelemezler.

Küçük yaştan itibaren verilmesi gereken insan hakları eğitimi, okulların her kademesinde yer almalıdır. Ana sınıflarından ilköğretime, ortaöğretimden lisans, yüksek lisans eğitimine ve yaygın eğitime varıncaya dek, insan hakları eğitiminin o yaş grubuna uygun şekilde düzenlenerek verilmesi gerekir. Çünkü insan, diğer canlıların aksine

eğitilebilen, sahip olduğu olanakları gerçekleştirip geliştirmeye müsait bir yapıya sahiptir. “”Eğilip- bükülebilen” bir varlık olarak insan, dünyaya geldiği zaman, sadece şu veya bu yönde geliştirilebilecek “olanaklara”, ham yetenekler ve çekirdeklere sahiptir” (Mengüşoğlu, 2017, s.273). Mengüşoğlu’ya göre, bu özellikler ancak eğitimle gelişebilir. Bunun için verilmesi gereken eğitim de mümkün olduğunca erken yaşlarda başlamalıdır. Çünkü küçük yaştan itibaren verilen eğitimin ne kadar etkili olduğu, tüm eğitimciler tarafından bilinen bir gerçektir. Eğer, küçük yaştan itibaren çocukların bazı şeylerin farkına varmaları sağlanarak, yaşları ilerledikçe de bilgisel temele oturtularak bir eğitim verilirse, geleceğin yetişkinleri olan bu çocuklar, kamu işlerinde veya başka işlerde çalıştıklarında insan hakkı ihlallerine sebep olmayacak, ihlal gördüğü yerde anlayacak ve gerekeni yapacak bilince erişmiş olacaktır. Bu da tepeden inen, topluma hitap etmeyen insan hakları normlarıyla değil, herkesin bilinçle korumaya çalıştığı insan hakları normlarıyla olur. Bu bilinç ise ancak felsefi temelli bir eğitimle gerçekleşir.

“Viyana Kongresi tutanaklarında insan hakları eğitiminin amacı, bir “bilinç uyandırmak”, yani “dünyanın her yerinde yaşanan insan hakları ihlallerine son vermek için eylemde bulunma gerekliliği bilincini artırmak" şekilde dile getiriliyor” (Kuçuradi, 2016, s.259). Burada dile getirilen amaç, şüphesiz doğru bir amaçtır. Ama devletlerin de genelde takındığı tavra çok yakındır. Şöyle ki: İnsan hakkı ihlallerini gerçekleştikten sonra müdahale etmek yerine, insan hakkı ihlali hiç olmayacak şekilde davranmaya çalışmak, tüm eylemlerin daha öncesinde istemelerin, ihlal hiç gerçekleşmeyecek şekilde ayarlaması en çok gereken şeydir. “Böyle istemeyi kazanabilmek, belirli bir bilinci gerektiriyor: insan olma bilincini ya da “insan onuru” denen şeyi paylaşma bilincini” (Kuçuradi,2016, s.260).

> İnsanların, diğer rollerinden ve kimliklerinden sıyrılarak insan olduklarının farkına varıp bunu temel alarak insan haklarını korumayı gerçekten istemeleri gerekir. Temele oturtulması gereken düşünce, her şeyden önce karşımızdaki kişi “insan” olduğu düşüncesidir. Hangi kimliği taşırsa taşısın, bir insan hakkı ihlali yapan biri bile olsa, yapmamız gereken onun “insan” oluşunu görüp ona göre davranmaktır (Kuçuradi, 2016, 247).

İnsan haklarını korumada ve insan hakları bilgisi edinmede en önemli şey, kişinin bunu istemesidir. Kimseye zorla bu bilgiler verilemez. Ya da kimse başkasının zoruyla insan haklarını korumaz. Bu yüzden kişinin bunu istemesi, talep etmesi gereken

ilk şeydir fakat her şey değildir. Kuçuradi'ye göre insan haklarının korunması ve ihlallerin en aza inebilmesi için, isteme tek başına yeterli değildir. Bu istemeyi bilgisel bir temele oturtmak ve en önemlisi, doğru değerlendirmeyi öğrenmek çok önemlidir. Doğru değerlendirme, bizlerin de aldığı İnsan Hakları Yüksek Lisans eğitiminin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Karşılaşılan olay, durum, kişi, eser vb.nin doğru değerlendirebilmesi, insan hakkı ihlali açısından hayati bir önem taşımaktadır. Çünkü insanlar, bir durum, olay ya da kişiyi değerlendirirken Kuçuradi'nin değer biçme dediği değer yargılarıyla, ideolojilerle, kalıplarla değerlendirmeyi; değer atfetme dediği değerlendirenin değerlendirilen arasındaki özel ilgiyle değerlendirmeyi anlayabilmekteler (Kuçuradi, 2016, s.261). Bu değerlendirme çeşitleri, karşılaşılan olay, durum, kişilerin yanlış değerlendirilmesine, dolayısıyla hatalara, ihlallere sebep olabilir. Doğru değerlendirme ise, değerlendirilenin değerini ortaya koymak demektir. Az önce bahsettiğimiz değer biçme ve değer atfetme ile doğru değerlendirme karıştırılmamalıdır. Bir bilme etkinliği olarak değerlendirme durum değerlendirmesi üç aşamada gerçekleşir: a) durumu saptamak, b) bir durumu tarihselliğinde ortaya koymak, c) o durumun, o şartlarda nelerin harcanmasına, nelerin korunmasına yol açtığını belirlemekle olur (Kuçuradi, 2015, s.92-95). Eylemin doğru değerlendirilmesi ise yine üç aşamada gerçekleşir: a. Eylemi anlamak, b. Bu eylemin yapıldığı koşullar içinde başka eylem olanakları bakımından özelliğini görmek, c. O eylemin insanın değeriyle olan ilgisini kurmak (Kuçuradi, 2015, s.17-18).

Kişilerin, doğru değerlendirme yapabilme becerisi çok önemlidir. Çünkü ancak o zaman, her koşulda, karşılaştığımız her durumda doğrunun ne olduğunu, nasıl bir tavır takınmamız, nasıl bir eylemde bulunmamız gerektiğini bulabiliriz. Bu da ancak felsefi temelli etik bir eğitimle olabilir (Kuçuradi, 2016, s.261). Kuçuradi'ye göre, ırkçılığı ve ayırımcılığı engellemek ve onu besleyen bütün fikirlerle savaşmak için, daha fazla ırkçı kişi yetişmemesi için, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesini üretmiş anlayışa dayalı bir insan hakları eğitimine yani Kuçuradi'nin insan haklarının etik eğitimi dediği eğitime ihtiyaç vardır (Kuçuradi, 2016, 274).

İstemenin tek başına yeterli olmadığını söylemiştik. Bu istemenin insan hakları bilgisi ile temellendirilmesi gerekir. Bu temellendirme ise en iyi okulların ve üniversitelerin müfredatlarında zorunlu insan hakları ya da etik eğitimi verilerek yapılır. Devletler, insan hakları bilinci kazanmış bir toplum oluşturmak için, en iyi yolun

eğitimden geçtiğini, öğretim programlarının her kademesinde insan hakları bilincini oluşturacak derslere yer verilip içeriklerinin çok iyi düzenlenmesi gerektiği unutmamalıdır. Okulda verilecek eğitimde insan hakları dersinin olması oldukça önemlidir. Bu dersin yanında, diğer derslerle bağlantılı, disiplinler arası verilecek insan hakları eğitimi de oldukça önem taşımaktadır (Çotuksöken, 2012, s.61). İnsan hakları eğitiminin erken yaşlarda başlaması çok önemlidir. Bunun için verilecek eğitimin planlı, düzenli, kesintisiz olması gerekir. "İnsan hakları eğitimi örgün ve yaygın öğretimde yer almalıdır" (Çotuksöken, 2012, s.54). Peki, bunun için nasıl bir örgütlenme gerekir? Bunun için devletin ve diğer kuruluşların "felsefi temellere dayalı eğitimin verilmesini sağlayacak biçimde örgütlenmesi gerekir" (Çotuksöken, 2012, s.56). Bu eğitimde her kademe, her sınıf düzeyi ayrı ayrı planlanmalıdır. Örneğin, okul öncesi dönemindeki çocuklara insan hakları eğitimi vermek demek, "hoşgörülü olmayı, oyun oynamayı, kendisinden başka istemelere saygılı olmayı öğretmek… demektir" (Kelcker, *Bir İnsan Hakları Eğitimi İçin,* 2009, s.214). "İlkokul düzeyinde, öğrencinin insan olarak kimliğinin bilincinin uyandırılması amacı yeterli görünüyor" (Kuçuradi, *Eğiticilerin Eğitimi,* çev. Bülent Peker, "50 Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye'de ve Dünyada İnsan Hakları", 1999, s.387). İlköğretim çağındaki çocuklara -her sınıf kademesinde farklılaşmak üzere- oyun temelli, sınıf içi etkinliklere ağırlık vererek, onların pasif birer dinleyici değil de aktif birer dinleyici ya da katılımcı olmaları sağlanarak yavaş yavaş bilgiler verilmelidir. Onları bazı kavramlar hakkında düşündürmek, o kavramlar hakkında sorular sormalarını sağlamak ve bu soruları onların anlayacağı şekilde bilgisel temele oturtmak en etkili yöntemlerden biri olacaktır.

Ortaöğretim düzeyinde ise insan kimliğinin bilincini uyandırmalı, insan hakları eğitimi bilgiye dayandırılmalıdır. Eğitim görenlere insan onurunun ve insan haklarının bilgisini ve önemini, eğitim görenlerde doğru değerlendirme becerisi kazandırabilmeyi amaçlamalıdır (Kuçuradi, *Eğiticilerin Eğitimi,* çev. Bülent Peker, "50 Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye'de ve Dünyada İnsan Hakları", 1999, s.387). İnsan hakları eğitimi, farklı derslerle, disiplinler arası verilerek öğrencilerde farkındalık kazandırmaya çalışmakla olur. Günümüzdeki belgeleri kullanarak, bunların yorumlanması ve tartışmasıyla, gençlere dünyanın birçok yerinde "temel haklara az ya da çok toplu biçimde çiğnenmesinin ekonomik, siyasal ve toplumsal nedenlerini kavratma amacını gütmelidir" (Kelcker, *Bir İnsan Hakları Eğitimi İçin,* 2009, s.213).

Ortaöğretim düzeyindeki öğrencilerin soyut düşünme becerisi geliştiği için, bu öğrencilere insan haklarının bilgisel temellerini, insan hakları kavramlarını düşündürerek ve onların bu konudaki fikirlerini söylemeleri sağlanarak ve onlarla bu konuları tartışarak bu farkındalık edindirilebilir. Sırf bilgileri verip geçmekle öğrencilere insan hakları bilinci kazandırılmaz. İnsan haklarının neden önemli olduğu, neden onlara ihtiyacımız olduğu bazen sezdirerek, bazen direkt olarak verilmelidir. Yukarıda söylendiği gibi edebi eserleri, filmleri kullanmak bu çağdaki gençler üzerinde etkili olacaktır.

Üniversite eğitiminde ise, metinler, makaleler, bildirgeler, sözleşmeler, protokoller, konferanslardan yararlanılabilir. "İnsan"ın ne olduğu, değeri, insan onuru bilgileri, etik temelli insan hakları eğitimi ile verilirse, öğrenciler hem kavramları bilgisel temele oturtmuş hem de bunlar ışığında, hazırlanan belgelerin nasıl kullanıldığını, nasıl kullanılması gerektiğini anlamış olur. Öğrencilerin yükseköğretim denilen üniversiteden bu bilgileri edinmeden mezun olmaması gerekir. "İnsan"la bir şekilde ilişkisi olan meslekleri edinecek bu öğrencilerin, insan hakları ihlalleri yapmaması, ihlal gördüğü yerde tanıması ve elinden geldiğince bu ihlalleri engellemesi, ihlal gerçekleşmeden çok önce bunu önleyebilmesi gerekir. Zaten bunu kazanan üniversitelilerin olduğu yerde, insan hakları değerlerinin kalıcı olmasının en önemli adımı atılmış demektir.

Üniversite sonrası eğitimde ise, yani yüksek lisans ve doktora programlarında, her branşta insan hakları veya etik eğitimine yer verilmelidir. "İnsan olma bilinci üniversite çağındaki veya meslek eğitimi gören öğrencilerde de geliştirilmek zorunda kalınıyor. Kişiliği şekillenmiş bu kişilerde bu bilinci geliştirmek için uygun dil bulunmalıdır" (Kuçuradi, *Eğiticilerin Eğitimi,* çev. Bülent Peker, "50 Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye'de ve Dünyada İnsan Hakları",1999, s.389). Türkiye'de sadece Maltepe Üniversitesi ve Hacettepe Üniversitesinde olan ve felsefe temelli işlenen "İnsan Hakları" bölümlerinin, ülkede yaygınlaştırılması gerekir. Çünkü bu eğitimi alan kişiler, ileride insan hakları eğitimi verecek olan kişilerdir. Bu yüzden "eğiticilerin eğitimi" oldukça önemli bir yere sahiptir. "Bu eğiticiler, kavramları açıklığa kavuşturabilecek, insan hakları ölçütleri geliştirebilecek ve bunları temellendirebilecek araştırmacılara gereksinim vardır" (Kuçuradi, *Eğiticilerin Eğitimi,* çev. Bülent Peker, "50 Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye'de ve Dünyada İnsan

Hakları",1999, s.389). Bu yüzden "Eğiticilere, yukarıda değindiğimiz değerlendirme etkinliğinin felsefi bilgisi gereklidir. Çünkü başkalarının, her tek durumda ne yapmaları gerektiğini konusunda eğitilenleri eğitecek olan bu eğiticilerdir" (Kuçuradi, *Eğiticilerin Eğitimi,* çev. Bülent Peker, "50 Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye'de ve Dünyada İnsan Hakları",1999, s.387).

> İnsan hakları eğiticilerin eğitimi, temelde felsefi eğitimin özel bir uygulaması olarak görünüyor: değer sorunlarına ilişkin eğitim ya da etik eğitimi. Eğiticilerin insan hakları eğitimi, bu eğiticilerin gözlerinin keskinleştirilmesinden başka bir şey değildir: öyle ki, belirli her teorik ya da pratik durumda insan onurunun nerede tehlikede olduğunu yakalayabilsinler. Çünkü insan hakları eğiticisinin başkalarını eğiteceği şey, tam da budur. Bizim kişi olarak insan onurumuz da, her eylemimizde söz konusudur" (Kuçuradi, *Eğiticilerin Eğitimi,* çev. Bülent Peker, "50 Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye'de ve Dünyada İnsan Hakları",1999, s.389).

İnsan haklarının yalnız teoride kalmayıp günlük yaşamı direkt olarak etkilediğinin farkına varmak aslında bu hakların ne denli önemli olduğunu anlamaya yardımcı olur. Kuçuradi'ye göre bir ustanın, binanın merdiven yüksekliğini düzgün ayarlaması gerekirken ayarlayamaması/ayarlamaması, binanın elektrik tesisatının yanlış veya dikkatsiz yapılması, insanların yaşamlarını önemli boyutta etkileyecek veya hayatlarını bitirecek yanlış sağlık teşhislerinin konması, dilde yapılan ve ifadeyi güçleştiren, gittikçe de hataya alışmaya neden olan dilbilgisi hataları eksik/yanlış eğitimin bir sonucudur. Bu eğitimi alan ve/veya veren kişilerin en başta sahip olmaları gereken insan hakları ve insanın değeri bilgisiyle duruma/olaya/kişiye yaklaşmaları, hem eğitimin kalitesini artıracak hem de olası insan hakları ihlallerinin önüne geçecektir (Kuçuradi, İnsan Hakları Araştırma Merkezi ve Uygulama Merkezi ve Unesco Felsefe ve İnsan Hakları Kürsüsü Bülteni, 2018, s.1).

"İnsanlara, özellikle çocuklara, gençlere felsefi temelleri olan bir eğitim verilmedikçe, kurumlar böyle bir eğitimi verecek biçimde örgütlenmedikçe, temel kişi haklarının, onlarla bağlantılı diğer hakların korunması olanaksız gibi görünmektedir" (Çotuksöken, 2012, s.57). Eğer bu eğitim eksik veya hatalı verilirse eğitimin verildiği bu insanlar devamlı insan hakları ihlallerine sebep olacaktır. Çünkü insan haklarının korunması, felsefe eğitimine bağlıdır. "Çünkü felsefe eğitiminin ana görevlerinden biri,

kişileri insan onurunun nerede tehlikeye düştüğünü görebilecek bir gözü kazandıracak şekilde, olabildiğince erken eğitmektir" (Kuçuradi, 2016, s.8).

"Disiplinlerarası bir alan olan insan hakları konusunda verilecek eğitime felsefi-etik eğitim adeta bir çimento işlevi görecektir. Çünkü felsefi- etik eğitim, insanın ilkin kendisini, ardından da birlikte yaşadığı diğer insanları tanımasında yardımcı olacaktır" (Çotuksöken, 2012, s.62). Bu yüzden verilecek eğitimin felsefe temelli olması gerekmektedir. Çünkü ancak böyle bir eğitim gerçek amacına ulaşabilir.

BÖLÜM 5. SONUÇ

Bu çalışmada, insan hakları kavramlarının içeriğinin yeterince açık hale getirilmeden, farklı kişiler tarafından farklı şekilde anlaşılmasının doğurduğu bir uygulama olan ölüm cezasının, doğrudan doğruya korunması gereken temel haklardan olan yaşama hakkıyla çeliştiği, bundan dolayı da hak ihlaline yol açtığı gösterilmeye çalışılmıştır. Bu cezanın günümüzde hâlâ uygulanıyor olmasının altında yatan belli başlı nedenler incelenmiş ve bu cezaya karşı çıkılması gerekliliğinin gerekçeleri anlatılmak istenmiştir.

Ölüm cezasının, kişilerin yaşama hakkını elinden alan, vahşice ve insanlığa yakışmayan bir uygulama oluşu görülmüştür. Bunun için, ölüm cezasını savunanların görüşleri çeşitli açılardan çürütülmeye çalışılmış ve bu cezanın yanlışlığı gözler önüne serilmeye uğraşılmıştır.

Ölüm cezasını besleyen ve devam etmesini sağlayan en önemli etkenlerden birinin de, bu cezanın uygulandığı devletlerin yasalarının insan hakları normlarına değil, başka türden normlara dayandırıldığı tespit edilmiştir. Böylesi durumlarda, insan hakları ihlallerinin olması kaçınılmazdır. İnsanın değeri bilgisinden yoksun kişiler tarafından oluşturulmuş yasaların, her tek durumu, kişiyi ve/veya olayı doğru değerlendirmesinin mümkün olmadığı görülmüştür. Yani aslında, insan hakları eğitiminde oldukça önemli bir yere sahip olan değerlendirme bilgisinin edinilmesinin, insan hakkı ihlallerinin önlenmesinde ne kadar etkili ve önemli olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Kişilerin veya kişilerin oluşturduğu devletin, karşılaştığı her tek durumda, ihlali tanıması ve bunun için gerekli düzenlemeleri yapabilmesi, kişilerin aldığı veya alacağı "doğru değerlendirme" eğitimine bağlıdır. Bu eğitimi gereği gibi alan kişilerin, değer korumaları ya da en azından değer harcamamaları mümkün olabilir.

Ölüm cezasına yer veren yasal düzenlemelerde (buna yer veren devletlerde) ve bunun uygulandığı durumlarda insan hakları bilgisinin eksik olduğu, bundan dolayı da yasaların insan hakları normlarına değil, dinsel veya kültürel normlara dayandırıldığı görülmüştür. Bazı devletlerin ise, yasalarında insan haklarına yer verilmesine, uluslararası veya bölgesel, ulusal hazırlanan insan hakları belgelerine taraf olmasına rağmen, o devlet bünyesinde hâlâ insan hakkı ihlallerinin gerçekleşmesinin sebebinin eğitim eksikliği olduğu tespit edilmiştir. İnsan hakları bilgisinin küçük yaştaki

çocuklardan tutun da yetişkinlere kadar herkese çeşitli yöntemlerle verilmesi gerekliliği anlatılmaya çalışılmıştır. Bu eğitim, önce çocuk yaşta ailede, sonra okulda, yetişkinlikte de çeşitli eğitim ve kurslarla verilmeye çalışılmalıdır. Okulda verilecek olan insan hakları eğitiminin içeriğinin iyi belirlenmesi ve ders müfredatlarında mutlaka zorunlu insan hakları dersi konulmasının gerekliliği açıkça görülmüştür.

İnsan hakları kavramlarının açık olmasının, insan hakkı ihlallerini önlemede ne kadar etkili olduğu bilinen bir gerçektir. Bu konuda felsefenin rolü açıkça ortaya çıkmıştır. Ancak felsefe yoluyla açık ve seçik hale getirilebilecek kavramların, insanların kafalarındaki karışıklığı düzeltmede oldukça önemli bir yere sahip olduğu görülmüştür.

Temel haklardan biri olan yaşama hakkının ne olduğu anlatılmaya çalışılmış, ölüm cezasının yaşama hakkını direkt olarak ortadan kaldırdığı görülmüştür. Ölüm cezasının çeşitli açılardan sakıncaları sıralanmıştır. Ölüm cezasının insan onurunu zedeleyen, insana yakışmayan bir ceza olduğu görülmüştür. Öte yandan, bu cezanın, uygulandıktan sonra geri dönülmez oluşu, diğer kişileri işleyecekleri suç ve suçlardan caydırmadığı, ölüm cezasına mahkûm olan kişinin ailesi açısından barındırdığı sakıncalar göz önünde bulundurularak, bu cezanın verilmemesi gereken, hangi yöntemle yapılırsa yapılsın insan haklarını aykırı bir ceza olduğu tespit edilmiştir.

Edebi eserlerin bir düşünceyi, durumu, kavramı anlatmak için kullanılacak etkili yöntemlerden biri olduğu bilindiğinden, ölüm cezasının sakıncalarını anlamak ve anlatmak için dünya edebiyatından üç eser seçilmiştir. Bu eserler, farklı ülkelerin edebiyatlarına ait eserlerdir. Bu seçimin amacı, "insan"ın nerede olursa olsun değerinin değişmediğini göstermektir. Ölüm cezasının kültürden kültüre, bölgeden bölgeye veya kişiden kişiye farklılık göstermeksizin doğrudan bir insan hakkı ihlali olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Ölüm cezasının, insan haklarıyla asla bağdaşmayacak bir yaptırım olduğu, bir insan ürünü olan edebiyat yoluyla daha etkili bir şekilde anlatılmaya çalışılmıştır. Bu cezanın idam mahkûmu, yakınları ve toplum için barındırdığı sakıncalar, olay örgüsü içinde verilen örneklerle daha açık hale gelmiştir. Geniş kitleler tarafından okunan edebi eserler, savunulan düşünce için iyi birer yardımcı olmuştur. Bu amaçla, yani ölüm cezası ile insan haklarının ne kadar çeliştiğini göstermek amacıyla bu tez için *Bir İdam Mahkûmunun Son Günü, İdamlıklar* kitabının içindeki *Ayancıklı Ömer* hikâyesi ve *Yedi Asılmışların Hikâyesi* kitapları seçilmiştir.

Ölüm cezasının, kaldırılması için atılan her adımın ne kadar önemli olduğu ve bir sonraki adımı tetiklediği bir gerçektir. Bu yüzden bu tezde, ölüm cezasını yasaklayan ve yaşama hakkının öneminden bahseden kitap, bildirge, sözleşme, protokollere yer ayrılmıştır. Farklı kuruluşlar tarafından hazırlanan ve birçok devlet tarafından da kabul edilen bu belgeler, insan haklarının günümüzdeki hale gelmesinde büyük bir etkiye sahiptir. Bu belgelere taraf olarak sorumluluk altına giren devletler ise, kendi yasalarını olabildiğince o belgelerin gerektirdiği şartlara göre düzenlemek zorunda kalmışlardır –bu bazen yeterli olmasa bile-. Buna dayanarak tezin bir başlığında, ölüm cezasını yasalarından kaldıran, yasalarında hiç yer vermeyen ve hâlâ bulunduran ülkelere yer verilmiştir. Böylelikle, hangi ülkelerin böylesi yanlış bir uygulamayı onaylayıp onaylamadığı görülmüştür. Ölüm cezasını kaldırmayan devletlerin ya da kaldırdığı halde hak ihlallerinin devam ettiği ülkelerdeki en büyük eksiğin iyi bir eğitim olduğu sonucuna varılmıştır. Alınacak doğru bir insan hakları bilgisiyle, birçok insanın bilinçleneceği ve dolayısıyla hak ihlallerinde bir azalma meydana geleceği fark edilmiştir.

Olanaklar varlığı olan insanın hayatına son verilmesinin, savunulacak hiçbir tarafının olmadığı, bu cezanın verildiği ülkelerdeki yasa koyucuların ve başka şekilde eylemesi mümkün olduğu halde bu cezayı veren yargıçların, uygulayıcıların kendi insan onuruna verdikleri zararın farkında olmaları gerekir. Kişi, kendi eylemlerinden sorumluysa, uğradığı değil yaptığı muameleyle değerlendirilmelidir. Kişinin kendi onuru, ancak yaptıklarıyla zarara uğrayabilir. Bu durumda, ölüm cezasını veren, uygulayan, destekleyen herkesin, aslında kendilerine zarar vermiş olduğu söylenebilir.

İnsan dünyasının ana değerlerinden biri olan adaleti sağlamak son derece önemlidir. Ancak bu değeri, yani "adalet"i, temel bir hak olan "yaşama hakkı"nı ihlal etmeksizin sağlamaktır önemli olan. Bunun için de "ceza" anlayışıyla değil, temel hakkın çiğnenmemesi gerekliliği anlayışından hareket edilmelidir. Üzerinde titizlikle durularak hazırlanması gereken hukuk kurallarının içinde bu yaptırımın olması insan hakları açısından kabul edilemez bir durumdur. Böylesi bir yasa insan haklarıyla uyuşmayan birtakım geleneklere dayandırılıyor demektir. Böyle bir yerde insan haklarının tehlikede olduğunu söylenebilir. Çünkü bir yerde insan hakları yerine başka normların gerektirdikleri uygulanıyorsa, orada hak ihlallerinin, değer harcamaların

olmaması tamamen tesadüfi olur. İnsan hakları, bakış açısı olarak, davranışlara ölçüt olarak koyulmazsa, ne ihlal fark edilebilir ne de fark edilse bile önlenmek istenir.

KAYNAKÇA

Akyazı, Güner ve Tatar, Onur. **Yaşama Hakkı ve Ölüm Cezası.** Ankara: Ankara Barosu İnsan Hakları Komisyonu Yayınları, 2002.

Andereyev, Leonid. **Yedi Asılmışların Hikayesi**, Çev. Güneş Bozkaya. 3. Baskı. İstanbul: Yar Yayınları, 2006.

Ateşoğulları, Kamil. **Ölüm Cezası Bir İnsanlık Suçu.** 2. Baskı, İstanbul: Belge Yayınları, 2000.

Bat, Yüksel. *Demokratik Hukuk Devletinde Yaşam Hakkı ve Ölüm Cezası*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi: SBE, Kırıkkale, 2018.

Beccaria, Cesare. **Suçlar ve Cezalar.** Çev. Sami Selçuk. 7.Baskı. Ankara: İmge Kitapevi, 2018.

Bingöl, Orhan. "70. Yıldönümünde İnsan Haklarını Yeniden Düşünmek," **Mavi Atlas Dergisi**. 6: 63-76, 2018.

Camus Albert, Koestler Arthur. **İdam.** Çev. Ali Sirmen. İstanbul: Cem Yayınevi,1972.

Çelenk, Halit. "Çağdaş Ceza Hukukunda Yaşama Hakkı*,"* **Mülkiye Dergisi.** 223: 14-27, 1987.

Çotuksöken, Betül. **İnsan Hakları ve Felsefe.** 2.Basım, İstanbul: Papatya Yayıncılık Eğitim, 2012.

Ekinci, Bezar Eylem. "Tiyatro Tarihinden Anayasa Tarihine: Ölüm Cezasını Tartışmak," **Hukuk Kuramı.** 1: 66-73, 2019.

Erdoğan, Mustafa. **İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku.** 5. Baskı, Ankara: Orion Yayıncılık, 2016.

Gören, Zafer (2006). "Yaşama Hakkı ve Ölüm Cezası," **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.** 10: 67-97. 2006.

Hugo, Victor (2017). **Bir İdam Mahkûmunun Son Günü.** Çev: Volkan Yalçıntoklu. 9. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.

İşkence ve Diğer Zalimane, Gayriinsani Veya Küçültücü Ceza Veya Muameleye Karşı Sözleşme. **Resmi Gazete**. 19895: 1998.

Klecker, Nic. **"Bir İnsan Hakları Eğitimi İçin", İnsan Haklarının Felsefi Temelleri,** Çev: Esen Sinanoğlu. İ.Kuçuradi (ed.) 3. Baskı, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 2009.

Korcan, Kerim. **İdamlıklar.** 1. Basım, İstanbul, Babil Yayınları, 2005.

Kuçuradi, İoanna. **Etik.** 6. Baskı, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 2015.

Kuçuradi, İoanna. "Evrensel Bildirgenin 50. Yılında İnsan Hakları, Hukuk Oluşturma Sorunu", çev. B. Peker. **50 Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye'de ve Dünyada İnsan Hakları.** 1.Baskı, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 1999.

Kuçuradi, İoanna. "İnsan Hakları Eğitimi ve Dayanışma İçin Eğitim: Eğiticilerin Eğitimi", çev. B. Peker (ed.) **50 Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye'de ve Dünyada İnsan Hakları.** 1.Baskı, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 1999.

Kuçuradi, İoanna. **İnsan Hakları, Kavramları ve Sorunları.** 3. Baskı, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 2016.

Kuçuradi, İoanna (ed.). **İnsan Haklarının Felsefi Temelleri.** 3. Baskı, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 2009.

Kuçuradi, İoanna. **İnsan ve Değerleri.** 6. Baskı, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 2016.

Kuçuradi, İoanna. "Noktalı Virgül İstilası," **İnsan Hakları Araştırma Merkezi ve Uygulama Merkezi ve Unesco Felsefe ve İnsan Hakları Kürsüsü Bülteni**: 4, s.1. 2018.

Kuçuradi, İoanna. **Uludağ Konuşmaları.** 6. Baskı, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 2017.

More, Thomas. **Utopia.** Çev. Necmiye Uçansoy. İstanbul: Bordo Siyah Yayınları. 2010.

Mengüşoğlu, Takiyettin. **İnsan Felsefesi.** 2. Baskı, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2017.

Platon. **Devlet.** Çev. Sabahattin Eyüboğlu-M.Ali Cimcoz. 25. Basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.

Yürütme ve İdare Bolümü. **Resmi Gazete.** 19895:1988.

Sarınca, Köksal. *Ölüm Cezası*. Yüksek Lisans Tezi. Kırıkkale Üniversitesi SBE, 2018.

Tepe, Harun. **İnsan Hakları Felsefesi.** 1. Baskı, Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 2018.

Tepe, Harun (1999). "Kimlik, Kimlikler ve İnsan Hakları" **50 Yıllık Deneyimlerin Işığında İnsan Hakları**. 1.Baskı, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları,1999

Uygur, Nermi. **İnsan Açısından Edebiyat.** 1. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999.

Yavuz, Can. "1939 Erzincan Depremi Kurtarma Çalışmalarında Yer Alan Mahkûmların Affı Bağlamında Türkiye'deki Af Uygulaması", **TBB Dergisi** 119: 88-96, 2015.

Yeşilçayır, Celal. “İnsan Haklarının Aydınlatılmasında Felsefi Bilginin Önemi,” **Kaygı Dergisi**. 31: 239-261, 2018.